

Erindringer
om
den Danske Videnskabsmand
Niels Stensen — Nicolaus Steno
med Portrait og Facsimile.

Ved
J. Wichfeld
til Stamhuset Engestofte.

I.
Niels Stensens — Nicolaus Stenos
Levnet.

For 200 Aar siden levede en dansk Videnskabsmand, Niels Stensen, eller som han efter Datidens Skik med latinsk Klang almindeligt benævnedes, Nicolaus Steno, Stenonis, stundom Stenonius, som dengang var vidtberømt over hele den europæiske lærde Verden, medens hans Navn nu kun er kjendt af de Færreste blandt hans Landsmænd.

Aarsagen til hans Berømthed var hans vidt udbredte Lærdom, hans mangfoldige vigtige Opdagelser i videnskabelige Retninger; Grunden til at han er glemt i sit Fædreland maa søges i, at han tidligt forlod det, for det meste levede fjernt derfra, i en forholdsviis ung Alder

afsvor sine Fædres Tro, og endelig i mørk Forsagelse af alle Livets Goder hengav sig i en fremmed Kirkes Tjeneste. Og dog kunne vi ikke uden Beundring og Stolthed over vor Landsmand ledsage ham paa hans Bane: renere Sjæl vandrede ikke paa Jorden, alt Legemligt og Jordisk var ham fremmed og ligegyldigt, Videnskaben og de høiere aandelige Interesser derimod Alt. Maae vi end beklage det selvpinende Bigotterie, der formørkede hans sidste Leveaar, saa maae vi dog erkjende at det ganske stilledes i Skyggen af den Kjærlighed til Gud og Næsten, der ogsaa i disse var hans ledende Stjerne.

Ved Siden af denne almindelige Betegnelse af hans Indre kunde vi vel ønske, ogsaa at have en Beskrivelse af hans Ydre¹⁾; men om dette melde hans Samtidige kun, at han var usædvanlig skarpsynet for nære Gjenstande²⁾, besad en særdeles behagelig Talestemme, og alt som Dreng havde noget ualmindeligt Blidt og Tiltalende saavel i Aasyn som i Adfærd, hvorved det lykkedes ham at blive almindeligt afholdt³⁾. Han besad en rig Kundskabsfylde, talte og skrev foruden sit Modersmaal de vigtigste nyere europæiske Sprog, som tysk, engelsk, fransk og italiensk, og var tillige hjemme i Latin, Græsk og Hebræisk; men hans Hovedstudium vare Naturvidenskaberne, navnlig Anatomie, Physiologie og Geologie i Forbindelse med Mathematik og især Geometrie; da han var gaaet over til den catholske Troe lagde han sig fortrinsviis, eller snarere udelukkende efter Theologie, Dogmatik og Controversen. Rigest var han

¹⁾ Et oliemalet Portrait findes paa chirurgiske Academie. Derefter er den Lithographie, der ledsager nærværende Levnetsbeskrivelse, udført.

²⁾ Th. Barthol. Epp. med. cent. III. 417.

³⁾ Angelo Fabroni, vitæ Italorum doctrina excellentium III. 7.

imidlertid med Hensyn til Sindets og Hjertets Skatte; hans Samtidige som hans hele Levnet bære Vidne om, at han besad den høieste Grad af Dyd, Elskelighed og Kjærlighed; han siges at have været fuldkommen fremmed for al verdslig Forfængelighed og jordisk Begjærighed¹⁾, beskeden i sin Tale, utrættelig i sin Dont. Naar han derhos omtales som den der ikke vilde skade Nogen — innocuus²⁾ — som ikke ubegavet med Hensyn til Dømmekraft — *judicio non infelix*³⁾ — saa maae disse Udtryk ikke ansees for at indeholde nogen Ironie eller Dadel; de skulde kun betegne ham som fremmed for Svig, som ubekjendt med Verdens Argelist. Derfor blev det ogsaa denne i en senere Tid af hans Liv saa meget lettere at besnære ham med sine Rænker.

Han fødtes 10de Jan. 1638 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Guldsmed, og vel seet af Kong Christian 4 baade paa Grund af Duelighed i sit Fag og formedelst trofast Hengivenhed til Luthers Lære⁴⁾. Stensen beretter om sig selv, at han fra sin spæde Barndom indtil sit 6te Aar var meget svagelig, saa han istedetfor at lege med andre Børn kun levede i sine Forældres snevreste Kreds, hvorved han fra Barndommen vænnedes til at lytte til de Ældres Tale om alvorlige og gudelige Ting, og saaledes fik Afsmag for den letsindige Ungdoms Snak, men derimod en tidlig Tilbøielighed til at søge Omgang med de Bedste, med dem, der vare udmærkede ved Dyd og Lærdom⁵⁾. Dog lagdes maaskee derved Grunden til det Tungtsind, der senere udviklede sig hos ham.

¹⁾ N. M. Petersens Literaturhistorie III, 289.

²⁾ Fabroni III, 36.

³⁾ Barthol. Epp. med. cent. III, 417.

⁴⁾ Fabr. 7 og Manni: Vita del leteratissimo Msg. Nic. Stenone, p. 2.

⁵⁾ Nic. Steno: Defensio & plenior elucidatio epistolæ de propria conversione hos Manni, p. 4.

Han deponerede 1656, og deeltog to Aar efter med sine Kamerater i Kjøbenhavns Forsvar mod Svenskerne. I en Sag, der af endeel Professorer var anlagt mod Studenten Niels Christensen Krag for Rebellion og Opsætsighed, vidnede han med 86 andre *studiosi* for «deres kjære Broder og *commilitone*»¹⁾. Han studerede Medicin og Anatomie under Simon Paulli og Thomas Bartholin, og drog omtrent 22 Aar gammel, kun forsynet med ringe Pengemidler²⁾ til Holland, for at fortsætte disse Studier.

Overskue vi hans senere Liv, da finde vi, at det med Hensyn til de forskjellige Aandsretninger, der efterhaanden fortrinsviis udviklede sig hos ham, kan inddeles i tre Tidsrum, af hvilke det første gaaer fra den Tid, han forlod Hjemmet for at studere ved fremmede Universiteter, indtil hans Ankomst til Italien, 1660—1666; det andet omfatter hans Ophold her indtil han lod sig vie til catholsk Præst, 1666—1675; det tredie gaaer til hans Død 1686.

I.

1660—1666.

Niels Stensens Livsskjæbne blev væsentligt bestemt derved, at hans Fremtræden i Verden indtraf paa en Tid, da de to modstridende Hovedvilkaar for al menneskelig Væren, Aandsfrihed og Aandstrældom, under Skikkelse af Protestantisme og Catholicisme stode i hæftig Kamp mod hinanden. Halvandetthundrede Aar vare endnu ikke forløbne, siden Luther havde kastet Feidehandsken til Pavedømmet, og siden dette igjen i Jesuiterne, disse den specifikke Catholicismes energiske og veldisciplinerede Kjernetropper,

¹⁾ Rørdam: Danske og norske Studenters Deeltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav. p. 202 not. 31.

²⁾ Th. Barthol., Epp. cent. III, 262 sml. IV, 103.

havde fundet sine ivrigste og dygtigste Forkjæmpere. Det var kun tolv Aar siden, at en Krig, der, optændt af Rivningen mellem disse to stik modsatte Retninger, i 30 Aar havde sønderlidt Europa, var kommet til Ende. Og hvilede end for Tiden Kampen med Spyd, Sværd og Kartover, saa fortsattes den lige ivrigt i Aandernes Rige. Det Lys, Luther havde tændt, skinnede i sin fulde Klarhed over en stor Deel af Europa og yttrede navnlig sin Virkning paa Læreanstalterne; medens nye Methoder og nye Gjenstande for Studeringen kaldte den lærelystne Ungdom masseviis til Universiteternes Høresale, kæmpede paa den modsatte Side Catholikerne af yderste Evne for at føre Sjælene tilbage til Kirkens Skjød; hvad denne derved vandt i Kraft og Glands, var jo ligesaa stort Tab og Ydmygelse for Modstanderne. Jo høiere Rang, det være sig nu paa Grund af indre eller ydre Gaver, den Nysomvendte indtog i Verdens Øine, desto glædeligere var Seiren. Intet Under da, at Propagandaen, og nærmest dens Tjenere, Jesuiterne, især efterhaanden som Stensen begyndte at vinde Navnkundighed i den lærde Verden, fæstede Blikket paa ham; atter og atter finde vi, hvorledes de stadigt omkredsede ham, indtil de endelig ganske havde gjort ham til deres.

Endnu stode dog disse Skikkelser under Horizonten, derfor kunde han i de første Aar uforstyrret vandre frem paa den Bane, paa hvilken han skulde hente uvisnelig Hæder.

Det var Anatomien og Studiet af det dyriske og menneskelige Legeme der i disse fortrinsviis beskæftigede ham, men ved Siden af dem studerede han ogsaa Philosophie, navnlig de cartesianske Philosophemer, hvilket fremgaaer af hans Breve baade fra denne og fra hans senere catholske Periode¹⁾.

¹⁾ See bl. Fl. Epp. med. cent. III, 228 og cent. IV, 113 samt Ep. de propria conversione hos Manni, 95.

Oprindeligt havde imidlertid Geometrien fortrinsviis tiltalt ham, den havde han offret mangan en Time, og den havde han — som han selv siger¹⁾ — helst ønsket at gjøre til sit udelukkende Studium, naar trange Kaar ikke havde nødt ham til, at foretrække det Nyttige for det Behagelige. Efter allerede at have offentliggjort flere af sine anatomiske Erfaringer, tænkte han paa at vende tilbage til dette sit Yndlingsstudium og det var kun berømte Mænds skarpe Trusler og uvenlige Breve, der nødte ham til at lyde Hovedet fremfor Hjertet, opgive den længe attraaede Lyksalighed og vende tilbage til hiin «blodbesudlede Beskjæftigelse». Men at Geometrien dog stadigt vedblev at beskjaeftige ham, sees af, at han endnu langt senere i sit Værk «Elementorum myologiae specimen seu musculi descriptio geometrica» søger at henføre tilsyneladende meget heterogene Ting, navnlig Lovene for Musklernes Bevægelser og Virkninger under denne Videnskabs Omraade. Høist beklageligt for Anatomien vilde det ogsaa have været om han havde opgivet den, thi for dens Studium og Udøvelse var han som af Naturen bestemt, i den Retning var han udrustet med de fortrinligste Anlæg, saasom ypperlig lagttagelsesevne, særdeles skarpt Syn for nære Gjenstande, stor Behændighed i at udføre Dissectioner og Præparater, og sjeldne Gaver til at gjøre sine Opdagelser fattelige for Tilhørerne²⁾.

Creeret til Dr. phycises³⁾ reiste han tidligt i Foraaret 1660, forsynet med Anbefalingsbreve fra Th. Bartholin til

¹⁾ Barthol. Epp. med. cent. 4, 103.

²⁾ Journal des sciences par Hedouville pr. 1665 Nr. 12 p. 153.

³⁾ Doctorværdigheden tillægges Stensen af Fabroni III, p. 7, og paa Person-Registret foran cent. III af Epp. med. findes han opført som Med. Dr.

Amsterdam, hvor han blev venligt modtaget af den berømte Gerhard Blasius, der endog anviste ham Ophold i sit Huus, hvor han snart skulde plukke den første skjønne Blomst paa Videnskabens møisomme Bane men tillige første Gang fornemme de hvasse Torne, hvormed den saa tidt er bestrøet. Begge Dele hidrørte fra Opdagelsen af *ductus Stenonianus* : den Spytkanal eller Udføringsgang fra Ørespytkjertlerne, som den navnkundige van Horne efter ham gav dette Navn. Stensen giver selv i et Brev til Bartholin dat. Leyden 22de Apr. 1661 — altsaa et Aar efter at Opdagelsen var gjort — med en ung Opdagers Livlighed Beretning om denne Begivenhed¹⁾. Han fortæller hvorledes Blasius, efter at have optaget ham i sit Huus, havde tilladt ham, selv at dissekere de Gjenstande, han havde anskaffet for egen Regning. Nu var han saa lykkelig, da han den 7de Apr. 1660 ene i deres lille Museum aabnede det første af ham selv indkjøbte Hoved af et Faar, at finde en Canal, som endnu Ingen havde beskrevet. Han vilde egentlig anstille Undersøgelser med Hensyn til Hjernen, men da han havde borttaget adskillige Hinder, faldt det ham ind at undersøge nogle Kar i Munden. Han fører Sonden ind i forskjellige Aarer, da han pludselig fornemmer en større Huulhed ja endog hører Staalet klinge mod Tænderne. Forbauset tilkalder han Husets Herre og en anden Huusfælle, Wharton, som dog ikke ret ville troe paa den nye Opdagelse. Imidlertid var det første Hoved blevet ubrugeligt, han fortsatte derfor Undersøgelsen paa Hoveder af andre Dyr, meddeelte sine Opdagelser til Venner, og havde endelig den Glæde, at de vidtberømte Mænd Sylvius og van Horne, efter at have udstrakt Undersøgelsen

¹⁾ Epp. med. III, 88.

til det menneskelige Hoved flere Gange foreviste den fundne nye Canal for Tilhørerne. Meget beskedent tilføier han, at skjøndt Blasius i det henrundne Aar i denne Anledning havde anfaldt og behandlet ham paa det meest krænkende, saa vilde han dog gjerne afstaae ham Æren for sin Opfindelse, naar ikke en Celebritet som van Horne i en glimrende Forsamling af udmærkede Lærde havde givet Canalen Navn efter ham.

Sagen var nemlig den, at Blasius, optændt af Misundelse, i en Tractatus generalis de medicina tilegnede sig Æren for Opdagelsen. Stensen angreb ham derfor meget skarpt i Observationes anatomicæ de glandulis oris og paa stod heri — p. 6 — at han hverken kjendte Canalens Oprindelse eller Udgang og ikke heller rigtigt havde opfattet dens Bestemmelse. Dette gav Anledning til en heftig Strid, Blasius beklagede sig bittert til Bartholin¹⁾, som paa en meget værdig Maade baade skriftligt og ved et personligt Ophold i Holland stræbte at bilægge en Strid, hvis endelige Ophør²⁾ dog vel snarere maatte tilskrives Tiden end hans Mægling.

En anden Modstander mødte han i Nicolaus Hoboken, der forargedes over, at han i saa ung en Alder af Theodor Aldes var blevet kaldet Anatomiens Coryphæe³⁾ og sin hæftigste Kamp havde han maaskee med Bilsius, en Mand af utaaleligt Hovmod og Uforsømmethed, som i en lærd Feide om Spyttets og andre vandagtige Vædskers Oprindelse opførte sig mere ligt et Dyr end et Menneske³⁾.

¹⁾ Epp. med. cent. III, 158.

²⁾ Manni 12.

³⁾ Om Bils'es og hans Cliques pøbelagtige Adfærd i literaire Feider, som endog bevægede de Bedre til for en Tid ganske at opgive disse, findes mange Klager i Epp. med., see cent. III, Epp. XIX De Bilsianis, XXII, XLVII, LVII, o. fl.

Disse forskjellige Stridigheder hindrede ham imidlertid ikke i, ufortrødent at fortsætte sine Studier. Efter nogen Tids Ophold i Amsterdam, som efter at Striden med Blasius var udbrudt ikke længer kunde være ham behageligt, drog han til Leyden, hvor han studerede Anatomie, Medicin og Chemie under Franciscus Sylvius — de la Boe — og Joh. van Horne; som Medstuderende havde han her de siden saa berømte Swammerdam og Drellincourt. Over hine Studier forsømte han dog ikke Philosophien, der for ham stod som Samlingspunktet for al menneskelig Viden¹⁾. Han gik nu stadigt frem fra den ene vigtige Opdagelse til den anden. Den første Række af disse angik Kjertlerne og de gennem disse afsondrede Vædsker; derfra gik han over til Musklerne, og sluttede — efter en eiendommelig Aandsretning, som senere nærmere vil blive omtalt — med at undersøge og forklare Hjertets Bygning, hvilket han erklærede at være en Muskel som alle de andre. Dette vakte Overraskelse som stridende mod den almindelige Mening, der antog Hjertet for at være en Gjenstand af egen Art og af sær Natur som Ild eller en vis indre Varme, Sjælens Sæde, Værkstedet ikke blot for Blodet, men for et eget Fluidum og de saakaldte *spiritus vitales*. «Man har gjort det til Sjælens Throne, Nogle endog til selve Sjælen; de have hyldet det som Sol, ja som Konge; men — slutter han — undersøger Du Tingen tilbunds, saa vil Du ikke finde Andet — end en Muskel»²⁾.

Disse forskjellige Opdagelser fremlagde han efterhaanden for Offentligheden i mindre Afhandlinger, som: *Observationes anatomicæ de glandulis oris & novis inde prodeuntibus salivæ vasis*, Leyden Juli 1661; *Observ. anat.*

¹⁾ Fabr. III, 8.

²⁾ *De musculis & glandulis* p. 4 sml. 30. Ed. Amstelodami 1664.

de glandulis oculorum novisque earundem vasis, *ibid.* Dec. 1661, med appendix de narium vasis, og gav endelig en samlet Oversigt over dem alle i: *De musculis & glandulis observationum specimen*, hvori han ikke alene i Rækkefølge opregner sine egne Opdagelser — «Et Sammendrag af mine hidtil gjorte anatomiske Opdagelser fremlægger jeg herved underdanigst for min allernaadigste Herre», siger han paa Dedicationsbladet — men ogsaa gennemgaaer Andres, forsaavidt de kunne kaste Lys paa hans egne, og til Slutning anfører, hvad han mener at kunne forklare andre Naturens Virkninger i samme Retning. Dette Værk udkom i Kjøbenhavn 1664, 4. og er dediceret Kong Frederik 3.

Hvilken Rang der alt nu indrømmedes ham i den lærde Verden, sees bl. A. af Thomas Bartholins hædrende Omtale i *De medicina Danorum domestica* p. 51, hvor han tillige giver en med forannævnte Værk overensstemmende Fortegnelse paa Stensens hidtil gjorte Opdagelser og Bemærkninger angaaende Partier, Kar og Vædsker henhørende til Ansigtsdelene m. m.¹⁾ Ligeledes siger den berømte Boerhawe — *Fabr.* III, 18 — i Anledning af denne, at skjøndt Stensen var den dueligste Anatom, saa var det dog atter i denne Green af Anatomien han udmærkede sig meest. Han nøiedes imidlertid ikke med at undersøge

¹⁾ In anatomicis multa præclara Stenonius noster orbi proposuit descripsitque, in primis vasa salivaria exteriora, vasa buccarum, vasa sublingualia minora, vasa palati, meatum anteriorem e naribus in palatum, vasa epiglottidis, narium, vias a palpebris in nares, vasa palpebrarum, lymphaticorum insertiones, ingressumque vitelli in intestina pulorum, & quotidie indefessa manus & ingenium curiosum nova parturit. Vidimus singula ab ipso demonstrata, & patriæ gratulati sumus de fausto anatomes progressu. Th. Barth. de medicina Dan. dom. Diss. II, p. 51.

de nævnte Legemsdele; han havde tillige erhvervet sig en vidunderlig Færdighed i at udføre Præparater af samme, hvorom der sagdes, at der ikke kunde tilveiebringes Noget fuldkomnere især med Hensyn til at vise Fibernes Gang; han skal have forstaaet ved Maceration, Kogning og andre Kunstgreb at opløse Hjertets Textur i Traade næsten saa fine som Dunst¹⁾.

Senere samlede han sin hele Theorie om Musklerne i et Hovedværk Elementorum myologiae specimen, men som hørende til næste Tidsrum vil det først der blive omtalt. Saa betydelige Arbejder, saa vigtige Opdagelser havde han alt udført i Aarene 1660—1664, og dog var det langt fra, at han uden Afbrydelser eller uforstyrret af Sorg havde tilbragt dem udelukkende ved Pulten eller i Anatomikammeret. I 1661 havde han besøgt de vigtigere hollandske Byer²⁾, 1662 var hans Fader død, derefter lader Manni³⁾ — dog uden at anføre sin Autoritet — ham foretage længere Udflugter til Tydskland, Frankrig, Ungarn, ja til Italien. Da modtog han i 1664 Efterretning om sin Moders og flere Slægtninges Død⁴⁾, hvilket bestemte ham til den Hjemreise, som han i dette Aar foretog. Det var formodentlig paa denne, at han mødte det første Omvendelsesforsøg. Der berettes nemlig⁵⁾, at han paa en Reise gjennem Cölln traf sammen med en Jesuit, der gjorde ham det nærgaaende Spørgsmaal, hvad der vel kunde være Grunden til, at medens der i det Hele var det samme Antal slette Mennesker, saa fandt det samme Forhold ikke Sted med Hensyn til de Gode; at der, medens der blandt Catholikerne vides saa

¹⁾ Fabroni III, 22. Sml. Barth. de med. Danor. domestica p. 52.

²⁾ Epp. med. cent. III, 224.

³⁾ Manni 26.

⁴⁾ Manni 32.

⁵⁾ Smstds.

mange Bekjendere, Sandbedsvidner, kydske Møer, afholdne Mænd, frivillige Fattige, Hedningomvendere, og lignende Udøvere af christelige Dyder, ikke fandtes noget Exempel paa Saadant blandt Protestanterne. «Viis mig» blev han ved, «een Lutheraner der har været en Jesu Christi Efterfølger siden den Tid, Morten Luther forlod den hellige Kirkes Skjød»? Hvad Stensen vel kan have svaret herpaa, vides ikke, ligesom ikke heller om dette Angreb gjorde noget øieblikkeligt Indtryk paa ham, men Manni bemærker dog, at saa godt som de samme Ord findes anvendte af ham selv i et af hans senere catholske Stridsskrifter¹⁾. Vist er det i alt Fald, efter hans egne senere Yttringer²⁾, at den Splid og Mangfoldighed der herskede blandt de hollandske Theologers Meninger tilligemed deres verdslige Leveviis, alt i disse Aar havde begyndt at røkke ved hans Barndoms Tro.

I sit Fædreland blev han denne Gang som altid modtaget med den største Glæde af sine Venner og tidligere Lærere. At dette var saa, kunne vi vide, naar vi i deres Breve see den høie Grad af Interesse og personlige Deeltagelse hvormed de stedse fulgte hans Fremskridt. Ole Borch og Th. Bartholin kunne ikke nøksom rose ham. Hiin udtaler det Haab³⁾, at han maa gaae frem til Fædrelandets Ære og i sin Tid faae den anatomiske Lærestol i Kjøbenhavn; denne siger⁴⁾, at hans nye og lærde anatomiske Bemærkninger have vakt hele Byens Opmærksomhed, og at han har forelagt Kongen dem, som har skjænket dem sit Bifald, saa de kunne ventes engang

¹⁾ Occasio sermonum de religione hos Manni p. 31.

²⁾ De propria conversione hos Manni p. 95.

³⁾ Epp. med. cent. III, 417.

⁴⁾ Ibid. 426.

at skulle tjene til at forhøje det anatomiske Theaters Hæder.

Han opholdt sig i Kjøbenhavn fra Marts til Juni og besørgede imidlertid sit Værk *De musculis et glandulis observationum specimen* til Trykken. Af tvende samme vedføjede Breve beskriver det første Sectionen af tvende Rokker, det andet forklarer Kyllingens Ernæring i Ægget. Det første afgiver tillige et Beviis paa den Opmærksomhed, der ydedes ham, i det hans gamle Lærer, Simon Paulli, «den vidtberømte Mand, hvem han elskede som en Fader», indbød ham til at overvære denne Dissection. Af en lille *Passus* i samme ¹⁾ sees ogsaa med hvilken Kjærlighed og Glæde han betragtede Naturens Frembringelser, selv i det Mindste. «Pupillens Indfatning», siger han nemlig, «der var saa høist seeværdig, var nær undgaaet min Opmærksomhed. Apelles vilde neppe have kunnet frembringe et skjønnere Billede af Solens glødende Skive, der udsender sine glimrende Straaler til alle Sider end det, der i Rokkens Øie var frembragt af Naturen, alle Farvers Moder; saa nøiagtigt vare Straalerne ordnede, der i tæt Klynge dannede den midterste Kreds, saa gylden var hele Skivens Glands».

Det næste Aar finde vi ham i Paris, men dybt nedslaaet over Tabet af nære Frænder, længselfuld efter de forladte Venner. Desto gavnligere for ham var det Venskab hvormed Thevenot modtog ham; han gav ham et Hjem i sit Huus, bevægede ham ved Opmuntring og Bistand til atter at tage fat paa Anatomien og under Borels Anvisning beskæftige sig med Chemie. Opholdet i Thevenots Huus var ham dobbelt nyttigt, da dette tillige udgjorde et

¹⁾ De rajæ anatome p. 73.

Foreningspunct for Blomsten af den lærde Verden, der her dannede som et Academie¹⁾.

For denne Kreds foredrog han nu Resultaterne af sine nyeste Undersøgelser, som nærmest angik Hjernen og som efter hans Bortreise udgaves af en Pariser Boghandler, Robert de Ninville under Titel: Discours de Mr. Stenon sur l'anatomie du cerveau. A Mrs. de l'academie, qui se fait chez Mr. Thevenot. Paris 1669²⁾. I Anledning af hans Foredrag siges i en literair Anmeldelse af en Samtidig³⁾: Denne danske Lærde opholder sig for Tiden i Paris, hvor han daglig foretager Sectioner i en stor Mængde videbegjærlige Personers Nærværelse. Saadanne har han ogsaa udført i l'Ecole de médecine, hvor hans nye Opdagelser have vakt almindelig Beundring; han besidder nemlig den Eiendommelighed, at han gjør de fleste af disse Ting saa tydelige, at man er nødt til at lade sig overbevise af ham, og undres over, at de have kunnet undgaae alle tidligere Anatomers Opmærksomhed. — Man kan i det Hele sige at der er faa Nyheder i Anatomien, til hvilke han ikke har føiet endnu nyere Opdagelser.»

Sin Afhandling om Hjernens Anatomie begynder han med den aabne Erklæring, at han intet veed om den; han ytrer det Ønske, at dens Natur var saa vel bekjendt som det paastaaes af mangfoldige Philosopher og Anatomer, der istedetfor at efterligne Sylvius, som uagtet sine dybtgaaende Undersøgelser ytrer sig meget tilbageholdende desangaaende, i al deres Overfladiskhed udtale sig med en Sikkerhed som om de havde været tilstede ved Forfærdigelsen af denne

¹⁾ Fabroni III, 34.

²⁾ Oversat paa Latin af Fanoisius. Lugd., Batav. 1671. Ogsaa oversat paa engelsk. London 1671.

³⁾ Le journal des sçavans de l'an 1665 par Hedouville Nr. 12, 153.

Maskine og gennemskuet samtlige dens store Bygmesters Planer — — «det er vist, at den er Sjælens fornemste Organ, Redskabet hvormed den udfører beundringsværdige Gjæringer; denne mener saa fuldkommen at have gennemtrængt hele Yderverdenen, at der ikke skulde kunne findes Grændser for dens Indsigt; trækker den sig imidlertid tilbage i sin egen Bolig, er den ikke istand til at beskrive denne, eller erkjende sig selv». Han gaaer dernæst over till at beskrive dens Masse og angive de forskjellige Maader, hvorpaa den kan og bør dissekeres. Han omtaler ogsaa dens gaadefulde Sammenhæng med det Aandelige, *les esprits, spiritus animales*, og de forskjellige Meninger baade om de Steder, hvor dette kunde søges og om dets Væsen — *sujeet, subjectum* —; «skulde det være Blodet eller en egen Substans udsondret af Chylus eller af de serøse Vædsker? Nogle sammenligne det med Vinaand, men», ender han, «det vilde maaskee ikke være en letfærdig eller taabelig Gisning at antage det for at være af samme Natur som Lyset. Men de sædvanlige Dissectionsmaader ville ikke hæve vor Tvivl desangaaende.»

Han ender derfor sit Foredrag med en Opfordring til alle Kyndige om at forene deres Arbeide, deres Flid, deres Anstrængelser for at komme efter Sandheden, der er Endemaalet for Alle, der ere deres Studium oprigtigt hengivne. Hans sædvanlige Indsigt forbunden med Beskedenhed udmærker ogsaa dette lille Arbeide.

Under Opholdet i Paris traadte Fristelsen til at gaae over til Catholicismen ham nærmere ved Omgangen med den udmærkede Prælat, Bossuet, som indtaget af hans ædle Gemyt, elskværdige Fremtræden og dybe Lærdom, nærmede sig ham, og med de varmeste Overtalelser stræbte at bevæge ham til Overgang, men forgjæves. «Studiet af

Naturen», siger Stensen i Brevet om sin Omvendelse. «hvortil jeg udelukkende havde hengivet mig, tillod mig endnu ikke alvorligt at tænke over Religionen»¹⁾. Dog kan det vel være, at en Bossuets indtrængende Formaninger kunne have nedlagt en Spire, der siden kom til at voxes frodigere.

Saaledes staae vi da ved Enden af det første Afsnit i Stensens Liv. Det havde, trods de smertelige Tab af hans Nærmeste, været den unge Videnskabsmands gyldne Vaar. Havde han end ved Begyndelsen af sin Bane mødt enkelte Misundere, havt en og anden lærd Kamp at bestaae, saa havde han dog beskæmmet hine, og vundet Lauren i disse. Ledsaget af trofaste Venner, hilset af talrige Beundrere, skridende utrættelig frem fra den ene vigtige Opdagelse til den anden, indtog han, kun 27 Aar gammel, en meget høi Rang blandt Europas Lærde, og havde ingen Anelse om de mørke Skygger, der efterhaanden samlede sig over hans Hoved, for senere næsten ganske at indhulle ham i Nattens Mørke.

II.

1666 — 1675.

Naar Nordboen stiger ned ad Alperne til det skønne Land, «som deles af Appenninerne og omgives af Havet», mødes han af en ny Verden. Den underjordiske Hede, der i fjerne ukjendte Tider hævede hiin mægtige Bjergkjæde, og endnu jævnligt skaffer sig Luft snart som lysende zittrende Luftbølger, snart som voldsomme vulkanske Lyn og Flammer, de glødende Luftstrømme fra Afrikas nære Sandørken, den kølende Brise fra Middelhavets himmelblaae

¹⁾ Manni 31.

Vover, den gjennemsigtige Luft, og derover Sydens sjelden fordunklede Soel — alt dette tilsammen frembringer i den ydre Verden en Mængde nye eiendommelige Organismer, medens det i Menneskets Indre skaber et lettere Sind, klarere Tanker, varmere Følelser.

Saaledes mødte Italien med næsten overvældende Magt Mangfoldige, saaledes ogsaa Stensen. Hvad Under da, at Naturgjenstande, som hidtil fortrinsviis havde fængslet hans Opmærksomhed, efterhaanden traadte i Baggrunden for nye, der førte hans Aand til en stedse høiere Flugt, medens hans Følelser tillige bleve saa grebne, at han, blind for de fine Garn der opstilledes trindt omkring ham, kastede sig ind paa en Bane, der ledte ham langt bort fra de Veie, paa hvilke han hidtil havde hentet Hæder og Tilfredshed. Fik imidlertid end den catholske Troe og hans derved betingede senere Livsstilling som Kirkens Tjener til Slutning saa fuldkommen Overhaand, at han aldeles opgav Naturvidenskaberne for Theologien og sin geistlige Virksomhed, og omsider med en til Fanatisme grændsende Iver hengav sig til et strengt ja næsten drøbende ascetisk Liv, saa foregik denne Forandring dog kun efterhaanden; endnu i nogle Aar anstillede han dybtgaaende Grandskninger, kom han til høist vigtige Følgeslutninger med Hensyn til hvad der henhørte under Naturens Rige.

Efter at have bereist Syd-Frankrig i Efteraaret og Vinteren 1665¹⁾, steg han i Foraaret 1666 i Land i Livorno, for under et længere Ophold i Italien fremdeles at beskæftige sig med Naturvidenskaberne og Philosophien samt gjøre sig fortrolig med Toscanas skjøne Taleviis. Dette Land var dengang som næsten altid den Deel af Italien,

¹⁾ Elementorum Myologiæ specimen p. 36.

hvor Aandens Lys brændte klarest, skjøndt det ogsaa der havde mangen en haard Kamp at bestaae med Jesuiternes formærkende Stræben. Under Cosmus 2 — 1609—1621 — var Universitetet i Pisa kommet til Berømthed ved Dyrkingen af Mathematik og Naturvidenskaberne, der havde Galilæi arbeidet i Lysets Tjeneste, indtil han 1633 maatte bukke under for Aristotelikeres, Munkes og Jesuiters aandsdræbende Forfølgelser. Nu regjeredes Etrurien af Storhertug Ferdinand 2 — 1621—1670 — den næstsidste Regent af Medicæernes fordum saa berømte Æt. Men Slægtens Aand hvilede ikke over ham, Munke beherskede Landet, som forarmedes, idet Medicæernes sammenhobede Skatte adsplittedes og for en stor Deel fandt Veien til Wien, for hvis Hof Storhertugen nærede en varm Hengivenhed. Naturvidenskabernes Lys var imidlertid endnu ikke udslukket; Storhertugen saavel som hans Broder, Prinds, senere Cardinal Leopold, interesserede sig levende for Naturen og dens Vidundere; han var Samler, havde et Museum for Naturgjenstande og havde for Skik at sende mærkelige Fund til Videnskabsmændenes Undersøgelse. Af saadanne fandtes i hans Omgivelse bl. Fl. Francesco Redi, Vincenz Viviani, Carlo Dati, Laurenzio Megalotti, Borel.

Stensens Rye var, tildeels ved Thevenots Anbefalinger¹⁾, gaaet forud for ham; hine Lærde oversaae ikke til hvor stor Pryd og Nytte han kunde vorde saavel for det medicæiske Fyrstehus som for deres Academie, kaldet del cimento, en Forening af Videnskabsmænd der kom sammen hos Prinds Leopold, og som havde Forbindelser med lignende Selskaber udenlands, deriblandt med Academiet hos Thevenot i Paris²⁾.

¹⁾ Element. myol. spec. 36.

²⁾ Lettere inedite di uomini illustri II, 82 og 88. Saavel om Acade-

Dog laa der ogsaa en anden Tanke skjult bag den Opmærksomhed, hvormed saavel de som Hoffet modtog ham, og den var, at vinde ham for Catholicismen, et Maal, der alt forhen var naaet med Hensyn til bekjendte Lærde f. Ex. Englænderen Price og Africaneren Cogia Abulgaith ben Faray Assaid¹⁾. Fra alle Sider vistes derfor ham og hans videnskabelige Stræben den venligste Imødekommen. Paa Vivianis Forslag optoges han ved Hoffet²⁾, hvor Storchertugen anviste ham Qvarteer, Underholdning og Stipendier³⁾ og senere udnævnte ham til sin Læge⁴⁾. Desuden fremmede han paa directe Maade hans Studier ved at tilstille ham ny-fundne eller andre mærkelige Naturgjenstande til Undersøgelse, deriblandt Hovedet af en Haifisk paa 3000 \bar{u} , fanget ved Livorno, en Rokke, en drægtig Vildso

mia del cimento som om Videnskabelighedens daværende Tilstand i Toscana findes interessante Oplysninger i *Istoria del granducatu di Toscana sotto il governo della casa Medici of Galluzzi*, især T. VII, Cap. VIII flgg. Ed. sec. Florenz 1781; findes paa det store kgl. Bibl. Acad. del cimento for physiske og mathematiske Videnskaber hidrørte fra den ved Galilei nedlagte Sæd. Det aabnedes i Palazzo Pitti 19de Juni 1657 under Prinds Leopolds Forsæde — VII, 250 — blomstrede i 10 Aar under Ferdinand 2 indtil Marz 1667, da dets Forhandlinger ophørde nærmest paa Grund af Uenighed og Skinsyge mellem Medlemmerne — I. c. 326. — Væsentligt Tab led det ogsaa derved, at Prinds Leopold s. A. 12te Dec. udnævntes til Cardinal. Skjøndt han derved ikke tabte sin Interesse for Naturvidenskaberne eller Academiet, kunde han dog nu ikke som før deeltage i dets Forhandlinger eller i samme Grad varetage dets Interesser — I. c. 325.

Videnskabeligheden i Toscana forfaldt under den munkkjære Cosmus 3 og fik Banesaar ved Cardinal Leopolds Død 10de Novbr. 1675. Med ham slukkedes hele det medicæiske Huses Glands, og fra hans Død kan man for Toscanas Vedkommende regne Videnskabens og de skjønne Kunsters Forfald — T. VIII, 53.

¹⁾ Manni 36.

²⁾ Lettere inedite II, 24 Not.

³⁾ Manni 36, Barthol. Acta med. I, 205.

⁴⁾ Manni 35.

o. dsl.; han forlangte hans Bemærkninger¹⁾ over disse og andre Sager, saasom om Ægget og dets nærende Stoffer²⁾, om Øinenes Muskler, om Galden, Hjertet³⁾, om Fosteret og Muligheden af dets Opløsning i Moderen⁴⁾. Stundom kan tvivles om Spørgerens Alvor, naar der af den godtroende Lærde forlanges Betænkning over et monstrøst Kalvehoved⁵⁾ eller over Gjæssenes Lever⁶⁾. Dog var det ikke blot fra denne ene Side han modtog sit Stof; han reiste meget om i Landet, hvor han allevegne blev modtaget med den største Forekommenhed. Af flere af hans Værker sees, hvor noie han paa disse Reiser iagttog og studerede Landets geognostiske Forhold. Ogsaa gjorde han sig bekjendt med Bibliothekernes Skatte, hvoriblandt kan nævnes et Mpt. af Monsign. Michele Mercati kaldet *Metallotheca Vaticani*, hvoraf han benyttede Afbildningerne ved Beskrivelsen af det ovenomtalte Haifiskehoved, samt mærkede sig Adskilligt angaaende Jordarter, Salte, Harpixer, Stene, isomorphe Legemer, som vistnok senere kom ham til Gavn ved Udarbeidelsen af *Prodromus*⁷⁾.

Resultaterne af sine Grandskninger meddeelte han deels i Brevform eller kortere Afhandlinger, deels i fuldstændigere Udarbeidelser. Størstedelen af de første findes i *Bartholins Acta medica I og II*⁸⁾, andre nedlagde han i et større

¹⁾ Fabroni 44.

²⁾ Acta med. II, 81.

³⁾ Acta med. II, 141.

⁴⁾ Ibid. I, 203.

⁵⁾ Barth. Acta med. I, 249.

⁶⁾ Smstd. 205.

⁷⁾ *Canis carchariæ dissectum caput* p. 91 sml. Manni 43.

⁸⁾ Act. med. I, *Embryo monstro affinis Parisiis dissectum* p. 200. *Uterus leporis proprium foetum resolventis* p. 203. *De vitulo hydrocephalo* p. 249. A. M. V. II. *In ovo & pullo observationes* p. 81. *Observationes circa motum cordis auricularum & venæ cavæ* p. 141. *Observ. anat. spect. ova viviparorum* p. 210. *Ova viviparorum spect. Observ. aliæ* p. 219. *Lymphaticorum varietas* p. 240. *Historia musculorum aqvilæ* p. 320.

Værk: *Elementorum myologiae specimen seu musculi descriptio geometrica, cui accedunt canis carchariae dissectum caput, & dissectus piscis ex canium genere, in 4to, dediceret Storhertug Ferdinand 2, udkommet 1667 i Florenz.* Baade Værket og Forfatteren omtales paa den meest hædrende Maade af Angelo Ricci i et Brev til Prinds Leopold¹⁾. I dette Værk fremsætter han den eiendommelige Mening, at Muskernes Sammensætning og Bevægelse, for at opfattes rigtigt, burde henføres under Matematikens Love. «Thi hvorfor skulde vi ikke give Musklerne, hvad Astronomien indrømmer Himlen, Geograferne Jorden, og — for ogsaa at tage et Exempel af Mikrokosmos — Optikens Dyrkere Øiet? De have behandlet Naturens Frembringelser matematisk efterhaanden som deres Indsigt i disse Ting tiltog; og selve Muskernes Sammensætning fordrer med en vis Nødvendighed, at de forklares matematisk. Men hvi skulde jeg forbeholde Musklerne, hvad der jo tilkommer hele Legemet? Vort Legeme er et Organ sammensat af tusind Organer, og den, der antager at det tilfulde kan gennemgrandskes uden Matematikens Hjælp, han maa nødvendigviis antage Materien uden Udstrækning, Legemet uden Form»²⁾. Efter at have udviklet sin Mening og oplyst den ved en Mængde geometriske Figurer, slutter han Afhandlingen med et Brev til Thevenot, hvori han imødegaaer adskillige Indvendinger og tilføier flere yderligere Forklaringer³⁾.

Afhandlingen om Haifiskehovedet udmærker sig ikke blot ved den Nøiagtighed, hvormed Forfatteren gennemgaaer de foreliggende Gjenstande, men og derved, at han her for første Gang optræder som Geognost, idet han anstiller en meget nøiagtig og samvittighedsfuld Sammen-

¹⁾ Lettere inedite II, 156.

²⁾ Element. myol. spec. p. 5.

³⁾ Smstd. p. 66.

ligning mellem de saakaldte *glossopetræ* og Haifisketænder, og uhildet af ældre Meninger beviser at hine ere fossile Haifisketænder¹⁾. Men i denne Anledning føres han ind i Geognosien og vi see her allerede endeel af det Materiale, som han senere anvendte i sit berømte geologiske Værk. Naar han tillige²⁾ omtaler hele Dynger af Østersskaller fundne paa tørt Land, hvoraf nogle aabne og skilt ad — si quædam conchæ media sui parte truncatæ reperiuntur — saa ledes Tanken uvilkaarlig hen paa de i vor Tid med saa megen Interesse og Nøiagtighed undersøgte Kjøkkenmøddinger eller Affaldsdynger. Slutningen af Afhandlingen giver os Navnet paa en dengang berømt naturalistisk Samler, Manfred Settala, Canonicus i Mailand.

Ved Sectionen af den anden Fisk af Haiernes Art kom han ind paa sine Undersøgelser om Ægget, navnlig hos de Levendefødende, hvilke han siden grundigere behandlede i 2 Afhandlinger opbevarede hos Bartholin³⁾. Til denne Tid maa ogsaa henføres et Brev fra Rom til den engelske Lærde Dr. Croon, hvori han beretter, hvad en Ridder Corvini havde fortalt ham om Salamanderens Leveviis og Evne til at slukke Ilden. Findes i Extract i Philosophical transactions 1667 Art. 21 p. 377.

Medens Stensen saaledes ivrig og ufortrøden havde arbeidet i Videnskabens Tjeneste, havde Italienerne med ikke mindre Iver og Ufortrødenhed arbeidet til deres Maal, hans Omvendelse til Catholicismen, og det var fuldkommen naaet. Denne Begivenhed har til alle Tider været anset for saa vigtig, den havde en saa overordentlig Indflydelse paa hans hele senere Skjæbne, og der blev i den Anledning

¹⁾ Can. earchar. diss. cap. p. 113.

²⁾ Smstd. 132.

³⁾ Observ. anat. spect. ova viviparorum og Ova vivip. spect. observ. aliæ. Barth. Act. med. Vol. II, 210 og 219.

sat et saa mærkværdigt Maskinerie i Bevægelse, at Læseren vel bør kjende den i sine Enkeltheder, saa meget mere som vi ere i Besiddelse af meget fuldstændige autentiske Kilder i saa Henseende ¹⁾.

Forinden vi imidlertid gaae over til at gjøre os bekendte med selve Begivenheden, maae vi, for rigtigt at opfatte den og for at bedømme Stensens eget Forhold til den, i vor Erindring gjenkalde den ovenanførte af ham selv angivne Aarsag til, at Bossuets Formaninger til at gaae over forbleve uden Virkning: «Studiet af Naturen, hvortil jeg udelukkende havde hengivet mig, tillod mig endnu ikke alvorligt at tænke over Religionen» ²⁾. Af denne som af mange andre af hans Udtalelser see vi, at Troeslivet i alle de Aar, hvori han med brændende Iver kastede sig over Anatomien og beslægtede Videnskaber, enten slet ikke eller kun meget svagt havde rørt sig i ham. Dette fremgaaer klart af hele hans Ep. de propria conversione ³⁾, bl. A. f. Ex. naar han siger: «Vel ansaa jeg Luthers Bibeloversættelse og Catechismus for Guds rene uforfalskede Ord» — men paa den Tid da Omvendelsesforsøgene begyndte, «søgte jeg ikke disse Ting, men stræbte snarere at

¹⁾ Disse ere hans egne Yttringer i forskjellige Breve, saasom Epist. de propria conversione, Florentiæ 1677; Emendatio ep. de prop. conv., Hannover 1680; Scrutinium reformatorum. Flz. 1677; Occasio sermonum de religione, 1678; Examen objectionis circa diversas scripturas sacras, 1678; Defensio scrutinii reformatorum, Hannover 1679, samt i et Brev til Gesandtinden Arnolfini; dernæst en Indberetning fra Erkebiskoppen i Florenz, Cardinal Nerli: Informazione «de vita & moribus» del Sig. Stenone, formodentlig indgivet da Pave Innocenz II agtede at forfremme St. til Biskop; en anden Indberetning fra Nonnen Maria Flavia del Nero og endelig biografiske Noticeer om Gesandtinden Sra Arnolfini ved Abbed Don Cesare Niccolo Bamacari.

²⁾ De propria conversione hos Manni 31.

³⁾ Aftrykt hos Manni p. 95 flg.

undgaae dem» — «Jeg holdt mig til min Faders Troe ikke saameget fordi jeg følte en mangeaarig Troens Overbeviisning desangaaende, som fordi Naturstudiet og hyppige Reiser hendrog mit Sind derfra til andre Beskjæftigelser».

Han maa altsaa siges fra Ungdommens Tid af at have slumret med Hensyn til det religiøse Liv, og da han omsider vaagnede, fandt denne Opvaagnen Sted i den catholske Kirkes fastomsluttende Favn. Men derefter skyldte vi ham den Indrømmelse, at da han omsider var vakt, da Valget, skjøndt noget hovedkulds, var gjort, saa gik han med sædvanlig Alvor og Iver til at klare sin Stilling for sig selv og retfærdiggjøre den ligeoverfor Andre. Udbyttet af denne Stræben findes i forskellige Afhandlinger meest i Brevform. I en saadan Skrivelse til Sra Arnolfini¹⁾ siger han bl. A., at han vil anføre hende det Punkt, med Hensyn til hvilket Gud gav ham den første Anledning til alvorligt at søge Sandheden. «Jeg befandt mig i Livorno» — det maa have været meget kort efter hans Landstigning — «netop da man feirede Christi Legemsfest, og da jeg saa, at man med saa stor Pomp bar Hostien i Procession gennem Gaderne, følte jeg mit Sind bevæget af følgende Argument: Enten er denne Hostie et simpelt Stykke Brød, og da ere de der bevise den saa stor Ære kun nogle Daarer; eller ogsaa indeholder den Christi sande Legeme, og hvorfor ærer jeg den da ikke? Ved denne Tanke, som fyldte mit Sind, kunde jeg paa den ene Side ikke overtale mig til at troe, at Bedrag beherskede en saa stor Deel af Christenheden som alle de Romersk-Catholske, blandt hvilke der findes saa mangfoldige opvakte og lærde Mænd; paa den anden Side vilde jeg ikke fordømme den Troe i hvilken

¹⁾ Manni 269.

jeg var født og opdragen. Og dog maatte jeg nødvendigviis antage en af Delene, thi disse to Punkter kunne ikke forliges, og den Religion der feiler i et saa væsentligt Stykke, kan jeg ikke ansee for sand». Han beretter nu videre hvorledes han stræbte at finde Sandheden, deels ved Samtaler med lærde Mænd, deels ved at studere Skrifter og de ældste Værker, som han læste i Originalsprogene for ikke at vildledes af Oversættelser. Alt førte ham til det Resultat, at Catholikerne havde Ret, Lutheranerne Uret.

I et andet Brev — *de propria conversione*¹⁾ — siger han, at Studiet af den cartesianske Philosophie, den Splid og Mangfoldighed der herskede blandt de hollandske Theologers Meninger, samt deres verdslige Levemaade allerede i hans sidste Blindheds Aar havde begyndt at rokke ved hans Barndomstro, som dog ikke var dybt begrundet men meget mere stillet i Skygge af Naturstudiet og hyppige Reiser. Uden at ville gaae nærmere ind paa at angive de Midler, ved hvilke Forsynet havde ført ham ud af hans tidligere Vildfarelser, oplyser han videre: «en stor Betydning for mig vandt nogle af mine catholske Venners Levnet, hvis Mage ikke loves af de Verdsligvise og som jeg ikke heller har bemærket hos nogen anden Religions Bekjendere». Han var ogsaa bleven dybt rørt, da en af de Damer, der beskæftigede sig med hans Omvendelse, med Varme udbrød, at hun gjerne vilde hengive sit Liv, naar han derved kunde ledes til at vige fra sin tidligere Vildfarelse. Et saadant Beviis paa Christenkjærlighed meente han aldrig før at have oplevet, og fra nu af lovede han alvorligt, at beskæftige sig med religiøse Undersøgelser; i dette Øiemed anvendte han daglig alle Morgentimerne paa

¹⁾ Manni 95.

at studere ikke blot catholske Værker men og andre f. Ex. Centuriatores Magdeburgenses¹⁾). Alt dette havde dog ikke været tilstrækkeligt, siger han, naar der ikke var kommet «andre Bevæggrunde og Omstændigheder» til. Han gaaer derpaa over til at anføre de Beviisgrunde, som dengang havde været ham de vigtigste og siger i den Anledning: Det er uomtvisteligt, at Christi sande Kirke fordem har været een med den romerske; fra Romerne fik vore hedenske Forfædre Troens Lærdomme og Troens Lærere; de havde svoret den romerske Ypperstepræst et Lydighedslofte, hvorfra Ingen kunde løse dem uden i Besiddelse af guddommelig Myndighed. Desuden indrømmes jo, at Alle, der lige indtil Luthers Tid vare døde som troende Catholiker, vare døde med Saligheds Haab; «men — udvikler han saa videre — de Reformatorer, der opstode med Luther, ere indbyrdes uenige; enhver af dem paastaaer, at hans Troe er den rette, uden dog at kunne føre et afgjørende Beviis eller anføre en afgjørende Autoritet i saa Henseende; er man saa ikke berettiget til at spørge, om Christi sande Kirke findes i den romerske eller i nogen af Reformatorernes Kirker? — «Følgelig — saaledes ender han — er jeg efter moden Overveielse kommet til det Resultat, at man ikke bør følge nogen af Reformatorerne, eftersom ingen af dem kan anføre en guddommelig Autoritet for sin Reformation, eller er istand til at bevise at den er sandere end de Andres, men derimod vende tilbage til den Kirke, hvilken vore Fædre skyldte deres Omvendelse, fra hvilken de andre Kirker ere udgangne, som alene fører Beviis for at være den apostoliske, og som straalere med andre Tegn, der godtgjøre Herrens over-

¹⁾ Et kirkehistorisk Værk; findes paa det store kgl. Bibliothek.

naturlige Tilstedeværelse: Det er denne Kirke, i hvilken jeg ogsaa har seet hine Beviser paa Hellighed, som ikke loves og end mindre findes i nogen anden Kirke.»

Af disse og mange andre hans Ytringer see vi, at det var den catholske Læres Eenhed og den Sædernes Reenhed, som han foruden andre christelige Dyder meente fortrinsviis at finde hos dens Bekjendere, der især drog ham til dens Skjød. Dog vilde disse maaskee endnu ikke have været stærke nok til at formaae ham til, offentligt at erklære sig for den, naar dertil ikke, som af ham ovenfor sagt, var kommet «andre Bevæggrunde og Omstændigheder». Hvilke disse vare skal nu nærmere oplyses.

Først kommer da Storhertugens og de toscanske Videnskabsmænds beregnede Venlighed mod ham, men langt kraftigere virkede de ivrige Angreb, som tvende nidkjære Italienerinder, af hvilke især den ene skildres som sjældent begavet baade fra Aandens og Hjertets Side, under deres jesuitiske Skriftefædres Ledelse, rettede mod hans svage lutheranske Troe.

Da Begivenhederne næsten antage en dramatisk Form, er det i sin Orden at vi give Listen paa de handlende Personer. Disse vare da: først Søster Maria Flavia del Nero, Nonne i Klosteret St. Vincenz di Annalena i Florenz. Hun var udsprungen af en adelig toscansk Æt og paa den Tid, vore Begivenheder indtræffe, i en modnere Alder; 1631 var hun nemlig indtraadt i Klosteret, og siges 1628, altsaa 38 Aar tilbage i Tiden, at have været over den første Barndomsalder¹⁾. Paa den Tid hun gjorde Stensens Bekjendtskab maa hun altsaa have været vel inde i Fyrge-tyverne; legemlig Ynde kan altsaa for hendes Vedkommende

¹⁾ Manni p. 62 sml. 64.

ikke have spillet nogen Rolle i Sagen. I hendes Kloster bevarede en Indberetning¹⁾ angaaende hendes Deeltagelse i Sagen, som hun efter sine Foresattes Befaling havde indgivet 1688. Af hele dennes Affattelse sees, at hun har været en venlig og godmodig, ikke meget begavet, men sin Tro og sin Kirke oprigtigt og inderligt hengiven Person.

Den næste og langt betydningsfuldere Person i Stykket er Sra Lavinia Felice Cenami Arnolfini, Patricierinde fra Lucca, formælet med Sr Sylvester Arnolfini, som tidligere havde commanderet et Corps italienske Tropper, der for Cardinal Mazarins Regning havde tjent den franske Krone, og nu var ansat som lucchesisk Ambassadeur ved det toscanske Hof. Af sin Biograf Abbed Bambacari beskrives hun²⁾ som en ædel Herrens Tjenerinde, besiddende christelig Fuldkommenhed, der ikke blot var et Exempel paa Hellighed alt i denne Verden, men tillige et Vidnesbyrd om, at elskværdig Omgangstone vel lader sig forene med hine Egenskaber, at sand Dyd kan finde Sted uden ængstelig Indgetogenhed eller høitideligt Væsen; hun fremstilles som et Fuldkommenhedens Ideal og dog fortrolig med det daglige Livs Former, hjemme i Selskabslivet, fjern fra den barske Strenghed, der vel kan fremkalde Beundring, men sjelden Efterligning. Midt under selskabelige Fester, paa Spadseregange, under verdslige Forlystelser forstod hun at paalægge sig lønlige Selvplager — hvilket hun ogsaa lærte sine fortrolige Venner — og saaledes ved et snedigt Martyrdoms hemmelige Pinsler at erhverve sig Fortjenstlighed³⁾. Hun har altsaa hørt til hine eiendommelige høit begavede, stundom høit stillede qvindelige Personligheder, som vel ikke saa sjelden findes inden den catholske Kirkes

¹⁾ Lettere inedite p. 38; Manni p. 46 flg.

²⁾ Manni 70.

³⁾ Manni 235.

Omraade, og som ved betydelige Talenter, ubetinget Lydighed og fanatisk Hengivenhed berede den hyppige Seiervindinger, af hvilke vel nogle, men vistnok langt fra de fleste komme til Historiens Kundskab.

Det vilde imidlertid være høist urigtigt, om man — som en enkelt Forfatter har gjort¹⁾ — indrømmede Sandseligheden nogensomhelst Andeel i disse Forhandlinger; dertil var Stensen — for kun at holde os til ham — et alt for reent Væsen, hans hele Retning alt for bestemt og udelukkende vendt mod det Sjælelige. Noget ganske Andet er det, at den stille Nordbo, der til sit 28de Aar havde levet udelukkende for sine Studier og mellem Videnskabsmænd, og som nu stod ene i fremmed Land, maatte føle sig mægtigt draget af italiensk qvindelig Ynde, naar den med sin hele Ild, med Tilbud om at offere Liv og Blod, hverken forlangte meer eller mindre, end at han skulde søge den Vei, den henrivende Overtalerske af fuldeste Hjerte selv ansaa for den eneste der førte fra evig Fordømmelse til himmelsk Salighed. Den venskabelige Brevvexling han til sin Død fortsatte med sine tvende Omvenderinder, tyder ogsaa paa Noget langt renere og dybere end en flygtig Elskovsrørelse.

Foruden de nævnte to Damer møde vi forskjellige italienske Lærde, hvis Interesser paa en for Tiden og Stedet eiendommelig Maade vare deelte mellem Videnskaben, Kirken og Hoffet, jesuitiske Skriftefædre, ja vi savne end ikke en speidende Tjener, en «Oppasser», der stadigt rapporterer om sin Herres daglige Færd inden Hjemmets fire Vægge. Saa stort et Apparat skulde der til, for at faae Bugt med en godtroende Boglærds halvt slumrende Tro. Men var

¹⁾ J. Møller Theol. Bibl. XX, p. 230.

Kampen end let, saa var Seierslønnen — Æren for at have udrevet en europæisk Berømthed af Protestantismens Lænker — saa meget desto større.

Det er imidlertid nu paa Tide at lade Forhængeet gaae op.

Efter at Stensen havde opholdt sig kortere Tid i Livorno, samt gjort en Udflugt til Rom, hvor hans Sind var blevet bevæget ved Synet af de mange Stiftelser, beregnede paa Udøvelsen af christen Kjærlighed, og ved lange Samtaler med Pater Onorato Fabbri¹⁾, kom han endnu i 1666 til Florenz²⁾ i den Hensigt ogsaa der at gjøre et kort Besøg. Da vi see, at Alt fra det Øieblik han var kommet hertil var lagt an paa hans Omvendelse, og at disse Bestræbelser vedvarede indtil Maalet var naaet, saa feile vi vist ikke ved at ansee selv de smaae indledende Begivenheder for beregnede. Naar der altsaa³⁾ berettes, at det mueligt var for at udføre et modtaget Ærinde, at han af sin Ven Naturalisten Franz Redi, der var Læge ved Annalena Klosteret, førtes til dettes Apothek for at købe Toiletgjenstande, som Essenser og Pommade — Stensen og Toiletgjenstande! — og der strax kom i Samtale med Søster Apothekersken, Maria Flavia del Nero, og denne siden af Stensens Opvarter stadigt fik Melding om den Virkning disse Samtaler øvede paa hans daglige Færd, saa tør vi vel antage, at Sandheden er den, at Redi har anbefalet ham en Tjener paa hvilken man kunde stole, og benyttet et selvgivet Ærende hos en Nonne, paa hvis Omvendelsesgaver man meente at kunne forlade sig.

Om selve Sagens Gang beretter nu Søster Maria⁴⁾, efter at have meldt at Hr. Niccolo Stenone fra Copenhagen

¹⁾ Manni 263.

²⁾ Ibid. 46.

³⁾ Ibid. 45.

⁴⁾ Lett. ined. 38 fig., Manni 46 fig.

i 1666 var kommet til Florenz for at blive der nogle Dage og see St. Hans Festen, samt i det ovenomtalte Ærende var indført i Klosteret, paa sin naive Maade endvidere Følgende: «Da jeg hørte at han var kjetter gjorde det mig meget ondt, eftersom jeg alt af det Lidet jeg havde seet til ham, havde mærket at han var i Besiddelse af mange gode Egenskaber, især stor Beskedenhed. Og da jeg følte mig beaandet saa sagde jeg, uden at tænke Noget videre, at han ikke bekjendte sig til den gode catholske Troe, og derfor maatte fare til Helvede. Dette gjorde dog ikke stort Indtryk paa ham, og jeg gjentog det derfor flere Gange. Han fortsatte imidlertid villig disse Samtaler, da han, efter hvad han sagde, nok kunde lide at discurrere men ikke at disputere om Troessager. Da jeg hørte dette, tog jeg Mod til mig og sagde, at han maatte bede til Gud om han vilde lade ham kjende Sandheden — og det gjorde han ogsaa, «meldte Tjeneren mig». Heraf mærkede jeg da, at han havde Lyst til at høre efter, og anvendte hvad han havde hørt». Imidlertid føler hun det Vanskelige i Situationen, da hun paa den ene Side indsaa, at hun ikke var Sagen voxen, og paa den anden vidste, at han kun med den største Undseelse og Modstræben talte med Andre, især Mænd, om Troessager, samt Adgang til Klosterets Talegitter ikke heller til enhver Tid stod ham aaben. «Men da jeg forstod hans Attraa, sagde jeg ham Et og Andet i Enfoldighed og Fortrolighed». Saa fortæller hun videre, hvorledes hun en Morgen fandt ham ved Talegitteret, da det just ringede til Ave Maria; hun bad ham da at læse denne Bøn med hende; men han vilde nok læse Begyndelsen — Engelens Hilsen til Jfr. Maria — men ikke Slutningen: Hellige Jomfru, bed for os! Da hun imidlertid efterhaanden mærkede, at han i disse Sager gjorde Alt hvad hun bad ham om,

fik hun ham til at forrette sin Andagt for et Madonna-billed, til dagligt at læse visse Bønner til den hell. Jomfru, ja til at faste Fredag og Løverdag — hvorom Tjeneren ogsaa gav Melding — lutter Sager, som hun ansaa for det Væsentlige ved Catholicismen.

Hun gik nu over til Angreb og sagde, at Luther var en slet Karl, der havde sat sig op mod Kirken. Han sagde, at han ikke vilde tale Ondt om ham, og at han var en brav Mand. Da hun nu stedse trængte paa en Afgjørelse, men han derimod altid vilde have Tingen udsat for modent et overveie den, saa sagde hun engang: »Sr. Niccolo, naar I vil, saa kan I ikke! Og saa fortalte jeg ham en Historie om en kjettersk Fyrste, som i lignende Hensigt stedse havde to Jesuiter i sit Pallads, eftersom han vilde afsværge Luthers Lære naar Dødens Time kom. Men da den nu indtraf uforvarende, og han sendte Bud efter de to Patres, saa vare de intetsteds at finde, og han døde som Kjetter. Men bag efter fandtes de dog paa deres Kammer uden at have mærket til Noget.»

«Dette slog ham meget — som han senere efter sin Omvendelse tilstod mig — og han bad derfor, at jeg ikke vilde opgive ham, men altid tale med ham om deslige Ting!»

Lederne mærkede imidlertid at Sagen ikke havde den forenskede Fremgang; Søster Maria «tog da Mod til sig» og tilskrev ham, at hendes Foresatte ikke tillod hende, at have saa hyppige Samtaler med ham; hun henviste ham derfor til forskjellige Geistlige, men disse mærkede snart, at de ikke kunde udrette Noget, eftersom hiin Undseelse «som en Djævelens Magt» stedse hindrede ham i at indlade sig med dem om Religionen. Tiden gik saaledes hen uden at han kunde komme til nogen Beslutning; hun

erklærede ham da, at hendes Stilling og Foresatte ikke til-
 lode hende længere at forhandle med en Kjetter, men han
 svarede stedse: hav blot Taalmodighed, saa skal I nok
 faae at see.»

Man maatte altsaa føre nye Kræfter i Ilden og ben-
 vendte sig i den Anledning til Sra Arnolfini, der alt var
 bleven opmærksom¹⁾ paa denne *nobile Danese's* betydelige
 Aandsgaver, og klart indsaa hvilke Fordele Kirken kunde
 forvente af en saadan Aand, naar den kunde blive udfriet
 af Kjetteriets Mørke. Besjælet af den Tillid, hun altid satte
 til Gud, beredte hun sig modig til Kampen.

Hun begyndte med — mod sin Sædvane — at forunde
 ham Adgang til en fortroligere Omgang, og det lykkedes
 hende uden Møie at vinde hans Sjæl, der snart lærte at
 skatte hendes Hjerte ligesaa høit som hendes Aand. Ved
 de stedse hyppigere Besøg, hun indrømmede ham, gik
 Samtalen om de moralske Dyder, der var saa behagelig
 for Stensens Aandsretning, over til at bevise ham hans
 Pligter med Hensyn til Religionen. Da var det, at hun
 henreven af christen Kjærligheds inderligste Varme sukkende
 udbrød: «Oh hvor gjerne hengav jeg indtil min sidste
 Blodsdraabe, naar I, min ædle Herre! derved kunde bringes
 til at indsee den catholske Troes fulde Vigtighed!» Disse
 Ord udtalte med den kjærligste Inderlighed, som afspeilede
 sig i hendes Aasyn, og som fik dobbelt Kraft ved den
 Ynde der ledsagede Bevægelsen i hendes Gemyt, gjorde
 det dybeste Indtryk paa Stensens Hjerte. Forundret over
 at høre sig tiltalt med en aldrig forhen anet Æmheds Iver,
 forbauset over en Kjærlighed, der var villig til at offere
 eget Blod for Næstens Vel, lovede han dagligt at anvende

¹⁾ Manni 72 sml. lett. ined. 41.

flere Timer paa at studere Controversen og Kirkefædrene for tilfulde at indsee Sandheden; havde han først faaet tilstrækkeligt Lys til at erkjende den, da vilde han ikke nøle længere med at underkaste sig den. Fra den Tid var det, at han for Alvor begyndte at studere Værker, der fra forskjellige Sider belyste Sagen.

Nu meente Fru Lavinia at kunne fatte bedre Haab, og bevægede ham derfor med sin sædvanlige henrivende Iver til at holde jevnlige Samtaler med hendes Skriftefader, Pater Savigniani af Jesu Samfund. Disse to Magter stode dog ikke ene, thi vi gjenfinde her Søster Maria med hendes gemytlige Snaksomhed; dog vilde hverken denne eller Jesuitens Grunde have faaet Magt med Proselytens klare Hoved og gjenstridige Skarpsindighed, naar ikke Ambassadricens Overtalelser havde lagt Varme til Munkens Argumenter; hun angreb ham fra Følelsens Side, og naar hiin anfaldt ham med Grunde, saa trængde hun ind paa ham med Iver, med Kjærlighed og med Exemplets Magt.

Sagen var imidlertid nær bleven afbrudt som den var bedst i Gang — hvilket Manni ikke undlader at tilskrive Djævelens List — idet Stensen paa denne Tid blev kaldt hjem af Kong Frederik 3; han besluttede da at reise hjem til Danmark med et Fartøi der laa seilklart i Livornos Havn, men da han kom for at anbefale sig hos Prinds Leopold, kunde denne underrette ham om, at Fartøiet var afgaaet. Reisen var saaledes forhindret, og Søster Maria undlader ikke, at lægge ham paa Hjerte, at han heri maatte see et Beviis paa Forsynets Naade.

Dog, Sagen havde nu staaet saa længe paa, at den, om end paa en ublidere Maade, maatte føres til Ende. Han havde atter — det var just i Skumringen paa de Af-

dødes Fest, den 2den November¹⁾ modstaaet alle Fru Lavinias Overtalelser; forgjæves havde hun paakaldt den utaalmodige Længsel hvormed man imødesaa hans Overgang, forgjæves udtømt de hæftigste Udtryk hendes Kjærlighed indgav hende — han kunde ikke bestemme sig. «Da indgav Gud hende — siger Biographen — at bibringe ham det sidste Stød — l'ultimo crollo — og som i en Art hellig Harme udrød hun: «Herre, de Besøg, de Samtaler, som jeg mod min Sædvane har forundt Eder, have ikke havt nogen anden Grund, end Iver for Eders Sjæls Frelse; de ere ene udsprungne af christen Kjærlighed for at vinde Eder for Troen. Da I nu ikke vil hengive Eder til Sandhedens Erkjendelse, saa vil jeg ikke længere bortkaste min Tid til Unytte. Kom da ikke mere i mit Huus hvis I ikke beslutter Eder til at blive Catholik!» » Disse Ord ledsagede hun med et inderligt Hjertesuk til Gud, til hvem hun henvendte sin Bøn om Velsignelse for hendes Gjerning.» De gjorde det tilsigtede Indtryk paa et saa vel forberedt Hjerte — og Fuglen var fanget. «Saaledes gik det da som sædvanligt, — slutter Fortælleren — at Kjetteres Omvendelse lettere naaes gjennem Hjertet end gjennem Hovedet.»

Stykket maatte imidlertid ogsaa udvortes føres til Ende; Pater Savigniani var øieblikkelig ved Haanden og førte Stensen, der som lynslaaet og opløst i Smerte havde forladt Ambassadricens Huus, hjem til sin Bolig, hvor denne erklærede at der nu ikke længere behøvedes Vidnesbyrd eller Grunde; Sandheden var ham klarligen aabenbaret af Gud gjennem det indre Lys, han vilde derfor ufortøvet

¹⁾ Sul ora del vespro, Manni p. 79; appresso l'ora del pranzo. Smstd. p. 238.

begive sig til den pavelige Nuntius for at aftale det Fornødne med Hensyn til Afsværgelsen af den lutherske Tro.

Søster Maria Flavia har endnu et Par af sine Smaa-efterretninger at meddele os; nemlig at Stensen kom til hende den næste Morgen for at kræve nogle Reliquier og et Madonnabillede, hun havde lovet ham naar han var bleven Catholik, samt for at flye hende 50 Scudi til at købe et Par Sølvstager, der som et *ex voto* opstilledes for et undergjørende Madonnabillede i Klosterets Oratorium. Hun beskriver hvilken en Glæde og Lykke, baade hun og Gesandtinden nu fandt at være udbredt over hans Aasyn, og har endelig endnu en lille Historie om en Person, der mødte Stensen, da han fra Gesandtinden gik til Jesuiter-Collegiet, og vilde føre ham en anden Vei; det kunde da næppe være nogen Anden end den Onde, der vilde føre ham fra Frelsens Vei; men Stensen skuffede ham, og sagde han skulde paa Posthuset i et vigtigt Ærende. Slutteligt maa meldes at Proselyten kort derefter, den 18de Decbr. 1667 vedtog og bekræftede sin Afsværgelse for den pavelige Nuntius¹⁾.

Catholikerne, især hans Venner og nærmere Bekjendte, vare naturligviis henrykte. Sra Lavinia ilede ved det første Budskab ind i sit Capel for at istemme et Tedeum; til fjernere Boende meldtes Nyheden i Breve; i et af disse skriver Vinzenz Viviani med italiensk Zirlighed: Min aller-kjæreste Sgr Niccolò Stenone er netop paa de Dødes Dag opstanden til Livet, idet han paa den aflagde den catholske Troesbekjendelse. Det var det Eneste der fattedes ham i at være — om jeg saa maa sige — tilbedelses-værdig ²⁾.

¹⁾ Manni 87.

²⁾ Smstd. 90.

For Stensen selv var et nyt Liv oprundet; som vi kjende ham, kunde vi selv uden factiske Beviser vide, at han med sædvanlig Iver og Alvor vilde skride frem paa den nys indslagne Bane, men vi see ogsaa af Beretningerne, at han ved at studere didhenhørende Værker stræbde at befæste sig i den catholske Tro; og da det maatte være ham en vigtig Sag at forsvare sit Skridt for sin egen Samvittighed og ligeoverfor sine forhenværende Troesfæller, tør vi vistnok antage, at flere af hans ovenfor omtalte Forsvars- og Controversskrifter, om end senere trykte, dog alt have været deels udtænkte deels nedskrevne i den nærmest paafølgende Tid¹⁾. Denne hans efterhaanden

¹⁾ Aaret, i hvilket Stensen gik over, ansattes af Søster Maria del Nero i hendes Indberetning til 1669, men af Manni og Fabroni til 1667. Den første Angivelse, som hidrørende fra en Samtidig og et Øienvidne, nøie impliceret i Sagen, synes at maatte have Forrang, naar der ikke for den modsatte Mening kunde anføres meget slaaende Beviser; de anførte maae altsaa nøie prøves. De ere da først et Brev — Manni 89 — fra Vincenz Viviani til Grev Megalotti dat. Florenz 13de Dec. 1667, hvori meldes, at Prinds Leopold Dagen iforveien var blevet udnævnt til Cardinal, og tillige at Stensen paa de Dødes Dag var gaaet over, samt endelig, at han fra Kong Frederik 3 havde faaet Tilbud om Ansættelse, men at han tøvede med at modtage den, indtil han havde erholdt Tilladelse til fri Religionsøvelse. Men i Forbindelse hermed oplyser Manni, at Prinds Leopolds Udnævnelse fandt Sted i Dec. 1667. Dernæst anfører han p. 93 et Brev fra Grev Megalotti til Cardinal Leopold dat. Antwerpen 9de Jan. 1668, hvori takkes for Meddelelse af 29de f. Nov. f. A. angaaende Stensens Overgang. Sml. *Istoria del granducatu di Toscana* af Galluzzi VII, 325, hvorefter Prinds Leopolds Udnævnelse til Cardinal publiceredes i Consistoriet 12te Dec. 1667. Af den ovenomtalte Indberetning fra Cardinal Nerli — Manni 264, lettere ined. 45 — kan ogsaa hentes et Beviis for denne Mening. Deri siges nemlig at Stensen blev præsteviet 8 Aar efter at han var bleven Catholik; da nu Præstevielsen fandt Sted 1675, maa Overgangen sættes til 1667; thi sætte vi denne til 1669, saa maatte hiin sættes til 1677, men i dette Aar fandt Udnævnelsen til Biskop Sted, og at sætte disse to Begivenheder i samme Aar, lader sig dog ikke vel gjøre.

forandrede Aandsretning blev dog fra Begyndelsen næppe bemærket af hans nærmere Omgivelser og langt mindre kunde det være Tilfældet med hans Venner i det fjerne Hjem. Her fulgte man med stadig Opmærksomhed hans Fremskridt, Bartholin og Ole Borch anbefalede ham til Kong Frederik 3, og denne, der ogsaa yndede Naturvidenskaberne, ønskede at vinde ham for Fædrelandet ved at ansætte ham som Professor i Anatomien og indbød ham derfor til Hjemmet i 1667¹⁾. Reisen blev dog — som ovenfor bemærket — forhindret i dette Aar og fandt først Sted i 1669. Alt underveis sendte han i Juni fra Insbruck Storhertugen en Afhandling «de vitulo hydrocephalo»²⁾. Hans Ophold i Kjøbenhavn blev denne Gang dog kun kort; hans vigtige geologiske Værk var under Trykken i Florenz, hans kongelige Beskytter saa sin Opløsning imøde; hans ligesaa bevaagne Velynder Cosmus 3, der stod i Begreb med at bestige sine Fædres Herskerstol, indbød ham til sig; hvad Under da at han atter drog til det lokkende

Det er ogsaa vist at hans første Reise til Danmark i 1667 blev hindret ved Pr. Leopolds Meddelelse om at Fartøiet var afgaaet, og derfor paalægger Søster Maria ham at takke Herren; i 1669 reisde han virkelig; i Juni Maaned tilsendte han Storhertugen sin Afhandling De vitulo fra Insbruck; Scenen hos Gesandtinden fandt Sted 2den Nov.; skulde det nu være 2den Nov. i samme Aar 1669, saa bliver der kun liden Tid til Tilendebbringelsen af Omvendelsesforsøgene; ikke heller tales der i den ellers saa omstændelige Beretning med et eneste Ord om at de ere blevne afbrudte ved en saadan længere Fraværelse. Sml. ogsaa Not. 2 S. 39.

Der bliver altsaa intet Andet tilbage end at antage at Søster Maria har feilet i Angivelsen af Aarstallet, og dette kan vel undskyldes. Sin Rapport afgav hun først 1688, altsaa fulde 20 Aar efter at Begivenheden havde fundet Sted; hun havde imidlertid naaet en temmelig høi Alder, mindst 65 Aar, og endelig kan man vistnok sikkert antage, at for hende var Begivenheden og ikke Tidspunktet det Væsentlige.

¹⁾ Manni 35.

²⁾ Barth. act. med. I, p. 249.

Hesperien. Dog reiste han ikke directe fra Kjøbenhavn til Florenz, men lagde Veien over Holland, hvor han opholdt sig i Amsterdam fra det tidlige Foraar til 8de Juni. At han her mødte den sædvanlige Agtelse og Velvillie sees af 2 egenhændige Breve — forefindes i det st. kgl. Bibl., meddeles i Anhang — til den berømte Grævius i Utrecht, dat. det første: Amsterdam 20de April 1670, det andet: ad moenia Ultrajecti 8de Juni s. A. Grævius tilskrev ham de venskabeligste Breve og tilbød ham Ophold i sit Huus, hvilket Stensen dog afslog, dels af Beskedenhed, dels fordi han ikke vilde forlade en syg Ven.

Efterretningen om Storhert. Ferdinands nærforestaaende Død, som fandt Sted 24de Mai 1670 — Ist. del Gduc VII, 353¹⁾ — bortkaldte ham saa pludselig, at han ikke fik Leilighed til at gjøre Grævius det attraaede Besøg, men maatte nøies med at sende ham en venlig Afskedshilsen, da han om Natten — intempestiva hora — d. 8de Juni 1670 paa Forbireisen standsede nogle Øieblikke udenfor Utrechts Porte (see Anhang).

Aar 1669²⁾ udkom i Florenz hans berømte geologiske Værk *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus* in 4to, ded. Storhertug Ferdinand 2³⁾. Forfatteren optræder her i et saa nyt Lys, og Værket har

¹⁾ Carlo Dati satte Storhertugen følgende Mindelinier:

Principium sapientissimus, sapientum princeps

Fovet artes et auxit, adamavit scientias et habuit. I. c.

²⁾ Af flere Yttringer i Indledningen sees, at Værket er nedskrevet kort før Afreisen til Danmark. Dette afgiver ogsaa et Beviis for, at den forstyrrende Omvendelsestid, der næppe kan have skjænket ham Ro til at udarbeide et saa gjennemtænkt Arbeide, maa ligge længere tilbage.

³⁾ Denne Udgave findes i det store kgl. Bibl.; en senere, Leyden 1679, i Univ. Bibl. Værket er senere trykt flere Gange, saasom endnu 1763 i Pistoia. Manni 60.

saavel ved sin første Fremtræden som nu igjen i de senere Tiaar vakt saa megen Opmærksomhed selv hos Mænd som E. de Beaumont, A. Humboldt, C. Voigt, at der er al Anledning til at omtale det noget nøiere. Men dette nye Lys, hvori han optræder, giver ogsaa Anledning til nærmere at udvikle en alt ovenfor antydet Eiendommelighed i Gangen af hans Studier, som i hans hele Aandsretning. Naar vi nemlig see ham beskjæftiget snart med det dyriske snart med det menneskelige Legeme og dets forskjellige Organer og Dele, derefter med matematiske Betragtninger, med geologiske og endelig med theologiske Studier, eller naar vi lytte til hans egne Ord i Indledningen til Prodomus: «Fra at optælle alle Legemets Kiertler blev jeg bortreven ved Undersøgelsen af Hjertets underfulde Bygning — da jeg havde begyndt paa det nøiagtigste at undersøge Musklerne udkastede Eders Strande en Haifisk af ualmindelig Størrelse, til hvis Undersøgelse jeg ganske hengav mig — senere beskjæftigedes jeg ved Betragtninger over de af Naturen inden i hinanden indsluttede Legemer» — naar vi løseligt betragte alt Dette og derhos mindes, at han aldrig opholdt sig længe paa et Sted, men færdedes snart hist snart her, saa i Fædrelandet, saa i Hollands forskjellige Byer, derefter i Paris, i Italien, for endelig at tilbringe sine sidste Leveaar paa forskjellige Steder i Nordtydskland, da kunde vi mene, at der ikke gik nogen egentlig fast ledende Traad gennem hans Liv og Studier, at enhver mødende Gjenstand bemægtigede sig hans levende Gemyt, at han ubekymret om Maalet som den lette Kork lod sig rive hen af Livets og Tidens Strøm. Og dog — hvor uberettiget vilde ikke denne Slutning være; een Tanke, een Stræben førte ham uafbrudt mægtigt fremad, og den var: Retningen mod det store Alts inderste Kjerne, en stedse-

varende Higen fra Periferien mod Centrum. Derfor begyndte han ved de legemlige Organismers underordnede Dele, ved Kjertler, Muskler, Afsondringskanaler, derfra gik han til Hovedorganerne, Hjerte og Hjerne, fra de legemlige Organismer gik han til alle disses Kilde og Hjemstavn, Jordkloden; fra denne, fra det Skabte, hævede han endelig Blikket til Skaberen, men ogsaa her grandskede han; opdragen i Luthers Lære gik han over til Catholicismen, der forekom ham mere tilfredsstillende at løse de Tvivl og Spørgsmaal der beskjæftigede hans grublende Aand; og endelig sov han ind til en bedre Verden med Dens Navn paa sine Læber, der danner det rette Midtpunkt for al menneskelig Viden og Stræben. De skjønnede Indledningslinier til Prodrômus vise ogsaa klart, at han med fuldkommen Bevidsthed om sin Gjerning søgte at komme til Kundskab om Tingenes sande Beskaffenhed, gennem Videnskabens og Livets Labyrinth higede mod Maalet, stræbte at naae «Staden, der troner paa den høieste Tinde». Men derved er ogsaa hans Stilling og Forhold til Tidens Videnskabsmænd og Videnskabelighed givet. Ved hans udbredte Lærdom kunde det ikke feile — hvad ogsaa baade directe og indirecte fremgaaer af hans Skrifter — at han tilfulde kjendte de Resultater hvortil Datiden var kommen; men paa Grund af sin Aands uafhængigt higende Retning lod han sig ikke utilbørligt paavirke endsige opholde eller standse ved dem; utrættelig ilede han fremad og forud, idet enhver Opdagelse førde ham til en paafølgende; derfor saa han ogsaa, hvad Ingen havde seet før ham¹⁾. «Uden Søgen, ja næsten modstræbende gjorde jeg efter Guds Villie mangfoldige anatomiske Opdagelser, der hidtil havde været nægtet dem, der vare langt værdigere». Der-

¹⁾ Act. med. II, 359.

for kom han til Slutninger, der laae saa langt forud for hans Tid, at der hengik næsten 2 Aarhundreder før de tilfulde paaskjønnedes.

Hvad nu selve Værket angaaer, da er det — som allerede ved Titelen betegnet — en Forløber for et større Arbeide, til hvilket han havde gjort betydelige Forstudier, som han havde næsten færdigt, men som aldrig udkom, rimeligviis — idetmindste tildeels — fordi Tanker om religiøse Gjenstande forbundne med hans Overgang til Catholicismen meer og meer bortdrog hans Sind fra Studiet af Naturen. Dette fremgaaer temmelig klart af de Undskyldninger han i Indledningen fremfører for Storhertugen, fordi han, efterat have tilendebragt Arbeidet, og kun manglede nogle anatomiske Undersøgelser, paa engang afbryder hele Værket og søger om Tilladelse til at drage hjem til sit Fødeland, hvorhen han var kaldet af sin Konge. Efter at have appelleret til Storhertugens Loyalitetsfølelse, fordi han bereder sig til at adlyde sin kongelige Herres Bud, samt yttret Frygt for, at han ved at fortsætte sine Undersøgelser efter vanlig Viis skulde drives fra den ene nye Opdagelse til den anden, slutter han nemlig saaledes: «Imidlertid vil jeg ikke ængstlig spørge, hvor alt dette skal ende; maaskee tilregner jeg mig selv hvad der har en høiere Aarsag. Derksom jeg efter lang Grunden vilde føie Noget af det, der paa en Maade er mit Eget, til det jeg har fundet, saa kunde jeg let, ved at hænge for længe over Udviklingen af dette ene Resultat, lukke mig Udgangen til at finde alt det Øvrige. Da jeg altsaa ikke veed hvilke andre Undersøgelser og Studier, der andetsteds vente mig, saa anseer jeg det for det Bedste her at fremsætte mine Bemærkninger over de af Naturen inden i hinanden indesluttede faste Legemer, for at de kunne udtale mit Hjertes Tak for de af Eder

modtagne Velgjerninger, og tillige lyde Andre¹⁾, der have bedre Tid og Leilighed, Hjælp til med større Nytte at studere Naturhistorie og Geografie.» Ligger ikke i disse Linier ligesom en Afslutning med et tilbagelagt Livsstadium, et Afskedsblik til en kjær videnskabelig Syssel, han er i Begreb med at opgive!

Spørges dernæst hvad den bebudede Afhandling vel skulde have indeholdt, da maa Svaret blive: En Behandling af de samme Emner der gennemgaaes i Prodrömus, kun af udførligere og fyldigere Natur. Dette fremgaaer ligefrem af Sidstnævnte, f. Ex. naar der siges: «Da jeg ikke kan blive færdig med at udvikle Alt hvad jeg havde foresat mig, vil jeg idetmindste give det Vigtigste af hvad jeg har faaet færdig.» »Dette være nu fremsat som en kort og om man vil forhastet Fremstilling af det Væsentligste af det, der tydeligere vil blive behandlet i Dissertationen.» Ligeledes af Slutningslinierne som og af den meddelte Plan til hele Værket, hvilken forøvrigt ogsaa er fulgt i det udkomne Arbeide. Angaaende denne siger Forfatteren: «Jeg skal kortelig angive Gangen i min Afhandling — Dissertationen — og dernæst i lige Korthed omtale de Gjenstande, som sjeldnere forekomme i samme. Selve Afhandlingen har jeg deelt i fire Dele, hvoraf den første som Indledning oplyser, at man alt fra gammel Tid har undersøgt det interessante og nyttige Spørgsmaal angaaende de Havets Levninger der findes fjernt fra dette, men at Løsningen af dette Spørgsmaal, der i tidligere Tider var mindre tvivlsomt, i de senere Aarhundreder er bleven uvis. Efter derpaa at have udviklet de Gamles Mening samt Grunden

¹⁾ Herved sigtes maaskee til Holger Jacobæus, hvem han skal have overdraget at fortsætte sine geologiske og physiske Studier. Theol. Bibl. 20 p. 267 Not.

til, at Striden endnu ikke er bleven tilfredsstillende afgjort af Nogen, endskjøndt man har seet fortræffelige Afhandlinger desangaaende af flere Forfattere, vender jeg atter tilbage til Eders Høihed, idet jeg viser, at ligesom det skyldes Eder, at mangfoldigt Nyt er blevet fundet, at endel gamle Tvivl ere blevne hævede, saaledes er det og Eders Fortjeneste, at man tør haabe, at den sidste Haand snart kan lægges paa denne Undersøgelse. I den anden Afdeling løses det almindelige Problem, hvoraf de enkelte Vanskeligheders Løsning afhænger, nemlig: naar et givet Legeme har en vis Form, og det er fremkommet efter Naturens Love, kan der da i et saadant Legeme findes Aarsager, der forklare Stedet og Maaden, hvorpaa det er fremkommet? Forinden jeg gaaer ind paa Løsningen af dette Problem, stræber jeg at forklare disse Ord paa saadan Maade, at heri ikke skal levnes nogen Tvivl eller Stridspunkt for nogen philosophisk Sect. I den tredie Part har jeg bestemt at undersøge de enkelte i andre indesluttede faste Legemer, Alt i Henhold til de ved Problemets Løsning udfundne Love. Fjerde Afdeling beviser af Historie-skrivere og naturhistoriske Skribenter, at de etruske Sletter ere uberørte af Syndfloden, den forklarer dennes Natur, og viser, at den ikke strider mod almindelige Naturlove.»

Derefter bemærker han, at det var hans Agt at behandle Værket i det italienske Sprog, deels for at imødekomme Storhertugens Ønske, deels for at vise Paaskjønnelse mod det litteraire Academie Della crusca, der havde optaget ham som Medlem.

Det er interessant af selve Prodrumus at blive bekendt med Stensens naturhistoriske, navnlig geognostiske og geologiske Anskuelser. Med Hensyn til Jordklodens Tilblivelse og Beskaffenhed antager han, at der i dens

Indre findes Ild og store Vandmasser. I Begyndelsen o: ved dens Skabelse stod Vandet — et Vand der var blottet for Dyr, Planter og andre faste Legemer — over dens hele Overflade; der bundfældtes et Lag der var frit for alle fremmede Indblandinger; dette Vand tørredes efterhaanden bort; under den saaledes fremkomne Steen- eller Klippe-skorpe dannedes deels ved Ildens deels ved Vandets Magt uhyre indre Huulheder; svækket herved styrtede den øvre, nu ikke længer tilstrækkeligt understøttede Flade sammen; nu trængte Havet ind i disse Huulheder, med det blandedes Afgrundens Vande, samt de Vandmasser, der altid svæve i Luften, og Havet stod atter over Jordens Overflade ja selv over de høieste Bjerge som vare fremkomne ved denne Sammenstyrten (Vandet stod over de høieste Bjerge; «men» tilføier den sindrige Forfatter i sin Stræben efter at bringe Phænomenerne i Overeensstemmelse med Skriftens Ord — «over de høieste Bjerge, som de vare paa den Tid»). Denne var Tilstanden paa Syndflodens Tid. Af denne bundfældtes atter mægtige Lag, men denne Gang med Indblanding af fremmede Substantser og Organismer; atter tørredes Overfladen, en Skorpe eller Flade fremkom, men over denne ragede hist og her de gamle Fjelde op; Huulheder fremkom ogsaa under denne Flade, den styrtede sammen og de nyere Bjerge og Dale fremstode. Det strider altsaa, slutter Forfatteren, hverken mod Skriften, Fornuften eller daglig Erfaring, at antage at Jordens Overflade har været mindre ujevn jo nærmere vi gaae tilbage til dens første Skikkelse.

Forfatteren er altsaa Neptunist, og Jordskorpens Dannelse ved afsatte Lag er for ham en Følge af en almindelig Naturlov; hans Grundtanke bliver derfor, at ethvert indre dybere liggende Legeme, selv i legemlige Organismer, ifølge

en Naturlov er indsluttet i de omgivende Lag; i sit Værk stræber han stadigt hen mod denne Tanke, og heri ligger ogsaa Grunden til den Titel han havde tiltænkt det.

Det var ikke blot ad Erfaringens Vei han arbejdede sig frem; alvorlig og grundig skrider han ogsaa fremad gjennem Slutningernes Kjæde. Vil end Nutiden forkaste et og andet af hans Resultater, taler han end stundom noget utydeligt og uforstaaeligt, saa maa vi dog beundre Den, der fremstod næsten som Geologiens Skaber, og agte ham selv hvor han feiler. Til de fortrinligste Partier i Værket hører unægteligt Læren om Lagenes Afsætning, men meget interessante ere ogsaa hans Slutninger om Forsteninger, Skaldyrs Dannelse, Perlers Fremkomst, samt hans Chrystallographie, den sidste især ved hans Higen efter at forklare sig det Fluidum, den usandselige Strømning, med eet Ord den Kraft, der lader Chrystallen fremstaae.

Da Stensen nu mere og mere vændte sig bort fra Naturens Studium, turde vel her være Stedet til at omtale to Breve¹⁾ til Storhertugen fra Sommeren 1671, der give et yderligere Beviis paa hans Blik for Naturens Skjønhed og hans aandrige Maade at opfatte og forklare dens Phænomener. De angaae Isdannelsen i tvende Huler — ved Gresta og Moncoden — liggende høit op i Alperne i Egnen af Comersøen. Angaaende den første beretter han, at Isdannelsen ved hans Besøg endnu ikke havde taget sin Begyndelse for Aaret; derimod bemærkede han en iskold Vind, der fremkom fra Sprækker i Hulens Indre, som bragde Thermometret til at falde betydeligt. Denne Luftstrøm, der finder Sted om Sommeren, erklærer han

¹⁾ Lett. ined. II, 318 og 321. Manni 292 fig.

at hidrøre fra, at Solen ved at ophede Klipperne smelter den Snee, der fra om Vinteren er opbevaret i Fjeldkløfter, der ved hine Sprækker staae i Forbindelse med Hulen; derved udvikles en heftig Kulde, hvorved atter frembringes tvende Virkninger, deels Dannelsen af den kolde Luftstrøm, deels en stærk Afkøling af Fjeldet i Hulens Indre; Vandet bringes da til at fryse, deels ved den kolde Luftstrøm, der stryger hen over det, deels ved Kulden af den Fjeldgrund, hvorpaa det hviler.

Beskrivelsen af Hulen ved Moncoden er meget livlig. Den skildres som liggende høit oppe i Alperne, i Egne der hyppigere besøges af Steenbukken og Gensen end af Mennesket, der kun drager derop i de varme Sommermaaneder for Græsgangenes Skyld, og selv paa den Tid kan det fornødne Vand ofte kun skaffes tilveie ved at smelte Is og Snee. Ad Trin udhugne i en Træstamme naaede han derop yderst medtaget ikke blot af Rædsel over Veien, som paa alle Sider, foroven og forneden, var omgivet af Fjeldtinder og Afgrunde, men og af Træthed af at klavre op ad de steile Høider. Men nu overraskedes han ogsaa af det mærkeligste Skue; i Hulen fandtes intet Vand, men derimod var saavel Bunden som Væggene bedækkede med de skønneste og forskjelligste Incrustationer. Endskjøndt Beklædningen paa Væggene var overordentlig tynd, sad den dog saa fast, at den kun kunde løsnes ved Varmen af Haanden eller en Flamme; stundom bestod den af de fineste krystalklare Draaber hæftede ved Siden af hinanden, stundom af fine Søiler stillede i Rader den ene under den anden, men alle fuldkommen frie for Blærer. Midt i Hulen fandtes fritstaaende Søiler, som igjen vare dannede af fine Smaasøiler ordnede omkring en Axe, saaledes at Overfladen af Søilerne saae ud omtrent som en

Drueklase. Nogle af dem vare gjennemborede paa langs, andre vare kun hule et Stykke ned fra oven; stundom dannede Midthuulheden ikke en Cylinder, men en Figur bestaaende af en Række Kugler stillede oven paa hinanden. Kort, hele Skuet var høist paafaldende. I denne Hule bemærkedes ingen Luftstrøm, men en isnende Kulde. En meget betydelig Sneemasse laae sammenhobet foran Indgangen.

Brevskriveren bemærker nu bl. A, efter Hyrdernes Angivelse, at Hulens Temperatur ikke vexler efter Aarstiden, saa den skulde være kold om Sommeren, varm om Vinteren; «Isen derinde er evig», sige de, «saaledes har den ligget saalænge Verden staaer». Men den dannes derimod ogsaa om Sommeren; hvilket sees af, at den kommer igjen efter at være borttaget. Vandet strømmer ikke til eller siver gennem Fjeldet, men bæres ind af Luften og ansættes saaledes efterhaanden paa Søilernes Overflade. Den lave Temperatur i Hulen hidrører ikke fra, at Kulden skulde concentreres derinde af Varmen udenfor, men af den Kulde der er bevaret i Sneen udenfor og derfra trænger ind i Hulen — unægteligt den ene rigtige Forklaring af dette Phænomen.

Ligesom disse tvende Breve synes at høre til de sidste Spor af hans Beskjæftigelse med Naturen, saaledes høre de ogsaa til de faa Tegn der haves paa hans Skribentvirksomhed i Almindelighed i dette Tidsrum — 1670—72. Dog udførte han i denne Tid et andet Arbeide i ovennævnte Retning, idet han nemlig ordnede Storhertugens naturhistoriske Samlinger ¹⁾, hvilke han endog forøgede med

¹⁾ Manni p. 132. Dette Museum blev under Cosmus 3 ved Redis Bestræbelser completeret med de sjeldneste og kostbareste Sager. Ist. del Gr. Duc VIII, 74.

mange af de Naturproducter han havde samlet paa sine Reiser omkring i Landet paa den Tid han forberedte sig til Udgivelsen af sit geologiske Værk. Ved mange Numere i Cabinettet fandtes oplysende Etiketter ziirligt skrevne med hans egen Haand.

Forøvrigt synes han at have tilbragt denne Tid i Stilheden i sine italienske Venners Kreds, meer og mere beskæftiget med Studiet af theologiske Værker og med hvad forøvrigt angik hans Stilling som Catholik.

Herfra bortkaldtes han atter 1672, idet Kong Christian 5, foranlediget af Griffenfeldt¹⁾, udnævnte ham til Professor ved Kjøbenhavns Theatrum anatomicum med en Løn af 400 Rd., og derhos indrømmede ham fri Religionsøvelse. Hans Bortreise bedrøvede hans Venner, som dog trøstede sig ved at skulle see ham igjen i Jubelaaret 1675²⁾. Han forlod Italien i Mai og alt i August sendte han fra Kjøbenhavn et Brev³⁾ — opbevaret i Annalenaklosteret — til sin Veninde Søster Maria, hvori han melder, at han boer hos sin Søster — fra hvem efter Mannis Gisning en senere berømt Apostat, Jac. Ben. Winsløv⁴⁾ skulde nedstamme — og lever i Fred og Rø, hvilket han dog synes mest at tilskrive Lutheranernes Lunkenhed i Troessager. Forøvrigt klager han over Catholikernes høist ubetydelige Antal i Danmark, og over den Stilheden der hviler over deres Gudsdyrkelse — kun een Messe daglig saavel Hellig- som Søndage. Endelig anbefaler han den lille Kronprinds — *il principino*, siden Frederik 4 — til hendes Forbøn.

Det paafølgende Aar fremtraadte han første Gang paa

¹⁾ Act. med. Dedic.

²⁾ Manni 134.

³⁾ Manni 136.

⁴⁾ Univers. Biblioth. s Exemplar af Manni sees af en Paategning paa Titelbladet at have tilhørt Fr. Chr. Winsløv.

den Lærestol, hvorfra fordum den berømte Simon Paulli havde lært og som nu i en Række af Aar havde staaet ledig. Hans Indledningstale¹⁾ dvæler dog ikke fortrinsviis ved anatomiske Betragtninger, men stræber mere at hæve Tanken fra det Sandselige til det Høiere, fra det Jordiske til det Himmelske. «Det er Anatomiens rette Endemaal, at Tilskuerne ved at betragte Legemets kunstige Sammensætning skulle ledes til at hæve Blikket mod Sjælens høie Rang og derefter fra de Undere der indeholdes i Begge til Kundskab og Kjærlighed til dens Ophav.» Det sees altsaa ogsaa her, at Theologen stedse mere faaer Overhaand over Naturalisten. Allerede dette Omslag maatte berøve ham Interessen for hans nuhavende Stilling og et fortsat Ophold i Danmark, men endnu mere blev dette gjældende, da Religionstvist begyndte at forstyrre den Ro, han i Begyndelsen havde glædet sig ved i Hjemmet. Dette blev Tilfældet²⁾ da den daværende Rector i Herlufsholm, Joh. Brunsmann sendte ham et Exemplar af sit nysudgivne Skrift: Franz Spiras Fortvivlelse³⁾. Denne lille Bog indeholder en Beretning om en Retslærd fra Citadella nær Padua, som 1548 havde antaget Luthers Lære, der i de Tider ogsaa udbredte sig i Norditalien, men af den pavelige Legat i Venedig lod sig skræmme til atter at afsværges. Men snart greb Fortvivlelsen ham, han mente ved sit dobbelte Frafald at have lukket sig enhver Naadens Dør; «jeg kan ikke mere haabe, jeg kan ikke mere troe; Intet er i mig uden Frygt og Bævelse, Skam og Skjændsel». Allerede denne gribende Skildring af en Apostats jammerfulde Liv og Endeligt maatte virke ubehageligt paa Stensen,

¹⁾ Act. med. II, 359.

²⁾ N. M. Petersen III, 280.

³⁾ Francesco Spira Fortuiffelsis Historie udkom første Gang 1673, anden forøgede Udgave 1684, findes paa Univ. Bibl.

som neppe var fri for — hvad senere skal vises — dybest i sit Indre at føle en evig nagende Smerte over sit Fra-fald. Men den directe Tilsendelse af Bogen maatte føles som en ligefrem Fornærmelse, saa meget mere som den indeholder bitre Angreb paa Papister og Papisteri. Han vexlede derfor et Par Breve¹⁾ med Brunsmann, som vel i Hovedsagen angik theologiske Stridsspørgsmaal angaaende Retfærdiggjørelsen ved Christus m. m., men dog ogsaa hist og her indeholder Stiklerier og personlige Angreb, der maatte være dobbelt ubehagelige for et saa blidt og blødt, af italienske Venner og Veninder forkjælet Gemyt som Stensen. Han besluttede sig altsaa til atter at reise tilbage til sit kjære Italien, og vendte saaledes efter omtrent 1½ Aars Forløb i 1674 for stedse Fædrelandet Ryggen.

I Toscana modtoges han som sædvanligt med aabne Arme. Alt Storhertug Ferdinand havde næret saa megen Høiagtelse for hans Sjæls og Sæders Reenhed, at han mente at kunne opstille ham som et Uskyldighedens Exempel for Alle men især for sin Søn²⁾; denne, som imidlertid havde succederet, fulgte dette Vink og gjorde ham til Lærer for sin Søn³⁾. At Stensen endnu saavel af Storhertugen som af hans Omgivelser ansaaes for Naturalist, sees af, at hiin udtrykkeligt paalagde ham at undervise sin Elev i Naturvidenskaberne, medens disse ventede at han vilde udarbejde Bløddyrenes Naturhistorie, ligesom de ogsaa haabede at han snart vilde indføre den berømte Swammerdamm i deres Kreds. Men alt Dette passede ikke længere til hans forandrede Aandsretning. «Fra 1674 —

¹⁾ Epp. duæ adversariæ Nicolai Stenonis & Johannis Brunsmanni. Accessit historia Francisci Spiræ desperantis breviarium. Hafn. 1680.

²⁾ Fabr. 38.

³⁾ Manni 142.

siger en af hans Biographer.¹⁾ — sagde han for stedse Farvel til sine naturvidenskabelige Studier, og fra nu af gik al hans Higen og Tragten ud paa, at gjøre sig værdig til Syndsforladelse, samt paa at udvikle alle sine store Dyder til den rette Fuldkommenhed».

Da han efter to Aars Forløb skiltes fra sin fyrstelige Elev, var det heller ikke Betragtninger over Naturen, men en Samling af vise og fromme Leveregler han ved Afskeden overrakte ham²⁾.

I den ovenfor omtalte Indberetning fra Cardinal Nerli «de vita & moribus» meldes, at han, der alt før sin Overgang havde ført en ret, moralsk Vandel, efter denne foreskrev sig det strengeste Levnet, hvorved han snart naaede en høi christelig Fuldkommenhed. Han blev almindelig erkjendt for en Mand med store Talegaver, et blødt Gemyt — di molte lagrime — i inderlig Forening med Gud, forglemmende sig selv, kjærlighedsfuld mod Næsten, især mod Syge og Fængslede, lindrende deres Nød, hvad enten den udsprang af legemlig eller aandelig Trang. I Omvendelsesiver søgte han at indgaae Venskabsforbindelser med Jøder og Kjettere, af hvilke det lykkedes ham ved sin Blidhed og indtrængende Overtalelser at omvende Mange. Og dog var han saa ydmyg, at Ingen af hans Samtale skulde mærke, at han var en af Tidens mest udmærkede Videnskabsmænd.

Saaledes fjernede hans nye Aandsretning sig mere og mere fra den tidligere; om han end i de første Aar ikke

¹⁾ Fabr. 51.

²⁾ Smstd. Lett. ined. II, 25 Not. Som Lærere, der rimeligviis afløste Stensen hos Prindsen, nævnes Viviani og Lorenzini i Matematik, Redi i Physik, Noris i Antiquiteterne og den skønne Literatur. Ist. del Gr. Duc VIII, 15.

afbrød sine fordums Venskabsforhold i Hjemmet og endnu en Tidlang fortsatte de videnskabelige Sysler, der hidtil havde skjænket ham Tilfredshed og Hæder, saa maatte de dog efterhaanden tabe al deres Tillokkelse for ham. Da 8 Aar vare forløbne efter hans Overgang var han, dels ved egne dels ved Andres, navnlig vistnok Jesuiternes Bestræbelser, saa fuldkommen gaaet op i sin nye Tilværelse, at der, som Fru Lavinia havde forudseet, kunde tænkes paa at lade Kirken høste Nyttens af hans sjeldne Gaver som og af al den Omhu, der var anvendt paa at uddanne dem i catholsk Retning.

Hans Skriftefader, Jesuiten Pater Emilio Savigniani, der havde havt en saa væsentlig Deel i hans Omvendelse, paalagde ham altsaa 1675 at lade sig præstevie og henviste ham i den Anledning til vedkommende Geistlige ved Domkirken i Florenz. Da denne fandt, at der kunde næres Tvivl om Gyldigheden af hans Daab, ansaa han det for rigtigst at gjentage den, dog betingelsesviis — sub conditione. Derefter modtog Stensen efter tilbørlig Underviisning og efter lang Forberedelse i St. Ignazii Exercitier og andre fromme Øvelser gjennem tre Dages Høitidelighed Indvielsen ifølge apostolisk Breve, og holdt endelig det paafølgende Aar med overordentlig Devotion sin første Messe ¹⁾.

Som Følge af hans nye Værdighed finde vi ham fra nu af i skriftlige Udfærdigelser tillagt Prædicatet Dominus reverendus. Af Datum paa desl. Skrivelser sees ogsaa, at hans Præstevieelse maa henlægges til det nævnte Aar ²⁾. Der existerer — efter Meddelelse af Hr. Conferenceraad Werlauff — en Nic. Stenonis Epistola ad virum eruditum cum quo

¹⁾ Manni 266.

²⁾ Smstd. 145 sml. Fabr. III, 51.

in unitate sacræ romanæ ecclesiæ æternam amicitiam inire desiderat, de methodo convincendi acatholicum juxta Chrysostomi homiliam 33 in acta Apostolorum; Florentiæ 1675, 4. Denne Epistel tilhører altsaa denne Periode, og er maaskee rettet til Pater Savigniani.

III.

1675 — 1686.

Stensen havde nu brudt fuldstændigt med sin Fortid. Fra nu af staaer han for os ikke blot som catholsk Christen, men og som catholsk Geistlig, d. v. s. med end fastere Baand, udelukkende knyttet til den Kirke, som efter hans Tro var den ene saliggjørende. De Dyder han fra nu af stræbte at naae, vare Kjærlighed, Ydmyghed, Afholdenhed; men ved Siden af dem udviklede sig hos ham en stedse stigende Tilboielighed til en Kjødets Spægelse, der omsider udartede til en saa fuldkommen Kjødets Dødelse, at han derved tidligt lagdes i Graven.

Denne Retning spores alt ved hans Præstevielse; thi foruden Løftet om Kydskhed — hvilket han alt forinden stedse ukrænkeligt havde holdt —, samt om frivillig Armod — hvormed han ogsaa var fortrolig, eftersom han af 40 Scudi, som maanedlig udbetaltes ham af Storhertugen, kun beholdt 6 til sin fattige Klædning og Levemaade, medens Resten anvendtes til milde Gaver — bad han sin Skriftefader indstændigt om at maatte aflægge et tredie, nemlig i alle Dele at ville udføre det Fuldkomneste og saaledes arbeide fremad til Guds Ære. Da dette imidlertid ikke kunde indrømmes ham, nøiedes han med at forpligte sig til, aldrig at gjøre Andet, end hvad der paa eengang kunde være til Herrens Tjeneste og til Næstens Gavn⁵⁾.

⁵⁾ Manni 266.

Forøvrig hengav han sig til geistlig Virksomhed, bl. M. ved fremdeles at forfatte Controversskrifter, saaledes endnu i 1675 en tredje Epistola ad novæ philosophiæ reformatorem¹⁾, i hvilken han dadler denne Reformator fordi han som det høieste Maal sætter den offentlige Sikkerhed — «eller snarere din egen Sikkerhed, eftersom det Du søger i den offentlige kun er din egen. Og dog griber Du netop de Midler, der ere rettede stik imod dette Maal, idet Du aldeles forsømmer den Deel af dit Jeg, paa hvis Sikkerhed Du ene burde lægge Vind. Dette sees deraf, at Du bringer Alt i Forvirring, just medens Du søger det Offentliges Ro, og uden nogensomhelst Nødvendighed udsætter Dig for den største Fare, just idet Du arbejder paa at undgaae den. Men at Du aldeles forsømmer denne din Part, paa hvilken Du ene burde lægge Vind, fremgaaer deraf, at Du giver en almindelig Tilladelse til at tænke og sige hvadsomhelst om Gud, naar man kun ikke tilsidesætter Lydig-
hed — ikke den der skyldes Gud, men den der efter din Paastand skyldes Menneskene, og det er atter det Samme som at indskrænke Menneskets Vee og Vel til det borgerlige Regimente, det er: til de materielle Goder. Det støtter nu ikke din Paastand, at Du siger, at Du overdrager Om-
sorgen for Sjælene til Philosophien, thi deels afgjør din Philosophie Alt hvad der angaaer Sjælene efter et System, der er grundet paa Menneskepaafund, deels henstiller Du disse din Philosophies taabelige Skabninger under Livs-
vilkaar passende for Automator ikke begavede med Sjæl, men kun udrustede med Legeme.»

Han stræbte ogsaa fremdeles at omvende Kjettere, dog med forskjelligt Held; saaledes lykkedes det med en

¹⁾ Manni 150.

flandersk Anatom, Tilemann Trutwin¹⁾, men slog feil med to Landsmænd, Holger Jacobæus og Christopher Bartholin. Hoffet synes ogsaa her at have været medvirkende, thi de To reiste allerede i dets Selskab. Jacobæus var alt paa god Vei, idet han flød sig catechisere af Stensen, med stor Andagt bivaanede hans «meget lange» Messe, var Tilhører ved hans Prædiken, ja med sin Ven endog tog Ophold i hans Huus. At Sagen dog blev hindret maa rimeligviis tilskrives Broderen Casper Bartholin, der i største Hast begav sig til Livorno for at indvirke paa de Andres Reiseplan²⁾.

Et Attribut ved hans Stilling som Geistlig var ogsaa at høre Skriftemaal. Ret hertil indrømmedes ham første Gang, da nogle nysankomne fornemme polske Damer ønskede at tages til Skrifte, men ikke kunde gjøre sig forstaaelige for Italienerne. Teatinermunkene indrømmede ham i den Anledning en Skriftestol i deres Kirke. Den Omhu hvormed han nu forberedte sig til, og den kjærlige Maade hvorpaa han besørgede denne Gjerning, lod ham ogsaa i denne Retning virke til Mangfoldiges Gavn³⁾.

Saa megen Iver og Dygtighed maatte anspore Pavehoffet, der upaatvivleligt har fulgt Stensen med stadig Opmærksomhed, til at anvende hans Kræfter paa Sted og Maade, der svarede saavel til hans almindelige som særegne personlige Egenskaber. Leilighed hertil fandtes, da Hertug Johan Friedrich til Hannover og Brunsvig, der var gaaet over til Catholicismen, kaldte ham til Biskop hos sig⁴⁾. Hertugen havde nemlig lært at kjende ham paa hans tidligere Reiser til Danmark, og fattet saa megen Godhed for ham, at han som Venskabstegn havde skjænket

¹⁾ Manni 158.

²⁾ Smstd. 163. Fabroni 52.

³⁾ Manni 267.

⁴⁾ Smstd. 171, 268. Fabroni 53.

ham sit Billede hængende i en rig Guldhalskjæde. Her var altsaa en udmærket Leilighed til at benytte ham i Egne, der vare beslægtede med hans Hjemstavn, og Pave Innocenz II udnævnte ham derfor 1677 til Biskop af Titiopolis eller Titiopolis — et Bispedømme in partibus, der har Navn efter et fordums Bispesæde i Isaurien — samt til apostolisk Vicar i Norden¹).

Indbydelsen fra Hertugen traf ham i Florenz. Gjennem de strengeste Exercitier og Bodsøvelser forberedte han sig paa at modtage Kaldelsen; han anraabte alle sine Venner om deres Forbøn for at han kunde blive et saa høist vigtigt Kald værdig, og da han endelig havde modtaget sin Skriftefaders Tilhold og Erkebispens Velsignelse, aflagde han det Løfte at vandre barfodet fra Florenz til Loretto, derfra til Rom og saa endelig til det Sted, der var ham bestemt. Da han tillige underveis kun vilde leve af Almisse, uddeelte han ved sin Bortgang den Reisepending, Storhertugen havde tildeelt ham, til de Fattige. Saaledes forlod han til Alles Sorg Florenz, hvor han havde ført et saa reent og udmærket Levnet, at han næsten ansaaes for en Helgen. De paatagne Besværligheder bleve ham dog for store; han kom syg til Loretto og maatte der søge Helbredelse, i hvilken Anledning den øverste Geistlige paalagde ham paa den tilbageværende Deel af denne Pilgrimsfart at bære Skotøi²). Fra Rom meldte han den 15de Sept. 1677 til sin «ærværdige Moder» Søster Maria, at den hellige Fader den foregaaende Mandag havde iført ham den biskoppelige Messeskjorte — il roccetto — og at han den næste Søndag skulde indvies til sit nye Kald ved Cardinal Barbarigo³).

¹) Manni 170 flg.

²) Smstd. 268.

³) Smstd. 169.

Meget kort efter Indvielsen begav han sig til Hannover. Om han ifølge sit Løfte har foretaget denne lange Vandring til Fods og det endda ud paa Efteraaret, kan være usikkert; men ved hans bekjendte Iver og Standhaftighed tør vi næsten ikke betvivle det, især da der meldes, at han ved sin Ankomst til Hannover frabad sig de Carosser med ridende Escorte, hvormed Hertugen vilde indføre ham til Staden og derimod drog ind til Fods paa Apostlenes Viis, opspurgte Veien til Kirken, forrettede sin Andagt der og saa først gik hen for at gjøre Hertugen sin Opvartning¹⁾.

Som et betegnende Træk anføres, at han som Emblem i sit biskoppelige Segl satte et Hjerte hvori staaer plantet et Kors, samt at Seglet af Ydmyghed gjordes af usædvanligt lille Omfang²⁾.

I Hannover fortsatte han Controversen mod Lutheranerne, og lod der flere af sine forhen nævnte som og nogle her udarbeidede Stridsskrifter trykke, saasom en tydsk Udgave af *Scrutinium reformationum* og *Defensio & plenior elucidatio scrut. ref.*³⁾, samt *Catholische Glaubenslehre vom Fegefeuer o. fl.*⁴⁾. Desuden forfattede han Anviisninger for Præsterne til Udførelsen af deres Embedsgjerning navnlig *Parochorum hoc age*, hvilken Storhertugen af Etrurien lod trykke i Italien i mangfoldige Exemplarer, dog uden Forfatterens Navn⁵⁾.

Som Exempel paa hans apostoliske Frimodighed fortæller et Øienvidne⁶⁾, der har efterladt en nøiagtig Beretning

¹⁾ Manni 232.

²⁾ Smstd. 173.

³⁾ N. M. Petersen III, 289.

⁴⁾ Manni 172.

⁵⁾ Smstd. 186.

⁶⁾ Rose, en lillandsk Adelsmand, der var omvendt af Stensen til den catholske Tro kort efter at denne var kommet til Hannover. Han

om hans sidste Leveaar Følgende: Da han med Sorg bemærkede, at flere høie Herrer ved Hoffet opsatte deres Overgang til den catholske Tro indtil Hertugen havde faaet en Søn og Successionen saaledes var sikkert i en Linie hørende til denne Confession, og da Hertugen selv af religiøse, politiske og Familiensyn høiligen ønskede at faae en mandlig Arving, og derfor bad ham at anraabe Gud om denne Naade, svarede han: «Jeg frygter saare, at Gud vil nægte en Menneskens Søn til dem, der ikke vil omvende sig for en Guds Søns Skyld». Dette Ord viste sig kun alt for prophetisk; thi da Hertugen kort efter, 1679, pludselig døde uden at efterlade nogen mandlig Thronarving, gjorde dette den meest overraskende Virkning paa alle hans Undersaatter, men meest paa Catholikerne og dem der havde nogen Lyst til at blive det.

Som meddelte af et Øienvidne turde fremdeles følgende Enkeltheder vel finde velvillig Modtagelse hos Læseren.

«Den dydige Prælat indsaae nu, at han efter den catholske Hertugs Død ikke kunde opholde sig længer og

horte fra nu af indtil hans Død til hans nærmeste Omgivelse og var hans enthusiastiske Beundrer. Paa det store kongelige Bibliothek findes under Nr. 2124 i den nye kongelige Samling et fra den luxdorfske Samling indkommet Haandskrift i 4to paa 23 Blade, affattet i det franske Sprog, som har til Paaskrift: *La vie de Nicolas Stenon, Danois, Evêque de Titiopolis, né 1638 mort 1686 à Sverin. P. I* findes paategnet: *Ecrit de Mr. Rose Gentilhomme de Livonie converti du Lutheranisme à la religion catholique par feu Mr. l'évêque de Titiopolis. Memoire particulier sur la vie et la mort de Msgr. Nicolas Stenon Evêque de Titiopolis et Vicaire apostolique dans les pais d'Hannover, Zelle, Bremen, Gluckstadt, Hamburg, Lübeck, Danemark & le reste du Nord.*

Det er, som Indholdet viser, nedskrevet i Florenz, med to forskjellige Hænder — den ene maaskee tilhørende Roses i Manuskriptet omtalte tolvaarige Neveu — og indeholder en særdeles fuldstændig, noiagtig og med alle øvrige Kilder fuldkommen stemmende Beretning om Stensens sidste Leveaar.

opfyldte sit Kalds Pligter i Hannover, og henvendte sig derfor til den hellige Fader for at modtage hans Befalinger. Da Churfyrsten af Trier og Biskoppen af Münster derfor begge bade Paven om at erholde ham som Suffragan, tilstodes denne Bøn den Sidste.

Indtil denne Tid sov han paa en Straamadræs og fastede om Fredagen indtil om Aftenen, idet han paa den Dag skjænkede sin Middagsmad til en Fattig, som han opvartede med Ærbødighed, hvorefter han lod ham drage bort med en klækkelig Almisse. Men da han var kommet til Münster, forøgede han sit Levnets Strenghed; han fastede Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag indtil om Aftenen, og hans Aftensmaaltid bestod paa disse Dage kun af tørt Brød og Øl. Naar det gjaldt at fatte en vigtig Beslutning, forberedte han sig dertil ved at faste tre Dage itræk, hvorhos han hemmeligt blandt de Fattige uddeelte de Kjødspiser, som paa de Dage skulde have været fremsatte for ham selv. Han gjorde Besøgelsesreiserne i sit Stift til Fods og tilbagelagde for det meste ved saadan Leilighed 7 tyske Miil i Dagens Løb. Han skjænkede Alt hvad han eiede til de Fattige, og da han ikke havde meer at bortgive, solgte han sin kostbare Embedsring og sin Carosse for at understøtte dem.

I Münster mødte de Planer han havde lagt for at fremme Guds Ære megen Modstand; han havde nemlig besluttet at opstille den hellige Carl af Borromæus som sit Mønster, efter hvem han vilde indrette hele sin Vandel; men baade hans Nidkjerhed og det modige Afslag, hvormed han mødte mange Begjæringer om at indvie Personer der indstilledes, men som forekom ham uværdige, vakte ham saa mange og saa mægtige Fjender, at han efter Biskoppen af Münsters Død maatte trække sig tilbage til

Hamborg, som var hans Vicariat. Men her var Opholdet ham endnu mindre trøsteligt end i Münster. Her var det ikke blot Kjetterne og Lutheranerne der forfulgte ham, men selve Catholikerne truede ham stadigt med at skjære Næse og Øren af ham, med at jage ham af Landet som en Skurk, ja med at dræbe ham og det fordi han stræbte efter at bevare Enighed iblandt dem og at bilægge deres Stridigheder.

Alt dette bar han med vidunderligt Taalmod, uden nogensinde at føre Klage over Nogensomhelst, og søgte kun ved hver given Leilighed at gjøre dem vel der forfulgte ham. For det meste trøstede han sig i sine Bekymringer og Trængsler med de Ord: *Debemus sentire de Deo in bonitate, quia habemus bonum dominum, et fremdeles: Sustineamus igitur consilium sapientissimæ bonitatis Dei, quia sic pater æternus ab æterno præparavit, Filius in cruce promeruit, & spiritus sanctus in nobis operabitur, si gratiæ eius non resistamus; Sustineamus igitur consilium Dei!* Han udraabte ofte med Propheten Elisa: Hvor er Eliæ Gud! men med Inderlighed og vidunderlig Troeskraft sagde han stundum til mig, at naar vi ret fattede Kraften i disse ophøiede Ord, saa vilde Intet end ikke i mindste Maade kunne røkke vor Tillid til Gud; ikke heller kunde hans Hengivelse og Underkastelse under Herrens Villie være større. Han dadlede ofte min Svaghed i dette Punct og foresatte mig som Opgave den Sætning af St. Ignaz af Loyala: *in conatu diligentiam, in eventu conformitatem,* og føiede hertil, at vi ikke maae begjære at lede Begivenhederne efter vor oprindelige Hensigt og vore første Beslutninger, men at vi til enhver Tid skulle udforske Guds Villie og følge den.

Da han saa hvor ringe Frugter hans Bestræbelser bare

i dette Land, besluttede han at vende tilbage til Italien og atter begive sig til H. H. Storhertugen af Toscana, for hvem han stedse har bevaret sit Hjertes første og inderligste Hengivenhed, idet han erkjendte ham som sin Velgjører og Beskytter lige fra den Tid han havde været ansat i hans Tjeneste forinden han blev Catholik og Biskop. Da han udbad sig Tilladelse hertil af Hs. Hellighed og Propagandacongregationen, havde man først Betænkelighed ved at tilstaae ham den, da man frygtede at Religionen skulde lide Skade i disse Lande ved hans Fraværelse; men da den fromme Prælat havde oplyst, at hans Nærværelse saamesteds ikke længere var nødvendig, efterdi alle Missioner vare fuldt besatte af ærværdige Jesuiter-patres, der modtog deres Forskrifter umiddelbart fra deres Foresatte, saa tilstodes ham hvad han begjærde. Derefter tilskrev han mig til Paris, hvor jeg dengang opholdt mig, for at meddele mig sin Bestemmelse, og gav mig Haab om, at han snart vilde indtræffe der, for at tage mig med til Florenz. Medens jeg nu ventede ham med stor Utaalmodighed fik jeg imidlertid et andet Brev, hvori han meddeelte mig, at just som han vilde reise, havde Gud vakt Leilighed og Haab hos ham om, at oprette nogle Missioner i Sverin i Meklenborg, og at han begav sig derhen for at see, hvad han kunde foretage sig til Guds Ære og Catholikernes Trøst¹⁾; derhos gav han mig Valget, enten at oppebie ham i Paris indtil han havde udført dette Uverv, eller komme til ham i Sverin for der at tilbringe Vinteren med ham. I min Længsel efter at gjensee den hellige Prælat betænkte jeg mig ikke, men begav mig til ham i Sverin, hvor vi i Forening tilbragte ikke blot Vinteren,

¹⁾ Sml. hans Løfte ovenfor p. 54.

men ogsaa den paafølgende Sommer for at faae Bugt med de Hindringer, der stillede sig mod Oprettelsen af de paa-tænkte Missioner. Men da nu Alt var lige ved sin Fuld-endeise og vi med stor Glæde beredte os til den saa ivrigt ønskede Reise til Florenz, blev han overrasket af den Syg-dom, der bortrev ham fra denne Verden.

Forinden jeg imidlertid beretter Omstændighederne ved hans Død, finder jeg det nødvendigt at udhæve den Til-stand, i hvilken jeg fandt ham ved min Tilbagekomst fra Paris til Hamborg, og som var heelt forskjellig fra den, hvori jeg havde seet og kjendt ham første Gang i Hannover. Dengang bestod hans Huusstand af to Almisseuddelere, af to Adelsmænd som han havde omvendt, og af hvilke den ene forrettede Secretairtjeneste hos ham, tre Livreebetjente, af hvilke han havde omvendt de to, og af en Huusholderske, som han ogsaa havde gjort til Catholik. Han vilde ikke holde egen Carosse, men naar han havde en saadan behov forsynede Hertugen ham dermed, forspændt med to Heste for Toure i Byen og med 6 for Landet. Ved Bordet lod han sig aldrig opvarte af sine Tjenere, som han lod spise i samme Sal og samtidigt med sig men ved et eget Bord; alle hans øvrige Huusfæller spiste med ham ved hans eget Bord, hvor der aldrig gaves meer end 4 Retter og Dessert, endskjøndt der ofte kom Herrer fra Hoffet for at spise med. Under Maaltidet holdtes gudelig Læsning, hvilken han altid begyndte med den hellige Skrift, hvorover han stedse strax fremsatte nogle Betragtninger. Forinden man stod fra Bordet holdt en af Almisseuddelerne en kort gudelig Tale, passende for den lille Kreds. Hele hans Huus stod op Kl. 5 om Morgenen, havde en halv Time til at klæde sig paa, hvorefter holdtes Bøn og Tale, der varede en Time. Derpaa forelæste han dem nogle Linier af Bogen om Jesu

Christi Efterfølgelse, hvilken han satte saa høit, at han altid bar den hos sig. Endelig gik man hen for at høre Messen, hvis Læsning han aldrig forsømte nogen Dag, selv under de voldsomste Sygdomsanfald, kun med Undtagelse af hans to sidste Levedage. Jeg har ofte seet ham læse Messen under saa heftige Anfald af Bugvrid — hans stadige Onde — at han neppe kunde holde sig opreist for Smerte. I Dagens Løb nød man Sacramentet, og efter Aftensmaaltidet, forinden man gik til Ro, holdtes Examen over Dagen ledsaget af nogle lydelige Bønner.

Da han efter Hs. Hhd. Hertugen af Hannovers Død var draget til Münster, hvor hans Indtægter ikke længer vare saa betydelige, var han nødt til at indskrænke sin Huusholdning; han sendte derfor sin Secretair og sin anden Cavaleer ved Navn Vitsthum til Storhertugen af Toscana, som havde lovet ham Bistand med Hensyn til nogle af hans Tjenere; han anbragte sine Almisseeuddelere i Missionen for Kjettere, afskedigede to af sine Lakaier og beholdt kun en Almisseeuddeler, en Tjener og en Kokkepige. Efter sin Tilbagekomst til Hamborg vilde han slet ikke have Nogen til sin Opvartning. Jeg fandt ham uden Hjem, uden Opvartning, blottet for alle Livets Bekvemmeligheder, mager, bleg, kjødløs, men derhos saa glad, at allerede hans Aasyn vakte Andagt. Han var klædt som en Fattig, bedækket med en gammel Kappe, den han bar Vinter og Sommer, levede som en virkelig Armodens Mand, fortrøstende sig ene og alene til Guds Forsyn, af hvilket han forventede Liv og Underhold fra Dag til Dag, idet han stedse førde Tertullians Ord paa Læben: «For en Christen gives intet Imorgen». Men Forsynet forlød ham ikke heller, og skjøndt han ikke havde anden fast Indtægt end 200 Rd. til sig selv og 50 Rd. til sin Capellan, hvilke han

modtog af Propagandacongregationen i Egenskab af apostolisk Vicar, saa fandt han dog altid det Fornødne til at afhjælpe mangfoldige Catholikers, især nysomvendtes, Trang i fromme Sjæles Velgjørenhed, der forsynede ham med det Nødvendige til Almisseuddeling, men fremfor Alt i Størthertugen af Toscanas rige Gæmildhed, der aldrig svigtede ham.

Hans øvrige Spægelser gik nu til Yderlighed; han fastede hver Dag indtil om Aftenen, med mindre han befandt sig alt for ilde. Søndag, Tirsdag og Torsdag spiste han kun en Portion Vandsuppe med Urter eller Grønt eller salt Fisk, men han nød aldrig Kjød, Æg, Mælk eller frisk Fisk. Mandag, Onsdag, Fredag og Løverdag spiste han kun Rugbrød og dertil Øl, som var hans sædvanlige Drik, da han aldrig smagte Vin. I den stille Uge spiste han om Mandagen, Tirsdagen og Onsdagen kun noget tørt Brød om Aftenen, om Torsdagen en Suppe af Øl og Rugbrød, men Fredag, Løverdag og til om Aftenen Paaskedag, levede han uden at nyde nogetsomhelst Andet end Christi Legeme og Blod. Naar jeg bad ham om ikke at ødelægge sig saaledes, og naar jeg vilde vække Skrupler hos ham over disse Yderligheder, svarede han mig, at det var ham klart, at det var Guds Villie at han fastede i saa Maade, eftersom han derved hverken mistede Kræfter eller Helsen¹⁾.

Jeg begriber i Sandhed ikke hvorledes han kunde udholde et saadant Levnets Strængthed ved Siden af sine angribende Functioner og den lange Tjeneste i Kirken paa Helligdagene. Hver Dag i Paasken prækede han om Morgen paa Fransk, afholdt dernæst stor Messe, og

¹⁾ Sml. Fabr. III, 60.

Hist. Tidsskr. 3 R. IV.

prædede derefter om Eftermiddagen tydsk. Det Samme gjorde han alle Aarets Son- og Helligdage, samt een Gang om Fredagen for en salig Død; alle de andre Søgnedage holdt han i Almindelighed en kort Tale i Anledning af vedkommende Helgens Liv og Levnet. Om Natten sov han kun nogle faa Timer i Klæderne siddende paa en Stol; plagedes han af sit sædvanlige Onde, meget hæftigt Bugvrid, lagde han sig paa en Smule Straa, uden dog at klæde sig af og kun bedækket med en ussel Kappe og et gammelt Tæppe, der udgjorde alt hans Bohave, og hvormed han hjalp sig paa sine Reiser, især om Vinteren. Paa denne Aarstid foretog han sig nemlig for det meste sine Reiser og Missionsbesøg, kjørende paa offentlige aabne Vogne i Sne og Regn, Nat og Dag, i den strenge Kulde i hine Egne, skjøndt af Naturen meget kulds kjær og ofte aldeles gjennemfrossen, uden dog nogensinde at kunne bevæges til at bruge Muffe eller Vanter. Han forstod med en forunderlig Behændighed at skjule sine Lidelser, for saaledes at undgaae al Beklagelse og Bistand.

Hans Samtale var hoist behagelig skjøndt altid af gudelig Natur, og han vidste paa en beundringsværdig Maade at dreie enhver Samtale og ethvert Emne hen til Guds Ære og Sjælens Gavn¹⁾. Dens Gjenstand var ialmindelighed taget af de tre Sider i det aandelige Liv, Renselsen, Oplysningen og Foreningen, samt de Veie der føre Sjælen til en kjærlig Forening med Gud. Baade paa Grund af hans Udtryk og af det nøie Kjendskab til hans Indre, som jeg vandt ved det mig forundte lange Samliv med denne hellige Prælat, tør jeg vel sige, at han saa godt som uubrudt og i høi Grad befandt sig i Andagt og

¹⁾ Sml. hans Løfte ovenfor p. 54.

Forening med Gud. Hans Glæde og Henrykkelse traadte kjendelig frem naar han behandlede hine Emner, og det gjorde han med saa megen Ynde og Lethed, at endog Kjettere henreves deraf, og ofte omvendtes ved at samtale med ham.»

Saaledes tilbragtes Stensens sidste Leveaar. Vel staae de i denne Skildring mørke og sørgelige for os, men ved den Hengivenhed og Enthusiasme, der have ledet Forfatterens Pen, er der dog udbredt et vist varmt, trøsteligt Skjær over dem, idet egen Sjælero og indre Tilfredshed i Forening med Andres Beundring derefter synes at maatte forudsættes som Lønnen for saa megen Selvpinen, Forsagelse og utrættelig Stræben. Men end ikke dette naaedes tilfulde. Den store Hobs studsende Beundring kunde vel nok vækkes ved saadan Selvpinen, men den havde vist aldeles ingen Betydning for Stensens ydmyge Gemyt, og de Forstandige selv blandt Trosfæller og Venner nægtede den ligefrem deres Bifald. Vi have seet hvorledes den fraraadtes af en saa hengiven Discipel som Rose, og i langt høiere Grad gjaldt dette med Hensyn til de catholske Geistlige; ved hans Præstevielse forbødes det ham at aflægge et Løfte, der kunde føre i denne Retning; sin Embedsstilling i Münster maatte han forlade væsentligt paa Grund af det Mishag, hans fremskridende Levnets-Stræng-
hed der havde vakt; og udtrykkelig udtales Dadelen skarpt om end høfligt, i en Art Embedsbrev fra Jesuiten Joh. Sterech, der misbilliger og fraraader hele Stensens ydre Fremtræden¹⁾.

¹⁾ Manni 217. Brevet er for langt til at meddeles her, men indeholder i sin Heelhed saa meget Interessant, bl. m. til at betegne Forskjellen mellem Stensens og Brevskriverens Standpunkt og Anskuelse af Forholdene i Verden, at det vel fortjener at kjendes. Det meddeles derfor i Tillægget under Nr. II.

Egen Tilfredshed og Tilfredsstillelse med Hensyn til sin Sjæls Tilstand og Udbyttet af sine Bestræbelser i Kirkens Tjeneste naede han ikke heller. Dette fremgaaer klart af en Række Breve fra dette Tidsrum til Sra Arnolfini, der, som en Samtidig siger, havde Nøglerne til hans Hjerte¹⁾, og med hvem han lige til sin Død vedblev at staae i en fortrolig Brevvexling²⁾.

Saaledes skriver han fra Münster St. Josephs Dag 1683³⁾ — efter at have omtalt et Par geistlige Venners Bortgang — «Og jeg lever bestandigt endnu for hver Dag at gjøre Skade ved min Uvidenhed, Forsømmelighed og Lunkenhed. — — Jeg har ordineret en overordentlig Mængde i dette mit store Stift, og til min store Beskjæmmelse finder jeg nu, at mange af dem vare uværdige dertil, og at jeg kunde have opdaget det, og udelukket dem, dersom jeg havde været saa aarvaagen som min Kaldspligt og Sagens Vigtighed bød. Indlæg derfor Eders Forbøn hos Gud, at han ikke fordømmer mig for Hines og mine Forseelser. Disse Egenes aandelige Trang er større end jeg kan beskrive. — Her hersker Fordærvelse i Opdragelse og Levnet saavel blandt flere Ordensgeistlige som blandt Lægfolk ialmindelighed.» Efter at have lykønsket Damen i Anledning af, at hendes Søn var indtraadt i Jesuiterordenen, siger han videre: «Hvor han er lykkelig ved at have underkastet

¹⁾ Manni 235.

²⁾ Disse Breve findes hos Manni 201 flg. gjengivne paa italiensk, men ere efter hans Angivelse skrevne paa fransk og med en daarlig Haandskrift. De kunne tillige tjene til at fastsætte Tidsbestemmelsen for disse Aar, idet man af deres Datum kan see hvor Stensen til de forskjellige Tider har opholdt sig. I Hannover er han rimeligviis blevet til 1680, thi indtil dette Aar ere hans Værker trykte der, og 1679 døde hans Beskytter Hertugen. Brevene fra Münster ere daterede 1683, fra Hamborg 1684 og fra Sverin 1685 og 1686.

³⁾ Manni 202.

sig en saa hellig Ordens Myndighed! Hvem veed om jeg ikke har forfeilet et lignende Kald, og om det ikke var for at straffe mit Hovmod, at Herren ophoiede mig til en Værdighed, som vorder min Fordærvelse. Bed for mig, at Gud, hvis det skulde være at jeg kan tjene ham bedre i Skikkelse af Ordensgeistlig, da vil give mig Kraft til at befrie mig fra det Nærværende, og ende mit Liv under Klosterløfte, for derved at afsone alle mine Forsømmelser, min Uvidenhed og Lunkenhed, før jeg stedes for Dommen.»

Münster, Aften for St. Ignazii Dag 1683¹⁾.

«Naadige Frue! I, til hvem Gud har givet mig som aandelig Søn, har handlet vel i at meddele min Vankelmødighed og mine Tvivlsmaal til Pater G., for hvem jeg stedse har næret særdeles Høiagtelse. — — Østerrigs Elendighed (i Krigen med Tyrkerne d. A.) burde gjøre os alle til Hellige; men jeg tilstaaer min Usselhed, jeg føler mig maaskee mindre bevæget derved end nogen Anden, jeg har den stærkeste Trang til mine Venners Forbøn, eftersom jeg kun ved dem kan opnaae, at Gud forbarmer sig over mig.»

Hamborg, 24 Sept. 1684²⁾.

«Madame! Min høiethædrede Moder i Gud! Eders Opfordringer med Hensyn til min Sjælesorger træffe ikke; thi siden jeg er bleven Biskop, synes det som om Gud

¹⁾ Manni 210. Ogsaa andre Smaatræk i disse Breve ere værd at lægge Mærke til. I dette udtaler han saaledes i Anledning af det forestaaende Pavevalg som ønskeligt, at der maa udnævnes en Pave, som baade er skikket til Pave og verdslig Regent. Anderledes tænker man i vore Dage.

Straffet ved Fru Arnolfinis haardnakkede Taushed, fordi han har tilladt sig at spørge til en vis Abbedisses Befindende, gjør han sin Undskyldning for at have scandaliseret hende med utidig Nysgjerrighed.

²⁾ Manni 212.

stedse har ladet mig forblive paa Steder, hvor Mistilliden mellem mig og mine Skriftefædre bestandig har funden ny Næring. Ved min første Ansættelse var der kun een Art Ordensgeistlige, og skjøndt jeg af al Magt lod dem forstaae, at jeg ikke vilde gjøre Indgreb i deres Privilegier, men kun ønskede ogsaa selv at staae Sjælene bi, saa havde jeg nok at gjøre for ikke stundom at blive Uvenner med min Skriftefader. — Saaledes omtrent vedblev det paa andre Steder — og paa mit nuværende Opholdssted er der hengaaet Maaneder, uden at jeg har forhandlet Andet med min Skriftefader end nogle ubetydelige Punkter angaaende Skriftemaalet, og det fordi jeg har været nødt til at skifte to Missionærer, og heraf har jeg havt saa megen Sorg, at jeg næppe kan beskrive det.

Det synes som om allerede Navnet Biskop er nok til at vække Munkenes Uvillie, og skjøndt jeg ikke foretager mig nogensomhelst Myndighedsgjerning og forhandler alt Nødvendigt med deres Foresatte, saa hersker der dog altid Mistillid mellem os — — Jeg giver Andre aandelige Forskrifter, og dog følger jeg dem ikke selv. Omsorg for forskjellige Steder har været mig paalagt, og jeg har ikke været istand til at opfylde min Pligt paa et eneste. Er min Frygt da ugrundet? Især naar jeg betænker hiin hellige Qvindes¹⁾ skrækkeligt dømmende Ord: at Gud for at straffe denne syndige Verden har overdraget dens Styrelse til forvorpne Prækater. Og dog — midt i alle mine Vildfarelser, som jeg tilfulde erkjender, uagtet mine Sjælesørgeres Forsømmelser, stædt i denne Verdens Farer og elendigste Elendighed, tilbringer jeg mit Liv uden Taarer og uden Smerte, jeg staaer som en Død, der ikke nærer

¹⁾ Sta Brigida?

Frygt for Noget. Bed da til Gud, at han forunder mig Eet af To, enten at jeg maa opfylde de Pligter der paahvile mig, eller at jeg maa trække mig tilbage derfra for at indskrænke min Omsorg til min egen Sjæls Frelse! samt staa mig bi, for at jeg kan berede mig til en salig Død. Sandt er det, at den største Naade der kunde times mig var, at jeg gjordes værdig til Martyrdom, men dertil har jeg kun gjort mig altfor uværdig. Jeg har altsaa intet Sted, hvorhen jeg kan vende mig, uden til Guds Venners Forbøn. — — — Hvilken Forskjel er der ikke mellem den Religiositet der findes i Italien og her. Det forekommer mig, som om vi her vare mere catholske, men her er kun faa som af egen Indskydelse hengive sig til Gud, og de Andre undslippe mig. Stundom oplives jeg ved Mindet om alt det Gode jeg har seet i Italien, men selv det vækker min Frygt, eftersom jeg kun alt for lidt efterligner hvad jeg hist havde for Øie.

Hamborg ¹⁾.

Den aandelige Elendighed her paa Stedet er stor, og vor arme Menneskehed trænger høilig til fremmed Forbøn, for fra Gud at erholde Fred og Enighed mellem os Andre. Betragter jeg mig selv, da føler jeg, at Kræfterne svigte, og jeg frygter Guds alvorlige Vrede formedelst den Andel, det behagede ham at lade Eder have i, at jeg var saa lykkelig at indtræde i hans hellige Kirke.

Sverin 17 Dec. 1685 ²⁾.

Efter at have trøstet Sra Arnolfini i Anledning af hendes Gemals Død, skriver han fremdeles: Hvad angaaer min Lunkenhed, min Forsømmelighed og min Uvidenhed, der have bragt mig saavidt, at jeg ikke kjender mig selv mere,

¹⁾ Manni 237.

²⁾ Manni 240.

da veed Gud, at jeg er træt af alt dette. Jeg erkjender den ene Deel af mine alvorlige Embedspligter og præker for Andre, at de ville blive fordømte, som ikke af yderste Evne stræbe at opfylde deres Pligter i den dem anviste Stilling; og saa lever jeg som om deres Sjæle ikke angik mig, for hvis Frelse jeg dog netop er hidsendt.

Bed Gud, at han vil ynkes over mig og over alle de Sjæle, han har anbetroet min Varetægt, og at han vil skjænke mig fornødent Lys og Styrke til at tjene dem alle, for at ingen paa Dommens Dag skal jamre sig over at min Tryghed, Forsømmelighed, Uvidenhed og deslige Mangler var Skyld i hans Fordømmelse. — — Jeg havde haabet at skulle have styrket mig ved Eders Lands Aandepust, men Gud har paany skikket mig til Egne, hvor jeg er endnu blindere end noget andet Sted. Eders Forbøn vilde dog gavne meget, thi jeg finder saa mange Intriger hos Personer, hos hvem jeg burde have fundet anderledes Tillid, at jeg ikke længer vover at haabe. — — — Vare vi her tilsammen, da skulde I fornemme dette Lands aandelige Nød, men især mit Hjertes Forbærdelse, der er saa stor, at jeg lever hen uden at være synderlig rørt derover; kun naar jeg skriver, som i dette Øieblik, mærker jeg vel nogen, men dog kun en ringe Rørelse. Gud forbarme sig over mig og over os alle!»

Stensen ansaae de Dødes Dag, den 2den Novbr., paa hvilken han havde omvendt sig, for sin rette Fødselsdag, og feirede den stundom ved at tilskrive sin aandelige Moder; der haves saaledes et Brev af 2den Novbr. 1684, som dog er mindre vigtigt, men endnu 1686, ikke fire Uger før sin Død, tilskrev han hende paa denne Dag bl. A. Følgende:

Sverin, de Dødes Dag 1686¹⁾.

Min kjæreste Moder i Jesu Christ!

Idag have vi atter de Dødes Dag — min Omvendelses Dag. Aarenes Antal voxer, men ikke med dem min Taknemmelighed; snarere den utaknemmeligste Ligegyldighed over endnu at befinde mig blandt de Levendes Tal. — — Jeg lever her paa et Sted, hvor Antallet paa Catholikerne er høist ringe, og blandt dette ringe Antal er der kun faa, der skjænke mig Tilfredsstillelse. Den hellige Kirke har havt den Tanke at udstede det bestemteste Forbud mod Omgang og fortroligt Forhold med Kjetterne; Catholikerne, der ledes med Forsømmelse, blive derved værre end hine. — — Jeg venter fra Postdag til Postdag hvad Hs. Hellighed bestemmer med Hensyn til mig, om jeg skal forblive i disse Lande saa godt jeg kan, eller om jeg skal drage til Trier, hvis Churfyrste kalder mig, eller om jeg maa vende tilbage til Italien. Guds Villie skee! Det er mit eneste Ønske.

Min høit hædrede Moder i J. C., Eders uværdigste Træl
Niccolò, Biskop af Titiopolis.

I en saadan aandelig og legemlig Elendighed var en Mand nedsunken, som endnu ti Aar tilbage kappedes med de første blandt Europas Videnskabsmænd. Bevæget ved indtrængende Overtalelser og egen opblussende Følelse havde han valgt en ny Troesbekjendelse, som dog maaskee aldrig ret fik Magt med hans halvt slumrende Barndomstro; miskjendende sine Gaver og Anlæg, og i saa Henseende urigtigt bedømt af Andre, havde han opgivet sin hidtidige glimrende Løbebane for at betræde en ny, der stedse blev ham trangere og trangere; givende efter for

¹⁾ Manni 246.

Menneskehjertets gaadefulde Hang til Selvplagen, havde han paalagt sig en forfærdende Række af Pinsler, som næppe kunde skjænke den tænkende Mand Tilfredsstillelse og end ikke formaaede at døde Sjælens nagende Sorger; forgjæves bankede han sine Hænder tilblods paa den romerske Kirkes Døre, gennem hvilke den oprindeligt protestantiske, Naturstudiet hengivne Nordbo dog aldrig ret kunde finde Indgangen — da forbarmede Skjæbnens Herre sig over ham og udfriede ham, om end gennem endnu haardere hidtil ukjendte Smerter, fra Jordelivets Labyrinth.

Hans egentlige Dødsårsag¹⁾ var en hæftig Betændelse i Underlivets forskjellige Dele, der udbrod sidste Trinitatis Søndag²⁾ den 21de Novbr., og efter utrolige Smerter 3 Dage derefter, d. 25de g. St. udslukkede hans Livs Lys. Den menes af Rose at hidrøre fra den Anstrængelse, hvormed han i 8 Dage og Nætter uafbrudt havde pleiet Hertugens døende Almisseeuddeler — den eneste catholske Præst der i Landet — men den maatte komme som nødvendig Følge af den unaturlige Levemaade han i saa mange Aar havde underkastet sig. Selv nu vilde han ikke give efter, men læste endnu om Søndagen, skjøndt under de voldsomste Smerter, Messen og prækede to Gange, holdt om Mandagen Messe og Tale, lagde sig om Tirsdagen paa en Bænk eller paa Gulvet, og først om Onsdagen tillod han, at man redte ham en Seng, paa hvilken han lagde sig kun dækket med sin gamle Kappe. Ved hans Dødsleie fandt en Kamp Sted i og om en Sjæl, der bliver dobbelt

¹⁾ I det Følgende er fremdeles Roses Haandskrift fulgt, hvormed kan sammenlignes en Indberetning fra Stensens Capellan, Casp. Engelbr. Schmal, som paa den Tid Stensen døde fungerede som Huuscapellan hos Storhertugen af Etruriens Resident i Hamborg, Kerkring. Manni 251. Lett. ined. II, 49.

²⁾ I Hdskr. benævnes den: sidste Pintsesøndag.

gribende, fordi det var en Barnesjæl der var Gjenstand for Kampen. Rose skriver derom paa sin fanatiske Maade: «Han tilskrev derpaa H. H. Storhertugen af Toscana og takkede ham for sidste Gang for al den Godhed han havde modtaget af ham i dette Liv, og udbad sig tillige hans Beskyttelse for tre aandelige Børn, han paa den Tid havde om sig og som han havde avlet — engendré — i J. C., nemlig en ung Adelsmand fra Hertugdømmet Preussen af Huset Pilgrant, mig og min Brodersøn. Denne sidste var et Barn paa 12 Aar, som han kort iforveien havde modtaget fra dets Fader, der ogsaa var omvendt til Troen, men uden Moderens Vidende, der var en meget hæftig Tilhængerinde af Luther. Da hun kun havde dette ene Barn, havde hun stedse kjælet saa meget for det, at det kun med stor Bedrøvelse blev hos os, og kun tænkte paa, hvorledes det kunde komme hjem til Moderen. Men uagtet Drengens store Ungdom blev han saa rørt ved den hellige Prælats Exempel, hvem han saa trods uendelige Smerter udaande ikke alene i Taalmodighed men i Glæde, og som to Gange paa det kjærligste opfordrede ham til, aldrig at forlade mig saa længe han — Drengen — levede, at ledsage mig overalt og forblive tro i Naaden, at jeg efter Modtagelsen af den sidste Velsignelse fandt Barnet aldeles forandret. Han havde ingen anden Begjæring end at aflægge sin Trosbekjendelse, hvortil han hidtil ikke havde været at bevæge. Han glemte sin Moder, som har anvendt alle optænkelige Midler for at faae ham tilbage, uden at hun dog har kunnet røre Barnets Hjerte, og uden at det er lykkedes hende at bortføre ham. Denne Naade skyldes vistnok kun vor hll. Prælats underfulde Forbøn i Himlen, thi uden en vidunderlig Hjælp fra Gud, som har standset alle denne Kvindes Skridt og skjænket os uventet

Hjælp ved sine Tjeneres Bistand, vilde jeg aldrig have været istand til at bringe Barnet til Florenz, hvor vi nu nyde Storhertugens overordentlige Godhed.»

Den Doende havde den Græmmelse at maatte savne geistlig Bistand ved sin Bortgang, da Stedets Præst nylig var død og en Jesuiterpater i Lübek, til hvem der blev skrevet, ikke kunde komme tidsnok. Han udtalte derfor to Gange med lydelig Røst følgende offentlige Skriftemaal: «Jeg skrifter for Dig, min Gud! for den Hellige Jomfru, og for alle Paradisets Helgener, at jeg har fornærmet Eder utallige Gange. Jeg har ofte afholdt den hellige Messe uden den Andagt, der skyldes et saa stort Mysterium; jeg har meer end een Gang fremsagt Gudstjenestens Ord med Forsømmelighed; jeg har lagt Hænder paa mangfoldige Uværdige, som upaatvivleligt have profaneret Eders hellige Altere, og som ville opfylde Eders Kirke med Skjændsel. Ak! hvor volder ikke denne Haandspaalæggelse mig Uro. Jeg beder ydmygeligt hver den jeg har fornærmet om Forladelse, og jeg forlader hver Den, der har fornærmet mig. Jeg takker Dig, min Gud! for den store Barmhertighed, Du har viist mig ved at kalde mig til den catholske Tro og føre mig ind i Kirkens Skjød, udenfor hvilken der ikke gives Frelse. Jeg føler et dybt Mishag ved at døe uden det sidste Sacramente, men dog forsikkrer jeg for al Verden, at jeg døer med de Følelser, der anstaaer en ret catholsk Christen, og i den fuldkomneste Underkastelse under den hellige Kirke.» Hans Smerter tiltog imidlertid i en utrolig Grad; uagtet al anvendt Lægehjælp var hans udspilede Legeme næsten bristefærdigt, han vedblev selv taalmodig og hengiven at søge Trøst og Bistand i Bønnen; da udstødte han omsider, omgivet af en lille dybtrørt Skare af sine faa Troesfæller og nogle enkelte Luthe-

ranere, sit sidste Suk med Paakaldelse af Frelserens Navn.

Iklædt den biskoppelige Dragt, som maatte hentes fra Hamborg, blev Liget udstillet i Capellet i Hertugen af Meklenborgs Palads i Sverin d. 6te Decbr., og efterat Begravelsesceremonierne, saaledes som han selv havde befalet, vare afholdt simpelt og fattigt, blev det samme Aften flyttet til den lutherske Cathedralkirke i Sverin for at henstaae, indtil nærmere Bestemmelse kunde indhentes fra Toscana.

Hans Efterladenskab var saa fattigt, som hans legemlige Liv havde været. Det bestod i en Pung som han i Dødens Stund trykkede Rose i Haanden og som indeholdt to pontificale Ringe, hans lille Brystkors, aldeles simpelt, smykket med Reliquier især af St. Ignaz af Loyola, St. Franciscus Xaver og Philip af Neri. Hans Bohave og Klæder bestod ikke af Andet end en ussel sort Klædning, en gammel Overkjole og hans gamle Kappe, to Skjorter grove som af Sækkelærred, nogle smaae forslidte Lommetørklæder, som han ogsaa brugte til Halstørklæde og en ulden Nat-hue, som han sov med om Natten og brugte paa Reiser om Dagen; den beskrives som saa ussel, at en Staader ikke vilde have taget den op paa Veien. Han besad ogsaa en Kuffert med Embedsklæder, som han havde baaret i bedre Dage i Hannover og Münster, og ved sin Afreise herfra overleveret til Priorinden i et Nonnekloster, for hvilket han havde været Sjælesørger. Endelig fandtes flere af hans Bøger og Haandskrifter af theologisk, Controvers- og andet gudeligt Indhold.

Hans sidste Aars inderlige, uopnaaede Ønske, atter at komme til Italien, skulde fuldbyrdes paa hans afsjælede Legeme, idet Storhertugen af Toscana lod det bringe til Florenz og hæderligt begrave i St. Laurentzii Kirke, hvor

der reistes en Mindesteen over den Afdøde med følgende Indskrift:

Nicolai Stenonis
 Episcopi Titopolitani
 Viri deo pleni
 Quidquid mortale fuit hic situm est
 Dania genuit heterodoxum
 Hetruria orthodoxum
 Roma
 Virtute probatum sacris infulis insignivit
 Saxonia inferior
 Fortem evangelii assertorem agnovit
 Demum
 Diuturnis pro Christo laboribus
 Ærumnisque confectum
 Sverinum desideravit
 Ecclesia deflevit
 Florentia sibi restitui
 Saltem in cineribus voluit.
 A. D. MDCLXXXVII ¹⁾.

¹⁾ Dette Aarstal angiver efter Ordfoiningen Tiden, da Stensens Lig blev nedsat i St. Laurentii Kirke. Dødsåret angives af Øienvidnerne Rose og Schmal, Lett. ined. II, 49 til 1686. Det maa altsaa være en Feiltagelse, naar Fabroni III, 59 Not. 20 anfører, at Resident Kerekring har tilmeldt Storhertugen af Etrurien, at Stensen skulde være død 1687. Sml. N. M. Petersen III, 290—91.

II.

Tillæg.

I.

Tre ikke forhen udgivne Breve fra Stensen.

II.

Oversættelse af et Brev til Stensen fra Joh. Sterech, Jesuiterpater.

III.

Prøver af Oversættelse af Nic. Stenonis: *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus.*

I.

Paa det store Kongelige Bibliothek findes de originale Haandskrifter til efterfølgende tre Breve fra Stensen, af hvilke de to første ere skrevne med en ret zirlig ren Skrift. Det tredie mangler Overskrift og Datum, men da der paa tredie Side forekommer: *amice Borr. (Borriche)*, maa det være bestemt til Ole Borch, og da det omtaler italienske Forhold, samt som Dagens Nyhed melder Cardinal Leopolds Død, som indtraf 10de Novbr. 1675, er herved Tid og Sted betegnet. Det er skrevet mindre tydeligt; paa flere Steder findes Rettelser, hvilket i Forbindelse med den manglende Overskrift kunde tyde paa, at det var en Klade. I sin Heelhed er det skrevet paa Dansk, men italiensk Titulatur og Underskrift, samt stadig Indblanden af Latin vise, at Brevskriveren havde ophørt at være ret fortrolig med Modersmaalet.

1.

Udskrift paa Brevet.

An Myn Hæær

Myn Hæær Gravius

Professeur

tot

Uytrecht.

Vir celeberrime.

Nihil gratius mihi, & amicis, quos nominas, contingere potuit humanissimis tuis litteris, adeo multa tui in nos amoris argumenta continent: testaris, placuisse tibi, quæ pauca hic præstare voluimus, potius, quam præstiterimus; adventumque nostrum vehementer desideras; & quo fortius urgeas, ædes

nobis tuas, ipsumque te totum liberaliter offers. Vellem, quæ exigis: sed nec nostra tanti æstimamus, ut expectationi de illis tuæ paria futura speremus; nec fas oneri esse, cui usui esse non licet: quæ rationes si parum apud te valuerint, amici in ædibus nostris graviter decumbentis morbus omni excusatione major erit. Absque eo esset, nihil nobis optatius foret doctissimo illo contubernio, ubi cum humanitate eruditio de palma contendunt. Per absentiam nostram ex urbe non licuit mihi clarissimum dematium amplexari. Doleo nihil mihi ad manus esse ex illis, quæ desideras: nec enim ullum de meo discursu exemplar huc afferre mecum potui propter longas et difficiles itineris ambages; nec vel de Ætnæ incendio, vel de subversione Ragusæ præter confusam notitiam habeo ex forte obuiorum colloquiis haustam. Dnus Thevenotius et uterque Swammerdius¹⁾ te salutant, ut et Dnus de Bruyn, cui ut et reliquis, quos mihi amicos conciliasti, meis verbis salutem dicere ne graveris. Vale et me amare perge.

Amstelod. 20 Apr. 1670.

Tui

Studiosissimus

Nicolaus Stenonis.

2.

Udskrift paa Brevet.

Viro celeberrimo

Dno Grevio

Professori

Ultrajecti.

Vir Clar^{us}

Expectata diu occasione Te salutandi, dum Ultrajectum transeo minime frui licet, tum quod hæc intempestiva hora sit, tum quod digressum differre urgens ratio non patiatur. Ultimæ litteræ ex Italia Serenissimum Magnum Ducem gravi morbo correptum referunt, cum exigua spe evadendi; unde teneor quam celerissime Florentiam pergere. Vale vir Celeberrime, et cum vetitum

¹⁾ sic.

mihi Te præsentem amplexari, Tu absentem amore solito prosequi ne graveris, iterum Vale.

Ad moenia Ultrajecti 8 Juni 1670.

Amicos salutare, mihi que faventes reddere ne recuses,

T. T.

Nicolaus Stenonis.

3.

Sig^{re} mio Col^{mo}

Att hand ey modstaaende¹⁾ hansz idelige forhindringer saa vel aff hansz *praxi*, som aff *Rectoratu* mig ihukommer, och med swar forsickrer om sitt gode Hiertelag imod mig, er mig inderligen kiertt, önsker hannem Guds z kraftige Naade till att erlange dett gode uden huilekett allt andett Gott ickun tiener till att formeere ewige bedröffuelse. Jeg tacker Gud, som här förtt mig till *Ecclesiam antiquissimam solam habentem omnes illos characteres, quos veræ Ecclesiæ sacra Scriptura adscribit, et doctentem atque observantem omnia illa, quæ S. Scr. docet, in qua per septem sæcula majores nostri salutem suam operati sunt.* Jeg nesten dagligen udj *memento pro mortuis* opdrager Gud mine affdöde slecht och wenner ingen fordömmende, ey²⁾ som Jeg skulde troe att nogen kunde worde Salig *extra Ecclesiam*, mensz udj dend forhaabning att den maaskee *defectu occasionis agnoscendi veritatem Catholicam explicite, implicita fide credendo quod credit Ecclesia sancta Catholica* kunde *in hora mortis* haffue erholdett aff Gud *actum contritionis* som kunde *supplere defectum absolutionis* huileken *absolutionem extra legitimum sacerdotium* ingen findes. Att Jeg och *exemplo S. Augustini* kunde een gang *meditare libros retractionum* skulde ey weere unueligt, efftersom mig letteligen dett samme kunde wederfarisz som hannem er wederfarett, dett er att ligesom hand *principio conversionis* skreff adskilligt, som ey udi alting kom offuereensz med *sensu catholico*, och jeg kunde haffue *reservered* nogle *præjudicia Lutheranismi* eller *philosophiæ modernæ*,

¹⁾ ey modstaaende 3: non obstante, uanseet.

²⁾ I det orig. Ms. findes efter «ey» et gjenneinstreget «fordi».

huileke tiltagende *in doctrina Catholica* Jeg kunde *retractere*, mensz ligesom *S. Augustinus semel ex Manichæo factus Catholicus* aldrig igien bleff *Manichæus*, mensz dagligen meer och meer lerde att kiende deerisz elendighed, saa och Jeg *semel ex Lutherano factus Catholicus* haabisz Jeg Gud mig wel bewarer Jeg aldrig meer med *Lutheranis* holder *Catholicos* for affgudsdyrkere, *Christi* fortienestes foractere, *antichristi* effterfølgere, etc. mensz att hand som hidindtil saa och ydermeere lader mig see den elendige stand udaff huileken hand mig här udrykett, de falske anklage, huor med den ey osz men deerisz eegen samwittighed beswærer, som fra osz eere udgangene, den lykelige stand udi huileken hand mig här sett, *ubi etiam nunc hodie eadem vitæ sanctitas operum miracula Evangelii per univ-
sum mundum prædicatio florent, Christi meritis non modo præteritorum peccatorum remissio, sed omnia sanctorum et justorum opera verba et animi sensa¹⁾ ad salutem æternam directa attribuunt, o vere sancta Ecclesia Catholica! o vere beati filii quibus te matrem æterna misericordia largita est! o si scires donum Dei, amice Borr. et quid id esset, intra gremium Ecclesiæ Catholicæ Deo servire.* Jeg här och aarsager huorfore Jeg med God samwittighed kand siye *peccavi Patria, Peccavi Patria quod ante conversionem meam tot peccatis Deum offendendo me et indignum et ineptum reddiderim gratiæ Dei recipiendæ et Patriæ a Deo gratias impetrandi; Peccavi Patria, quod vocanti ad veram Ecclesiam Deo tam Diu resistens tam tarde pervenerim ad statum in quo pro Patria fructuose Deum orem. Peccavi Patria quod post acceptum donum conversionis tam tepide tam lente hactenus in via Dei progressus fuerim, tamque pauca præstiterim corde lingua et manu ad obtinenda Patriæ vera bona a liberalitate divinæ misericordiæ, ulinam ex hoc momento inciperem cum vero fervore omnia Dei in me dona Deo consecrare pro Patriæ salute caro Sig^{re} id agamus ut omnes omnes uno corde uno ore una fide Deum rejectis mundi vanis et falsis ament.* Huad glæde skal dett weere osz

¹⁾ I det orig. Ms. er sensum rettet til sensa.

udj ewighed dersom wi her tiener hannem alleene, och bringer syndere till att affstaa aff ald ondskab och Gudszi gierninger aleene att forarbeide. *Derupisti vincula mea Domine tibi sacrificabo hostium laudis et nomen Domini invocabo.*

Jeg holder for att *Patres* hâr gjortt heel well dett de ey eere komme att *opponere, disputando exacerbantur animi, et Christus tacendo plura præstitit, quam si acriter accusantibus per argumenta respondisset.* Jeg tacker hannem for meddeelte underretning huiz hosz dennem passerer, her har vi nyligen hafft *Card. Leopoldi de Medicis mortem vere Christianam. D. Redi* hâr och werrett heel syg, huorraff hand endnu ey er opstaaed. Gud welsigne hannem med alle hansz *et ita nos hic jungat fide ut a morte jungamur gloria.*

Hand helser weldmeenende

Venner.

†

Indig: servus
in Chr.

N. Stenonis

II.

Svarskrivelse fra Jesuiterpater Joh. Sterech til Stensen, uden Datum, efter Manni p. 217 bevaret i den magliabechiske Samling. Efter Indholdet maa det henføres til Tiden mellem 1680 og 83, og den omtalte Landsherre, Celsissimus, være Biskoppen af Münster.

Christi Fred!

Høiærværdigste Herre!

(Reverendissime et illustrissime Dm^{ne})

Jeg beder at Eders Høiærværdighed for Fremtiden vil have den Godhed at tage noget mere Hensyn til Eders Sundhed, og ikke før Tiden opslide Eders Kræfter. Hvis St. Xaver uden Skaansel havde angrebet sin Sundhed, hvor meget Godt, hvor mange Sjæles Omvendelse vilde da ikke være blevet forhindret? Hvis I, høiærværdige Herre! — *dominatio vestra* — paa Grund af Sygdom, paadraget ved en eller anden Overanstængelse, maatte forsømme, om det saa kun var een Sjæl — ak! hvilken Skade kunde da ikke deraf opstaae, større maaskee end at den kunde opveies ved Alverdens Goder.

Høit skatter jeg vistnok Legemets Spægelse, Faste, Nattevaagen, Haardugsskjorten o. s. v.; Hvad have ikke de første Christne, Eremiter og Gudhengivne fuldbragt i denne Retning? Og jeg troer, at Gud i Regelen skjænker Ordets Gave af tre Grunde: først, onsonst; dernæst formødelst heltmodige Gjeringer eller Lidelser; for det Tredie paa Grund af Strænghed i Levemaade, i Klædedragt o. dsl. Jeg kjender Exempler, og derfor sætter jeg Strænghed o. dsl. høit, ja overmaade høit; men paa den anden Side veed jeg ogsaa, at meget Godt, at mange Sjæles Omvendelse kan forhindres, naar Hiint overdrives og stiger til en saadan Grad, at det foraarsager Sygdom, udtømmer Kræfterne, gjør os uskikkede til vor Gjering og forkorter vort Liv. Vel veed jeg, at nogle Theologer lære, at man uden Synd som uden Skrupel tør forkorte sit Liv ved selvpaaagte Pinsler; heri skulde jeg dog ikke være enig, især deleshed naar der er Tale om Sjælenes Frelse; jeg foretrækker at bevare Sjælen ved Hjælp af legemlig Sundhed og tilstrækkelig Føde, for at forsømme dette, om jeg end ved at faste kunde naae mange Trin høiere op i Himlen. Er det min Pligt at tage Føde til mig for ikke at være min Broder til Forargelse, saa kan det ikke være min Pligt at faste, naar denne min Faste kan blive til Hindring for min Broders Frelse. Flere, og blandt dem vor høiærværdige Pater Rector, som dog er strængere, troe og ønske som jeg, at denne Retning kunde og burde modereres. Man mener, at der finder Overdrivelse Sted, især med Hensyn til Nattevaagen, der svækker mere end Faste, idet den angriber Hovedet og Hukommelsen. Dersom det var Guds Tanke af min Høiærværdige Herre at forlange St. Antonii Fasten og Nattevaagen, saa vilde han ogsaa have skjænket Eder St. Antonii Legem, der var stærkere og mere skikket til Saadant, og han vilde ikke have kaldet Eder til Sjælesørger; ligesom der er Forskjel paa Kaldelserne, saaledes er der ogsaa Forskjel paa de Midler, der ere givne hver Enkelt til at naae det foreskrevne Maal. Jeg beder ydnygst, at I ikke vil opslide Eders Kræfter, men be-

vare dem, og hellere anvende dem til Gavn for Christus ja for hans ringeste Brødre, end for Eders egen Devotion. Man finder ogsaa, at Eders Høiærværdighed er urolig, og siger, at I ikke i den Grad, som I ønsker, formaaer at hengive Eder til aandelige Exercitier, at I tidligere har været i nøiere Forening og Fortrolighed med Gud; at Eders Sind hendrages til forskjellige Ting, plages af Sorger, at I er fjern fra den Sjælero, hvoraf I fordem var i Besiddelse. Jeg tilstaaer, at disse Bekymringer ogsaa plage, ja altid have plaget mig, ligesom og Tvivlen om, hvad helst bør vælges, Klosteret eller Missionen? Jeg forekommer mig som en Fremmed i Guds Rige. Og dertil kommer, at saa Faa omvendes; det er kun Ax der samles, en Høst der ikke svarer til Arbeidet, kun lidet Trøsteligt fra denne Side. Men hvad skal jeg gjøre! Millioner Sjæle nedstyrtes i Afgrunden — jeg kan ikke nævne Noget skrækkeligere end at Sjælene omkomme — men tusind Gange bedre er det dog, at min kjærlighedsfulde Andagt, at mine Trøstegrunde ødes, end at Sjælene ødes; naar kun en eneste Sjæl frelses, da haver alt mit Arbeid, min Stræben, min Møie sin fulde Løn.

Høiærværdige Herre! Under Eders Arbeide, medens Eders Sind hendrages til forskjellige Sider, ønsker jeg Eder — for at sige Alt med eet Ord — den Xaverianske Forening med Gud, men tillige St. Ignatii Anskuelse, som pleiede at foretrække et længere Liv og Omsorg for Sjælene, selv med ringe Haab om deres Frelse, for en snarlig Død uden Sjælens Gavn om end med Vished om, at skulle nyde Herren. Stundom maa man opgive Gud for Guds Skyld; een Sjæl er mere værd end mange Trin op i Himmeriges Ære. Svarer end ikke Høsten til Arbeidet, saa faaer det være vor Trøst, at os bør det at plante og vande; Gud alene tilkommer det at give Væxten; Jeg mener derfor, at I ikke bør forandre Noget i Eders Livsstilling eller opgive den, men forblive i det Kald, hvortil I er kaldet. Skulde der paa et andet Sted indtræffe nogen Forandring, saa kunde jo ogsaa de Planer, der synes

at beskæftige E. H. Tanker komme til Udøvelse; men indtil da mener jeg, at I maa forblive i det Begyndte, holde fast ved det Kald, den Gjerning, der er paalagt Eder af Gud og af Eders Foresatte, der ere Eder i Guds Sted.

Før øvrigt mener jeg, at der bør lægges Skjul paa det, man ikke formaaer at rette. Gud dølger, men retter ikke, hvor det lader sig gjøre (Deus dissimulat, nec emendat, quæ posset). Gjør man hvad man kan, saa har man gjort nok for sin Samvittigheds Skyld.

Non est in medico, semper relevetur ut æger.

Gud tager til Takke med Villien, naar Evnen mangler. St. Jacob omvendte jo kun Faa i Spanien. Et Arbeide uden trøsteligt Udfald skjænker rigere og fyldigere Frugt; man maa ikke altfor angstligt bedømme Bestræbelser, der udøves uden Veiledning. Jeg indrømmer, at det er en bedrøvelig Ting, at saamange Sjæle trods alt Arbeide og Omsorg fortabes, ja fortabes for evigt. Men det er endnu mere til at undres over, at nogle, ja uendeligt mange fortabes, efter at Gud blev til Kjød, og paatog sig Korsets Pine. Ifald Nogen i disse Dage havde bivaanet hiint Skue paa Calvarii Bjerg, troet hvad han alt troer og seet hine Strømme af Guddoms Blod, hvad vilde han saa sige? — Han vilde sige, at nu ere jo alle Mennesker frelste, nu vil Guldalderen vende tilbage, nu gjenopstaaer atter Adams Uskyldighedstilstand! og dog drikke Menneskene Synden som Vand og fare skareviis til Helvede. Hvi skulde jeg sørge overmaade, fordi Arbeidet bærer saa ringe Frugt? fordi saa Faa leve retteligt som sande Christne? fordi al Omhu er forgjæves? Sig mig, hvad har jeg udrettet i Norden? Hvad Frugt har jeg baaren? Jeg har i Sandhed været en unyttig Tjener. Vi formaae kun at bede, græde, arbeide, skjælde, opmuntre og besværge, og saa kaste vor Sorg paa Herren. For hver eneste Sjæls Skyld røres mine Indvolde, og formaaede jeg det, vilde jeg gjenkjøbe den med mit Liv og mit Blod; men hvad skal jeg gjøre? — For Guds Domstol, som er en Afgrund, umaalelig, vil jeg ydmyge mig til Jordens Midte,

stræbe at danne mig efter hans Villie og arbeide paa min Frelse med Frygt og med Bæven.

Jeg beder Eder, Høiærværdige Herre! ikke at opgive det begyndte Arbeide, ikke at skue tilbage. Vandes det tørre Træ, begynder det jo atter at bære Druer. Ogsaa paa Apostlenes Tider, medens J. C. Blod dog kogte i de Christnes Hjerter, tænkte Enhver dog kun paa sit Eget, og dog sparede Apostlerne hverken Tid, Flid, Liv eller Blod. Vi leve i en Tid, hvor christen Kjærlighed er kjølnet, altsaa kunne vi være trøstede om vort Arbeide ikke bærer den forønskede Frugt.

— — — — —
 — — Vor ophøiede Hersker har talt til mig om Eders Hhd, og han synes at begjære og ønske, at I vilde søge at tage Hensyn til, og holde over den biskoppelige Værdighed — saa lød hans Ord — ogsaa med Hensyn til det Ydre, og — saaledes forstod jeg ham — med Hensyn til Klædedragt, Capellaner og Tjenerskab. Han sagde, at I ikke anvendte mere end 150 Rdlr. til at underholde 3 Personer, og tilføiede, at det undrede ham, hvorledes Eders Decan kunde underholde Eder for den Betaling. Han sagde ogsaa, at E. H. anvendte Resten af Eders Indtægter til de Fattige og derefter begjærede Bidrag til disse af ham, hvilke Allershøieste dog heller selv vilde uddele, for derved at erhverve Fortjenstlighed. Disse vare Fyrstens Ord. Turde jeg udtale min Mening, saa skulde jeg — med Eders Tilladelse — først formene, at Eders Klædedragt staaer noget under den biskoppelige Værdighed og under det Sømmelige — — Dernæst skulde jeg mene, at det vilde fremme det store Formaal, at der erlagdes Noget f. Ex. ved Indvielsen af Altre o. dsl., ikke til Indtægt for Eder selv, men med den udtrykkelige Erklæring, at det skulde tilflyde de Fattige eller nys Omvendte, eller dem der skulle omvendes, og saa kunde jo det, der erlagdes anvendes til Hines Fornødenheder, som E. H. efter mine Tanker med stort Besvær underholder af de nævnte 500 Dlr., især hvis I, hvad jeg stundum har troet at forstaae, ovenikjøbet har uafgjort Gjæld. Hvis

E. H. antog endnu en Capellan, vilde det da ikke tjene til at fremme Guds Ære, Bispeembedets Værdighed, de kirkelige Ceremoniers Majestæt, og Letheden af deres Udførelse? Endog Larsenius vover at udtale og opholde sig over, at E. H. skulde være geraadet i saadan Elendighed, at I er nødt til, i Eders Stift at tigge Brødet fra Landsby til Landsby. Jeg frygter for, at vi give vore Modstandere alt for megen Anledning til Bagtalelse.

I det Hele troer jeg, at E. H. vilde opnaae meget mere hos Allerhøieste baade for Eder selv og for Andre, naar I vilde lade Noget af i Eders Strengthed. Jeg veed hvor overordentligt det er ham imod, hvergang han erfarer at E. H. gjør Noget I hellere burde undlade; hvor haardt og vanskeligt han finder det, at I strax vil fordømme, hvad der nu i mange 100 Aar har været Skik og Brug her i Tydskland. Der har jo vistnok indsneget sig Mandfoldigt som ikke kan billiges; men ikke heller rettes Saadant i en Hast; man maa overlade Noget til Tid og Leilighed, lidt efter lidt kan der skee meget. Det er ikke saa let at gaae fra en Yderlighed til den anden. Jeg vilde ønske — tag mig nu ikke min Lige fremhed ilde op — at E. H. heller vilde følge de Salesiske end de Borromæiske Fodspor, eller ogsaa tage Noget efter Begge. Samfundets¹⁾ Aand passer bedre for vor Tid, fordi den er mildere; Hines bedre fordum i Gallien som strengere. Helst maatte vi jo ønske hine de første Christnes gyldne Aarhundreder tilbage. Sammenligne vi os med Hine, da ville vi knap findes værdige Navn af Christne; hines Spor findes maaskee kun hos vor Tids Klostergeistlige. Men hvad skulle vi gjøre? Lad os i det mindste paa hvad Maade skee kan redde saa meget som muligt af Israels hellige Levninger. Kunne ikke Alle tilhøre Johannes den Døber, saa lad dem tilhøre Benedict eller Bernhard; kunne de ikke naae saa høit, saa lad dem blive simple Ordensgeistlige; kunne de ikke være Martyrer, saa lad

¹⁾ Det jesuitiske.

dem være Bekjendere; om ikke evig Kydske saa gode Ægtefæller; kunne vi ikke naae Fuldkommenhedens Tinde, saa lad os holde os nogle Trin længere nede; kunne vi ikke sigte efter Carl Borromæus, saa lad os sigte efter Franz Sales. E. Hds Samvittighed byder Eder tilvisse ikke at forlange Alt af samme Fuldkommenheds Grad. Ønskeligt var det jo vistnok, om Alt var paa det Bedste, var fuldkomment; men gaaes der frem med Maadehold, saa maa man haabe, at hvad der tabes i Intentionen vil opveies ved Extentionen; at hvad der tabes ved Ufuldkommenheden, voxer og forøges ved Antallet. Selv at kunne tælles blandt de Middelmaadige er al Ære værd.

Jeg beder atter og atter, at I vil tilgive mig og skrive paa gammel Fortroligheds Regning, hvad jeg har yttret om Fyrsten; saaledes maa man gaae frem; udtaler Nogen sig for strængt, for religiøst, for skrupuløst, saa taber han Noget af den Agtelse og Naade han hidtil nød, og troes ikke længer i anden Henseende, idet han ansees for at have overskredet Discretionens og Klogskabens Grændse.

Dog denne har jeg vel ogsaa overskredet, og saaledes misbrugt E. H. Taalmodighed. Jeg beder derfor gjentaget om Forladelse, kaster mig for Eders høiærværdige Fødder, kysser dem og beder, at I vil skjænke mig, skjøndt fraværende, Eders Velsignelse, og stadigt indslutte mig i Eders hellige Bønner og Offergjerninger.

Eders Høiærværdigheds
Ringeste Træl i Christo
Johannes Sterech af Jes. Samfund.

III.

Prøver af en Oversættelse af Nicolai Stenonis *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus.*

Af de valgte Stykker indeholder det første Indledningen til Værket; det andet giver Oplysning om de geologiske Anskuelser paa hiin Tid,

det tredje viser Forfatterens Theorie angaaende Jordklodens successive Udvikling.

a.

Naar Vandringsmanden i fremmed Land ivrigt stræber gennem Egne, der ere gjennemskaarne af skarpe Fjelddrygge, at naae Staden, der throner paa det høieste Punct, troer han ofte i det første Øieblik, den viser sig for ham, at nu er han den gandske nær; men snart standse Veiens uendelige kjedsomme Bugter hans Haab om at naae Maalet. Han saa nemlig kun de nærmeste Tinder, men de høie Bakker, de dybe Dale, de vide Sletter, der skjules bag hine, de overgaae langt hans Gisninger; for at smigre sig selv udmaalte han Afstanden efter sin Længsel. Ligesaa gaaer det dem, der gennem Forsøg stræbe at komme til Kundskab om Tingenes rette Beskaffenhed; saasnart de nemlig have fundet nogle Spor af den ubekjendte Sandhed, saa mene de, at hele Sagen øieblikkelig vil blive dem klar; og dog kunne de ikke engang gjøre dem en tydelig Forestilling om den Tid der udkræves for at opløse den samlede Række af Vanskeligheder, der, en efter en, stige ud af deres mørke Skjul, stedse fremstille nye Hindringer og saaledes opholde den, der iler mod Maalet. Begyndelsen af Arbeidet viste kun nogle almindelige og forud bekjendte Vanskeligheder; men hvad der dølges i disse, — det Falske der skal omstyrtes, det Sande der skal begrundes, det Dunkle der skal opklares, det Ukekjendte der skal drages for Lyset, alt dette opdager Forskeren sjelden, før Granskningens Traad fører ham derpaa. Med Rette hentede derfor Democrit Lignelsen fra Brønden, eftersom næppe Nogen kan bestemme det Arbeide og den Tid, der udkræves for at tømme den, uden netop den der paatager sig dette Arbeide; thi Antallet af de skjulte Aarer og af det tilstrømmende Vand efterlader altid en Tvivl om dettes Masse.

Det vil altsaa ikke undre Eder, høie Fyrste! om jeg over Aar og Dag saa godt som dagligt har ment, at den Under-

søgelse, hvortil Anledning gaves ved Fundet af nogle Haifisketænder var nær sin Slutning. Thi da jeg atter og atter havde betragtet hine Localiteter, hvor de og lignende Arter af Havets Levninger udgraves, da jeg deraf havde sluttet, at hine Egne maatte være aflagrede af det oprørte Hav, og at man endog maatte kunne tælle, hvor mange Gange Havet havde overskyttet dem, saa sagde jeg ikke blot til mig selv, men ogsaa med den største Sikkerhed til Andre, at den hele didhenhørende Undersøgelse maatte kunne være tilendebragt i saare kort Tid. Da jeg imidlertid med større Opmærksomhed undersøgte baade Stedforholdene og de fundne Gjenstande, fremkom herved en saa indviklet Kjede af Tvivl, at det tidt forekom mig, at jeg atter var bragt i Fængsel, naar jeg ansaa mig for at være Maalet gandske nær. Jeg kunde være fristet til, at sammenligne disse Tvivl med Hovederne paa den lærnæiske Slange, thi saasnart jeg havde afhugget et, fremvoxede der utallige andre; idetmindste maatte jeg troe, at jeg vankede om i en Slags Labyrinth, hvor Antallet af Irrgangene tiltager jo nærmere man kommer til Udgangen.

Dog skal jeg ikke opholde mig ved Undskyldningen for denne min Langsomhed, da det af lang Erfaring er Eders Høibed bekjendt, hvor indviklet den Sag er, der kun kan oplyses gennem en sammenhængende Række af Undersøgelser; derimod behøver jeg vistnok Eders Tilgivelse, fordi jeg nu, efter at have tilendebragt det ovenomtalte Arbeide, og kun har nogle anatomiske Undersøgelser tilbage, paa engang afbryder hele Værket og søger om Tilladelse til at drage hjem til mit Fædreland; dog beroliges jeg ved, at E. H. ikke vil vredes over, at en anden Fyrste vises den Lydighed, som I under lignende Omstændigheder med Behag vilde ansee hos Eders egne Undersaatter; og jeg haaber saa meget tryggere paa Eders Tilgivelse, som E. H. har været saa velvillig, ved Siden af den rigelige Understøttelse, I har ydet mine videnskabelige Arbeider, tillige at indrømme mig fuldkommen Frihed til at begive mig paa Reiser, saa ofte Omstændighederne maatte

gjøre det fornødent. Da jeg altsaa nu indseer, at jeg ikke vil kunne finde den fornødne Tid til at fuldføre det Arbeide jeg har paabegyndt, saa vil jeg med Hensyn til Opfyldelsen af mit Løfte gjøre det Samme, som forgjældede Skyldnere saa tidt gjøre, for ikke at spille fuldstændigt Bankerot; da de ikke have det, de skulle betale, saa betale de det, de have; og jeg som ikke kan blive færdig med at udvikle alt det for Eder, som jeg havde foresat mig, vil, for ikke reent at gaac fra mit Ord, idetmindste udvikle det Vigtigste af det jeg har faaet færdigt.

Jeg skulde egentlig gjerne have udsat hele Arbeidet, indtil jeg, efter at være kommet hjem til mit Fædreland, kunde have faaet Leilighed til fuldstændigt at udarbeide de enkelte Partier, men jeg maatte vente, at det vilde gaac mig der, som det er gaaet mig allevegne — at der nemlig stedse kommer nye Arbeider i Veien for de tidligere paabegyndte. Fra at optælle alle Legemets Kjertler blev jeg bortrevet ved Undersøgelsen af Hjertets underfulde Bygning; Undersøgelserne i denne Retning bleve atter afbrudte ved nære Frænders Død. Da jeg havde begyndt paa det nøiagtigste at undersøge Musklerne, udkastede Eders Strande en Haifisk af ganske ualmindelig Størrelse, og da jeg udelukkende hengav mig til disse Forskninger, bortkaldtes jeg ved et Vink af Den, som jeg ikke blot ifølge Naturens Lov men og paa Grund af tidligere Velgjerninger mod mig og Mine skylder fortrinlig Lydighed. Imidlertid vil jeg ikke ængstlig spørge hvor alt Dette vil ende; maaskee tilregner jeg mig selv hvad der har en høiere Aarsag. Dersom jeg efter lang Grunden vilde føie Noget af det, der paa en Maade er mit Eget, til det jeg har fundet, saa kunde jeg let, ved at hænge forlænge over Udviklingen af dette ene Resultat, lukke mig Adgangen til at finde alt det Øvrige. Da jeg altsaa ikke veed, hvilke andre Undersøgelser og Studier der andetsteds vente mig, saa ansaa jeg det for bedst her at fremsætte mine Bemærkninger om de af Naturen inden i hinanden indesluttede faste Legemer, for at

de kunne udtale mit Hjertes Tak for de af Eder modtagne Velgjerninger, og tillige yde Andre, der have Tid og Leilighed, Hjælp til med større Nytte at studere Naturhistorien og Geographien.

b.

At der med Hensyn til de naturhistoriske Spørgsmaal ikke blot existere flere uopløste Tvivl, men at disses Antal endog tiltager tilligemed Forfatternes Antal, mener jeg kommer især af 2 Aarsager. Den Første er, at de Færreste paatage sig at klare samtlige de Vanskeligheder, uden hvis Løsning selve Spørgsmaalets Løsning bliver ufuldstændig og ufuldkommen. Vi have et tydeligt Beviis herpaa i den foreliggende Undersøgelse; de Gamle erkjendte kun een Vanskelighed, nemlig Maaden hvorpaa Havets Levninger kunde være blevne afsatte langt fra selve Havet, og der opstod hos dem aldrig nogen Tvivl om, at disse Legemer kunde have deres Oprindelse fra noget andet Sted end fra Havet. I nyere Tider beskjæftiger man sig mindre med hiin Vanskelighed, men derimod saa godt som udelukkende med disse Legemers Oprindelse; de som hidlede dem fra Havet, stræbe at bevise, at de ikke kunne være komne andetstedsfra; de som tilskrive Jorden dem, paastaae, at Havet aldrig har kunnet dække disse Egne, og Alle ere enige i, at Naturens saa lidt bekjendte Kræfter skulde være istand til, at frembringe hvilket som helst Resultat; og endskjøndt der ogsaa gives en temmelig almindelig tredie Mening, hvorefter en Deel af de nævnte Legemer skyldes Landet, en Deel Havet, saa hersker der dog allevegne en dyb Taushed med Hensyn til de Gamles Tvivl, kun stundom afbrudt ved nogle enkelte Ytringer om Oversvømmelser, om en umindelig Række Aar, men som kun fremføres i Forbigaaende og som om Vedkommende tænkte paa andre Ting. For at jeg altsaa efter Evne kunde gjøre Analysens Fordringer Fyldest, saa har jeg saa mange Gange atter og atter gjennemgaaet denne Undersøgelse baade i dens Enkeltheder og dens Heelhed, at

jeg troer der næppe skal findes nogen Vanskelighed, enten i tidligere Forfatteres Skrifter, i mine Venners Indvendinger eller i de locale Forhold, som jeg ikke skulde kunne løse, eller som i alt Fald ikke skulde kunne løses ved Hjælp af mine hidtil gjorte Erfaringer.

Den første Qvæstion var, om *glossopetra melitenses* oprindeligt ere Haifisketænder, hvilket da strax vil sees at være det samme som det almindelige Spørgsmaal, om Legemer, der ligne Havets Frembringelser, og som findes langt fra Havet, oprindeligt ere fremkomne i dette; men da vi ogsaa paa Landet finde andre Legemer, der ligne dem der findes i fersk Vand, i Luften, og i andre flydende Substantser, saa maae vi, naar vi indrømme at Jorden kan frembringe disse Legemer, ogsaa indrømme den Evne til at frembringe de øvrige; altsaa maa Spørgsmaalet udstrækkes til alle fossile Legemer, der ligne dem, der ellers findes voxende i en flydende Substant; men der findes ogsaa mange andre af en bestemt Form indsluttede i Stene; og vil nu Nogen paastaae, at de ere fremkomne ved en local Kraft, saa maa han ogsaa indrømme, at alle de øvrige ere frembragte ved samme Kraft; men derved kommer Sagen endelig til det Punkt, at der ved ethvert i et andet indsluttet fast Legeme maa undersøges, om det er frembragt i samme, det er, at man maa undersøge Beskaffenheden saavel af det Sted hvori det findes, som af det hvor det er dannet; men nu vil Ingen lettelig kunne bestemme Stedet hvor det er dannet, før han kjender Maaden hvorpaa det er dannet; og det er aldeles unyttigt at tale om denne, saalænge vi ikke have nogen sikker Kundskab om Stoffets Natur; heraf sees altsaa, hvormange Spørgsmaal der maa besvares for at kunne gjøre det oprindelige Spørgsmaal Fyldest.

Den anden Grund til, at der hersker saa megen Tvivl, er formeentlig den, at man ved at undersøge Naturgjenstande ikke skjelner tilstrækkeligt mellem dem, der ikke med factisk Vished kunne bestemmes, og dem, der paa denne Maade kunne bestemmes, hvoraf følger, at de fornemste Secter af Philosopher

deles i to Klasser. Nogle ansee det nemlig for en Samvittighedssag ikke engang at troe paa selve Beviisførelsen, idet de frygte for, at der i denne skal findes den samme Vildfarelse, som de saa ofte finde i andre Paastande. De Andre ville derimod paa ingen Maade lade sig indskrænke til alene at ansee det for sandt, hvis Rigtighed Ingen, begavet med sund Forstand og Tillid til sine Sandseredskaber, vilde nægte, men antage derimod Alt for sandt, som forekommer dem smukt og interessant. Ja selv de, der tage Erfaringens Vei i Forsvar, iagttage sjældent det Maadehold, at de enten forkaste alle Naturprinciper, selv de sikreste, eller ansee selv opfundne Principer for beviste. For altsaa ogsaa at undgaae dette Skjær, vil jeg paa det meest indtrængende anbefale det Princip med Hensyn til Physiken, som Seneca indprenter med Hensyn til Moralen. Han siger nemlig, at de Moralprinciper ere de bedste, som ere fælleds, som ere offentlige, som antages af alle Secter, af Peripatetikere, Akademikere, Stoikere, Cynikere; saaledes ville ogsaa de Naturgrundsætninger være de bedste, som ere fælleds, offentlige, som antages af alle Skoler, saavel de, der ere meest begjærlige efter det Nye, som de, der ynde de gamle Meninger.

Jeg udtaler derfor ingen bestemt Paastand, om hvorvidt et Legemes Partikler, med Bibehold af dets Figur, kunne forandres eller ikke forandres, om der gives eller ikke gives uendeligt smaae tomme Mellemrum, om der i disse Partikler skulde existere noget Ubekjendt foruden Udstrækning og Haardhed; thi disse Sætninger ere ikke offentligt antagne, og det er et daarligt Argument, at nægte, at der i et Legeme findes Noget, fordi jeg ikke kan opdage dette Noget.

Men Efteranførte paastaaer jeg uden Betænkning:

- 1) Et naturligt Legeme bestaaer af en Samling af usandse-
lige Partikler, som kunne gjenneutrænges af Magnetens,
Ildens, stundom ogsaa Lysets Udstrømninger, hvad enten
nu denne Gjennemgang finder Sted imellem Partiklerne,
eller gennem dem, eller ad begge Veie.

2. Forskjellen mellem et fast og et flydende Legeme ligger deri, at i det flydende ere de uendeligt smaa Partikler i en bestandig Bevægelse og skilles gjensidigt fra hinanden; i det faste Legeme bevæges de vel undertiden, men de skilles dog egentlig aldrig fra hinanden, saalænge det faste Legeme vedbliver at være fast og uforstyrret.
3. Naar et fast Legeme dannes, bevæges dets Partikler fra et Sted til et andet.
4. Hidtil kjende vi Intet i Materiens Væsen, hvoraf Bevægelsens Princip og Fornemmelsen af Bevægelsen kunde forklares; men Bestemmelsen af den naturlige Bevægelse kan forandres af tre Aarsager: 1) Af Bevægelsen af et Fluidum, som gjennemtrænger alle Legemer; den herved frembragte Bevægelse sige vi at være frembragt ad naturlig Vei. 2) Af Dyrenes Bevægelse; og hvad der saaledes bevirkes af Menneskene, af dem kalde vi mange kunstige. 3) Af en første og ubekjendt Aarsag til Bevægelsen; og i hvad der gaaer for sig paa denne Maade troede alt Hedningene at finde noget Guddommeligt. At ville nægte denne Aarsag Evne til at frembringe Virkninger, der stride mod Naturens almindelige Løb, vilde i Sandhed være det samme som at nægte Mennesket Evne til at forandre Flodernes Løb, til med Seil at arbejde sig op imod Vinden, til at antænde Ild, hvor den uden ham aldrig vilde brænde, til at slukke et Lys, som ellers ikke vilde forsvinde førend dets Næring var fortæret; til at pøde en Plantes Kvist paa en andens Green, til at frembringe Sommerfrugter midt i Vinterens Hjerte, til at frembringe Iis i den stærkeste Sommerhede, og saaledes tusinde andre, der stride mod Naturens sædvanlige Love. Thi naar vi Mennesker, som ere ukyndige om Sammensætningen baade af vort eget og andres Legemer, dagligt forandre Retningen af de naturlige Bevægelser, skulde da Han, som ikke blot kjender, men som selv har

skabt baade os og alle andre Ting, ikke ogsaa kunne forandre hine Bevægelsers Retning? Men at ville beundre det frit handlende Menneskes Genie i Ting, der ere ere frembragte ved Kunst, men derimod benægte en fri Ophavsmand til de Ting der ere frembragte af Naturen, det forekommer mig at være en Paastand, der er meget enfoldig midt i sin Skarpsindighed, da dog Mennesket, selv hvor han frembringer de kunstigste Ting, kun som gjennem en Taage kan skue, hvad han egentlig har udrettet, hvilket Organ han har anvendt, eller hvad det egentlig var, der satte dette Organ i Bevægelse.

Disse Ting skal jeg nu nærmere fremsætte i min Afhandling og bevise dem baade ved Forsøg og ved Grunde, hvoraf da vil sees, at der ikke er nogen Philosoph, som ikke enten siger det Samme om end med andre Ord, eller om han end siger Andet, dog indrømmer de Hovedsætninger, hvoraf disse Paastande ere en nødvendig Følge. Thi hvad jeg har anført angaaende Materien, det gjælder under alle Omstændigheder, hvad enten man for Materien vil sætte Atomer, eller Partikler der kunne forandres paa tusind Maader, eller fire Elementer, eller chemiske Grundstoffer, som igjen kunne characteriseres forskjelligt efter Chemikernes forskjellige Anskuelser. Men hvad jeg har sagt om Bevægelsens bestemmende Aarsag, det passer paa al bevægende Kraft, hvad enten man saaledes vil benævne Formen, eller Egenskaber der udspringe af Formen, eller Ideen, eller en fælles subtil Materie, eller en særegen subtil Materie, eller en særskilt Aand, eller en Verdens Aand, eller Guds umiddelbare Deeltagelse.

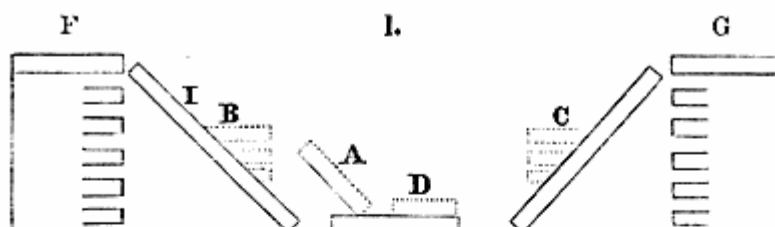
c.

Forskjellige Forandringer, foregaaende i Etrurien.

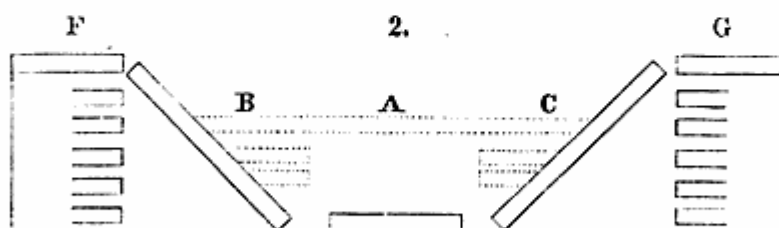
Hvorledes en Tings nuværende Tilstand kan oplyse en Tings tidligere Tilstand, derpaa afgiver Etrurien et udmærket Exempel, idet Landets nuværende Overflade i sine mange

Ujevnheder indeholder et tydeligt Beviis paa forskjellige Omvæltninger. Disse skal jeg omtale i omvendt Orden, idet jeg begynder fra den nyeste og gaaer tilbage til den første.

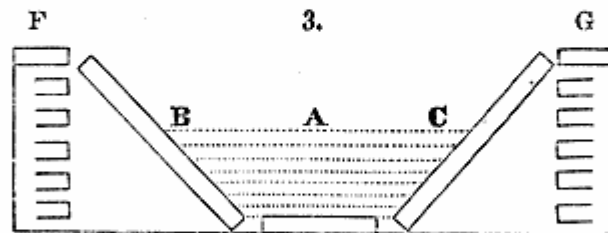
1. Engang var Skraaplanen *A* i samme Plan som den høiere liggende horizontale Plan *B* og Randen af den saaledes beliggende *A* som og Randen af den høiere liggende horizontale *C* have været fortsat videre, hvad enten nu den dybere liggende horizontale Plan *D* har ligget i samme Plan som de horizontale *B* og *C*, eller der mueligt ogsaa har været et andet fast Legeme, som understøttede de høiere liggende Planers nøgne Flader; eller, hvad der er det Samme: Hvor der nu findes Floder, Moradser, sunkne Sletter, Afgrunde og skraae Flader mellem Sandhøie, der var fordum Alt en flad Slette, og al Væde, saavel Regnens som Kildernes, overskyllede paa hine Tider Sletten, eller dannede sig underjordiske Afløb under samme, idetmindste fandtes der Huulheder under de øvre Lag.

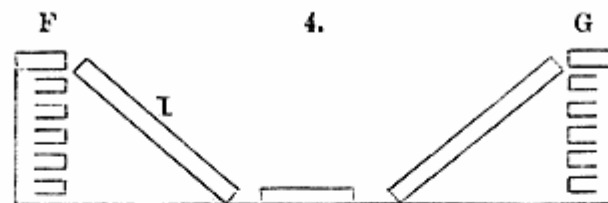
2. Dengang Planen *B A C* saavel som de andre dybere liggende Planer dannedes, var hele Planen *B A C* dækket med Vand, eller med andre Ord: Havet stod engang over alle, selv de høieste Sandhøie.

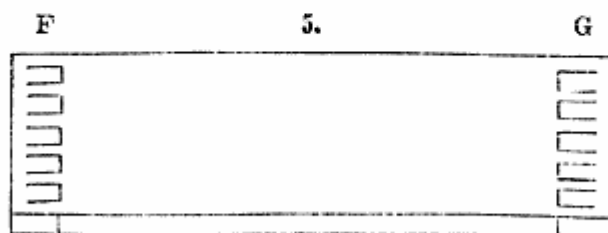
3. Før Planen BAC dannedes, havde Planerne FGI samme Stilling som nu, eller hvad der er det Samme, før de nuværende Sandhøie dannedes, fandtes paa disse Steder dybe Dale.

4. Engang laa Skraaplanen I i samme Plan som de horisontale FG , og de nøgne Sider af I og G vare enten fortsat videre eller og fandtes der noget Fast som støttede deres nøgne Flader da de nævnte Planer dannedes; med andre Ord: hvor der mellem de høieste Fjeldes Sletter findes Tinder og Dale, der var engang en udstrakt Slette, hvorunder uhyre Huulheder, forinden hine øvre Lag styrtede sammen.

5. Da Planen FG dannedes, hvilede Vandfladen derpaa, og engang har de høieste Bjerges Tinder været dækkede af Havet.

hed, derom tier Naturen medens Skriften taler. Men at der har existeret et Hav paa en Tid, da der hverken fandtes Dyr eller Planter, og at dette Hav dækkede Alt, dot bevises af de høiere Bjerges Lag, i hvilke ikke findes noget heterogent Legeme. Deres Form beviser at der fandtes et Hav, deres Sammensætning derimod, at det ikke havde optaget fremmede Legemer; men Ligheden i Stoffet og i Formen af Lagene i forskjellige fra hinanden fjerne Bjerge viser, at hin Vandflade har dækket Alt.

Vilde Nogen paastaae, at de forskjelligartede faste Legemer som havde været indesluttede i hine Lag, i Tidernes Løb vare blevne opløste, saa vilde han dog ikke kunne nægte, at der havde hersket en tydelig Forskjel mellem Lagets eienommelige Stof og det Stof, der var sivet ind gennem Lagets Porer og havde indtaget de fortærede Legemers Plads. Men naar der stundom paa det første Fluidums Lag findes andre Lag opfyldte af forskjellige Legemer, saa følger heraf intet Andet, end at der paa den faste Vandflades Bundfald er blevet bundfældt nye Lag af en senere Flod, hvis Materie igjen maatte kunne udfylde Ruinerne af de Lag, der vare efterladte af den første Flod. Man maa altsaa stedse gaae tilbage dertil, at paa den Tid hine Lag af et usammensat Stof, som tillige er eens for alle Bjerge, bleve dannede, da vare andre Lag ikke til, men Alt var dækket af en Vandflod, der var blottet for Planter, Dyr og andre faste Legemer. Da disse Lag nu ere af en saadan Natur, at de unægtelig maatte kunne udgaae umiddelbart af Skaberens Haand, saa finde vi her den fuldkomneste Overensstemmelse mellem Skriften og Naturen.

Angaaende Jordens andet Udseende, som var jevnt og tørt, naar og hvorledes det begyndte, derom tier ligeledes Naturen, medens Skriften taler; men Naturens Beretning, at en saadan Tilstand engang har existeret, den bekræftes af Skriften, idet den lærer, at Vande der udstrømmede af een Kilde oversvømmede hele Jorden.

Om Jordens tredie Tilstand, da den var ujevn, naar den tog sin Begyndelse, derom siges Intet, hverken af Skriften eller af Naturen; at denne Ujevnhed har været betydelig læres af Naturen, men i Skriften nævnes Bjerger paa Syndflodens Tid; men naar disse af Skriften omtalte Bjerger bleve dannede, hvorvidt de vare de samme, som de nuværende, om Dalene ved Syndflodens Begyndelse havde samme Dybde som før Tiden, eller om de frembrydende Vandens Overflade blev sænket idet nye Gjennembrud af Lagene aabnede nye Afgrunde, derom siges Intet, hverken af Skriften eller af Naturen. Den fjerde Tilstand, da Alt var Hav, synes at volde mere Bryderie, endskjøndt Alt i Virkeligheden let lader sig forklare. At Havet stod høiere end det nu gjør, det sees af de Høie, der ere fremkomne af Havets Bundfald, og det ikke blot i Etrurien, men paa flere Steder langt fjernede fra Havet, hvorfra Vandene løbe ned mod Middelhavet, som og paa Steder, hvorfra de flyde ned mod Oceanet.

Skriftens Angivelse af Havets daværende Høide modsiges ikke af Naturen; 1) der existerer nemlig sikke Spor af Havet paa Steder, der ere hævede flere 100 Fod over dets Overflade. 2) Det kan ikke benægtes, at ligesom alt fast Land i Tidernes Begyndelse havde været dækket af Vand, saaledes kunde det ogsaa igjen blive Tilfældet; thi der foregaaer vel en stadig Omskiftelse af de skabte Ting, men aldrig en naturlig Tilbagevenden til Intet. Men Hvo er vel den, der har gennemgrandsket Beskaffenheden af Jordens Indvolde saa nøie, at han tør nægte, at dernede kan findes uhyre Rum, fyldte snart med Vand, snart med Luftarter. 3) Lad det endog være aldeles uvist, hvor dybe Dalene have været ved Syndflodens Begyndelse, saa er det dog høist antageligt, at Vand og Ild i Klodens første Tider have dannet mindre Huler, hvorved igjen er fremkommet mindre dybe Sammenstyrtinger af Lagene; men naar Skriften omtaler de høieste Bjerger, saa sigtes til de høieste Bjerger som dengang existerede, men ikke til dem, der nu findes. 4) Naar menneskelige Kræfter efter Behag

kunne afstedkomme, at snart Steder, der ere dækkede med Vand, lægges tørre, og snart paa ny overskylles med Vand, skulle vi da ikke ville indrømme Tingenes første Ophav den samme Frihed, de samme Kræfter i langt høiere Maal?

Den profane Historie modsiger ikke den hellige Skrift, som paa det nøiagtigste beretter Alt angaaende Tiden for den almindelige Oversvømmelse. De gamle etrusiske Stæder, hvoraf nogle ere byggede paa Høie dukkede op af Havet, sætte deres Oprindelse meer end 3000 Aar tilbage i Tiden. Men i Lydien komme vi nærmere op mod de 4000 Aar, hvoraf kan slattes, at den Tid da Havet veg tilbage fra Landet, stemmer med den Tid, der omtales af Skriften. Hvad Maaden angaaer, paa hvilken Havet hævede sig, kan vi anføre Adskilligt, der stemmer med Naturens Love. Siges der, at Midtpunktet for Jordens Vægt ikke altid falder sammen med Klodens Midtpunkt, men snart forflyttes til den ene, snart til den anden Side, alt eftersom de underjordiske Huler udvide sig paa forskjellige Steder, saa er det let at anføre Grunden, hvorfor Havet, der i Tingenes Begyndelse dækkede Alt, lod nogle Steder tørre, og atter senere overskyllede dem. Ligesaa let forklares en almindelig Vandflod, naar vi trindt omkring Centralaxen antage enten en Sphære af Vand, eller idetmindste uhyre Vandbeholdninger, hvorfra der, uden at Midtpunktet forrykkedes, kunde hidledes en Udstrømning af det indesluttede Vand. Men meget simpel forekommer mig ogsaa efterstaaende Forklaring, hvorved der gjøres Rede for baade Dalenes mindre Dybde og en tilstrækkelig Vandmasse, uden at man behøver at tage sin Tilflugt til Midtpunkt, Form eller Tyngde. Antage vi nemlig 1) at sammenstyrtende Brudstykker af Lag have tilstoppet de Aabninger, gennem hvilke Havet, der trænger ind i Jordens indre Huler, udsender Kildespringene; 2) at det Vand, der utvivlsomt indsluttes i Jordens Skjød, ved den underjordiske Alle velbekjendte Ild deels er blevet ført henimod Kilderne, deels gennem andre endnu ikke tilstoppede Porer uddrevet i Atmosfæren, samt at den Vandmasse, som

deels altid svæver i Luften, deels paa ovennævnte Maade er blandet med denne, er styrtet ned i Form af Regn; 3) at Havets Bund er blevet hævet, idet de underjordiske Huler have udvidet sig; 4) At de øvrige Huulheder nær Jordens Overflade ere blevne udfyldte ved den Jordmasse, der ved de uafbrudte Regnskyl bortreves fra høiere liggende Steder; 5) Saa maac vi indrømme, at det hverken strider mod Skriften, Fornuften eller daglig Erfaring at antage, at Jordskorpen har været mindre ujævn jo nærmere vi gaac tilbage til dens første Skikkelse.

Hvad der foregik paa Jordens Overflade medens den var dækket af Vand, oplyses hverken af Skriften eller af Naturen; ifølge Naturens Love kunne vi alene paastaae, at der i hiint Tidsrum er dannet dybe Dale; 1) Thi da Huulhederne vare blevne udvidede ved den underjordiske Ilds Magt, forarsagedes derved flere Sammenstyrtninger. 2) Der maatte atter aabnes Vei for Vandene til at strømme tilbage til Jordens Indre; 3) Endelig findes endnu paa Steder, der ere fjernede fra Havet, dybe Dale opfyldte med Bundfældninger fra Havet.

Det femte Udseende fremviser uhyre Sletter efter at Jorden atter var bleven fri; Naturen lærer, at disse Sletter vare til, Skriften modsiger det ikke. Men om hele Havet strax trak sig tilbage, eller om der, medens Sekler svandt hen, aabnedes nye Svælg, hvorved nye Egne fik Leilighed til at fremtræde, derom tier Skriften, og da Folkeslagenes Beretninger om de første Aarhundreder efter Vandfloden ere tvivlsomme for selve Slægten, og ansees for at være fuld af Fabler, saa kan intet Afgjort derom fremsættes. Saameget er imidlertid vist, at der aarligaars nedskyldes en stor Masse Jord i Havet — hvilket let bemærkes af Enhver, der betragter Flodernes Størrelse, deres vidtløftige Vandring gjennem Landene, Bækkenes utallige Antal, med eet Ord, alle Jordens Skraaninger — den Jord altsaa der føres ned med Floderne og forener sig med Kysterne, danner Dag for Dag nyt Land der er egnet til Beboelse; dette bekræftes ved de Gamles Mening, som benævnedes hele Strækninger som Gaver af Floderne; som og

ved det græske Sagn, hvorefter Mænd der stege ned fra Bjergene fandt Strækninger langs Kysten ufrugtbare paa Grund af alt for stor Fugtighed, men senere bebyggede dem, da de i Tidernes Løb vare blevne dyrkelige.

Klodens sjette Udseende ligger aaben for Beskueren; i denne ere de nævnte Sletter, meest ved Udvaskninger af Vand, stundom dog ogsaa ved Ildens Virkninger forvandlede til Flodsenge, Dale og Afgrunde; dog maa det ikke undre os, at Historien Intet beretter om Tiden, naar hver enkelt af disse Forandringer har fundet Sted; thi hos de profane Skribenter ere Beretningerne om de første Aarhundreder efter Syndfloden utydelige og tvivlsomme; og senere beskjæftige de sig mere med at optegne berømmelige Mænds Gjerninger, end med at give Beretning om Naturens Vidundere. Derfor savne vi hos Skribenterne Beretninger af Saadanne, som have optegnet Efterretninger om de Forandringer, der paa forskjellige Steder have fundet Sted; men da de øvrige Forfattere, hvis Værker ere bevarede, næsten blandt hvert Aars Jertegn anføre Jordskjælv, vulkanske Udbrud og Oversvømmelser af Floder og Have, saa indsees let, at der i Løbet af fire tusind Aar maa være indtruffet mangfoldige og forskjelligartede Cmyæltninger. De feile altsaa høiligen, som mene at finde mangfoldige Vildfarelser i de Gamles Skrifter, fordi deri findes flere Ting, der ikke stemme med Nutidens Geografie. Jeg skal vistnok ikke med Lethed tillægge de Gamles fabelagtige Beretninger Troværdighed; men der findes dog Meget hos dem, hvis Rigtighed jeg ikke tør benægte. Af Saadant træffer jeg meget, angaaende hvilket det snarere kan betvivles, at det er usandt, end at det er sandt, som f. Ex. at Middelhavet er blevet skilt fra Atlanterhavet, Forbindelsen mellem middellandske og røde Hav, Synkningen af Øen Atlantis, Sandheden i Beskrivelsen af flere Steder, der nævnes ved Bachus's, Triptolemus's, Ulysses's, Æneas's og Andres Reiser —, skjøndt det ikke stemmer med Forholdene som de finde Sted i Nutiden.

Til Oplysning om Trykkefrihedens Tilstand paa hin Tid meddeles følgende Værkets Slutningspaategning.

D. Vincentius Viviani beordres at eftersee og indberette, om der i dette Værk findes Noget der strider mod den catholske Tro og gode Sæder.

Vinc. de Bardis, Vic. Gen. Flor.

Høivelbaarne og Høiærværdige Herre!

Da jeg har gennemseet den høist berømmelige Stenos nye og særdeles heldige Prodrumus til hans Dissertation om Fast af Naturen indsluttet i Fast, eller rettere om hele Physiken, og da jeg deri har fundet samme Renhed i catholsk Tro og Sæder, som jeg altid har fundet ubesmittet hos den saa udmærket retskafne Forfatter, saa anseer jeg den værdig til Trykken.

30 Aug. 1668.

Vincentius Viviani.

Maa trykkes under Iagttagelse af alt Fornødent.

Vinc. de Bardis, Vic. Gen. Flor.

7 Dec. 1668.

D. Franciscus Redi, den hellige Inquisitionens Raad i Florenz beordres at gennemsee og indberette.

Fr. Jacobus Tosini, Vic. Gen. S. off. Flor.

Høiærværdige Fader!

Jeg har gennemseet den høilærde og høit erfarne Nicolai Stenonis grundige og med ædel Lærdom smykkede Prodrumus til Diss. &c. og funden den værdig til Pressen.

Franciscus Redi.

Maa trykkes i Henhold til ovenstaaende Erklæring.

30 Dec. 1668.

Fr. Josephus Tamaquinus, den hellige
Inquisitionens Canzler i Florenz.

Gio. Federighi, Hans Høihed Stor-
hertugens Senator og Auditor

og for ham Benedetti Gori.

Efterskrift.

Efterat Trykningen af foranstaaende Arbeide var fuldendt modtog jeg ved velvillig Bistand til Gjennemsyn et Haandskrift som bevares i det catholske Pastorats Bibliothek i Sverin; dets sidste beskrevne Side er undertegnet Rose. Det indeholder foruden adskillige gudelige Bønner, Betragtninger og Afhandlinger en Optegnelse paa forskjellige Tankesprog »som den saligt Hensovede har lært mig — Rose» og hvoraf flere findes i Slutningen af Levnetsbeskrivelsen, fortalt efter R., samt desuden Ligtale holdt ved Stensens Bisættelse i det hertugelige Capel i Sverin — nedskreven paa latinsk og tysk: Text: *Venite post me faciam vos fieri piscatores hominum, Math. 4.* — At den hidrører fra Rose sees af den Yttring: at Taleren ved den vil aflægge et Vidnesbyrd om den i Christo grundede Kjærlighed, som han i flere Aar har baaret til den Afdøde.

Naar det i Talens Titel anføres at Bisættelsen fandt Sted *Stavo iduum Decembris 1686*, saa haves her et yderligere Beviis paa at dette var Stensens Dødsaar.

Bag i Haandskriftet — i 8vo, indbundet i Pergament — findes indhæftet en religiøs Anviisning affattet paa fransk, som i Overskriften siges nedskreven egenhændigt af Stensen for en adelig Jomfru v. Bibow. Haandskriften ligner ganske den i det foran under Nr. 3 meddeelte Brev.

Med Hensyn til det Portrait, der findes foran denne Levnetsbeskrivelse, meddeles slutteligt efterstaaende Beskrivelse, nedskreven af en Sagkyndig.

«Maleriet, der ligger til Grund for Lithografien, der ledsager denne Afhandling, og som antages at forestille Niels Stensen, bevares paa det forrige chirurgiske Academie i Kjøbenhavn. Det er ovalt, 29½" høit, 24" bredt, og indsluttes i en forgyldt Ramme.

Det fremstiller et Brystbillede (en face til Høire) af en yngre, noget mager Mand, med kort, mørkebruunt Haar, Øienbryn og et næppe synligt Overskjæg, en fin bøiet Næse, et Par sjælfulde nøddebrune Øine, og et noget lidende, sværmerisk Udtryk. Han bærer en firkantet, blaa Hovedbedækning, og er iført en blaa Klædning med røde Brandebourgs, en lille hvid Krave og hvide Manchetter — altsaa en høiere catholsk Geistligs Huusdragt. Med den høire Haand, der smykkes af en Fingerring med en blaa Steen, fatter han et gyldent Crucifix, som han bærer i en grøn Snor om Halsen.»

Det har ikke været muligt at opdage hvorfra Maleriet er kommet; det bærer Præg af at være en Copie af nyere Dato, og antages at stamme fra en Auction efter en af de tidligere Professorer ved chirurgiske Academie.

Vir Clar^{me}

Expectata diu occasione Te salutandi, dum Ultrajectum transeo minime
frui licet, tum quod haec intempestiva hora sit, tum quod digressum differre
iugiter ratio non patitur. Ultima littera ex Italia Serenissimus Magnus Dux
gravi morbo correptum referunt. cum exigua spe curandi; unde teneor quam
celerim Florentiam pergere, Vale Vir Celeberrime, et cum vetitum mihi
Te praesentem amplectari, tu absentem amore sibi profegri ne graveis, iterum
Vale.

Ad mania Ultrajecti. s. lun. 1670.

Amicos salutare, mihiq; fauente reddere
me relinquit

T. T.

Nicolaus Stenonis

Udskrift paa Brevet.

Viro Celeberrimo
Jao Grevio
Professori

Ultrajecti